

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНИХ НАУК І СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

освітній рівень – магістр

на тему: **«Ядерна зброя як фактор зовнішньої політики Російської
Федерації в умовах повномасштабної війни проти України»**

Виконав:

Студент 2 року навчання

Спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»

Ковальчук Дмитро Ігорович

Керівник

Яковлєв Максим Володимирович,

кандидат політичних наук, доцент,

завідувач кафедри міжнародних відносин

КИЇВ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження ядерного стримування Російської Федерації.....	6
1.1. Категоріальний-понятійний апарат політики ядерного стримування Росії.....	6
1.2. Теоретичні засади дослідження використання ядерної зброї Російською Федерацією.....	19
1.3. Опис методології дослідження ядерного стримування Росії.....	38
РОЗДІЛ 2. Політика ядерного стримування Російської Федерації в історичній перспективі.....	43
2.1. Генезис та періодизація ядерного стримування Радянського Союзу.....	43
2.2. Історія становлення та впровадження політики ядерного стримування Росії.....	55
2.3. Порівняльний аналіз ядерних доктрин СРСР та Російської Федерації.....	68
РОЗДІЛ 3. Використання ядерної зброї Росією в умовах повномасштабної війни проти України.....	75
3.1. Трансформація російської ядерної доктрини після початку повномасштабної війни проти України.....	75
3.2. Перспективи застосування ядерної зброї Росією проти України.....	88
ВИСНОВКИ	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	103
АНОТАЦІЯ	128

ВСТУП

Актуальність теми дослідження

Ядерна зброя має величезний вплив на міжнародні відносини та геополітичну ситуацію у світі. Вона є найбільш руйнівною зброєю, коли-небудь створеною людством, і здатна завдати величезних збитків навколишньому середовищу та людству загалом. Дослідження, які були пов'язані з ядерною зброєю та можливістю її застосування втратили свою актуальність після завершення протистояння між США та СРСР в 1991 році поразкою Радянського Союзу.

Проте, нещодавно перед людством постала нова загроза у вигляді Російської Федерації, яка постійно наголошує на можливості застосування ядерної зброї у війні проти України та її союзників. Ця ситуація потребує першочергової уваги, оскільки Росія є однією з найбільших ядерних держав світу, а її ядерного потенціалу вистачить для знищення людства.

Щоб відділити політичні гасла від державної політики та оцінити ступінь загрози реального застосування ядерної зброї Росією, життєво необхідно проаналізувати політику ядерного стримування Російської Федерації в історичній перспективі на основі наукових доробків фахівців минулого та сучасності.

Дослідження російської ядерного стримування дозволяє краще розуміти її вплив на світову політику, безпеку та екологію, а також допомагає розробити ефективні стратегії та заходи для управління ядерною загрозою і зниження ризиків використання ядерної зброї.

Проблема дослідження: існування загрози застосування ядерної зброї Російською Федерацією у війні проти України, що призведе до зруйнування системи міжнародної безпеки та переростання цієї війни у світову.

Мета дослідження: виокремити роль ядерної зброї як фактора зовнішньої політики Російської Федерації в умовах війни проти України.

Завдання дослідження:

- Виокремити основні поняття в сфері політики ядерного стримування Російської Федерації;
- Обґрунтувати теоретичні засади дослідження використання ядерного зброї Російською Федерацією;
- Пояснити методологію дослідження ядерного стримування Росії;
- Класифікувати періодизацію ядерного стримування Радянського Союзу;
- Простежити ключові етапи в історії становлення та впровадження політики ядерного стримування Росії;
- Виявити ключові відмінності радянської та російської ядерних доктрин;
- Розкрити особливості трансформація російської ядерної доктрини в умовах повномасштабної війни проти України;
- Визначити перспективи застосування ядерної зброї Росії проти України.

Джерельна база дослідження

Основними джерелами роботи є різні угоди: Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (1968); Договір про ліквідацію ракет середньої та малої дальності (1987); Договір про стратегічні наступальні озброєння (1991); Договір між Російською Федерацією та Сполученими Штатами Америки про заходи щодо подальшого скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (2010). А також: Стратегії національної безпеки Російської Федерації (за різні роки); Концепції зовнішньої політики Росії; Конституція Російської Федерації (зі всіма відповідними поправками); Воєнна доктрина Росії; Воєнна доктрина Союзної держави Росії і Білорусі; Основи державної політики в сфері забезпечення ядерної і радіаційної безпеки Російської Федерації на період до 2025 року; Федеральний закон «Про безпеку» та інші нормативні документи Росії, висловлювання посадовців РФ

Питання дослідження: можливість застосування ядерної зброї Російською Федерацією у війни проти України.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика Росії.

Предметом дослідження є ядерна зброя як фактор зовнішньої політики Росії в контексті війни проти України.

Методологія дослідження

На основі системного підходу виконано дослідження теоретичних засад ядерної складової зовнішньої політики Росії, спираються на набір правових, політичних та економічних умов і особливостей державного устрою в Росії. Постпозитивістський та порівняльний підходи застосовувалися для аналізу ядерних доктрин Російської Федерації та СРСР. Історичний метод, який сприяв осмисленню історичних подій щодо становлення та впровадження ядерної політики всередині Росії і на міжнародній арені. Також у роботі застосовується кейс-стаді, оскільки досліджується конкретний випадок повномасштабної війни між Росією та Україною, де можливе застосування ядерної зброї.

Структура роботи

Робота складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких поділяється на підрозділи, висновку, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи становить 128 сторінок, із них 103 сторінки – обсяг основної частини, 25 сторінок – список використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження ядерного стримування Російської Федерації

1.1. Категоріальний-понятійний апарат політики ядерного стримування Росії

Ядерна політика має велике значення для світової стабільності та безпеки, а також для національної безпеки окремих країн, які мають ядерну зброю, та для захисту національних інтересів у міжнародних відносинах. Вона також впливає на міжнародну торгівлю, науково-технічні та інші аспекти міжнародних відносин¹.

Тому ядерна політика відіграє важливу роль у сучасному світі і включає низку завдань і цілей, спрямованих на зниження ризиків використання ядерної зброї та на підтримку безпеки та стабільності на міжнародному рівні. Її розвиток та реалізація повинні ґрунтуватися на принципах відповідальності, прозорості, міжнародного співробітництва та дотримання міжнародного права.

Ключові аспекти ядерної політики включають контроль над ядерними матеріалами, запобігання поширенню ядерної зброї, скорочення ядерних арсеналів, міжнародне співробітництво, розвиток ядерної енергетики та інші заходи². Ядерна політика також відіграє важливу роль у стримуванні конфліктів та забезпеченні мирного вирішення міжнародних суперечок.

Усвідомлюючи важливість ядерної зброї та для її подальшого аналізу, необхідно виокремити основні поняття, які будуть вживатися в цій роботі для виключення можливих спекуляцій у вживаній термінології та її подальшої уніфікації. Для цього розглянемо визначення, що стосуються ядерного аспекту зовнішньої політики Російської Федерації (РФ) у науковців минулого і сучасності та в нормативних документах Росії.

Варто розпочати з визначення зовнішньої політики, дедукцією звужуючи поняття зовнішньої політики до її ядерної складової. Перше визначення надане у Кембриджському словнику розглядає зовнішню політику як офіційні способи

---

¹ Сухорутченко В., Крейдин С. (2022). Ядерное сдерживание в условиях развития глобальной системы противоракетной обороны США. Военная мысль, (5), с. 114. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/yadernoe-sderzhivanie-v-usloviyah-razvitiya-globalnoy-sistemy-protivoraketnoy-oborony-ssha>

² Чаевич А. (2021). Роль ядерного оружия в мировой политике: история и современность. Власть, (6), 60-65. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-yadernogo-oruzhiya-v-mirovoy-politike-istoriya-i-sovremennost>

комунікації від імені уряду певної держави з іншими країнами щодо питань торгівлі, оборони і тому подібне³. Таке визначення є доволі широким, але, тим не менше, воно не включає в себе деякі складові, наприклад, відношення між державами та міжнародними організаціями або наддержавними утвореннями. У зв'язку з цим, схоже, що визначення сформульоване більше під впливом реалізму, однієї з основних теорій міжнародних відносин, де держави виступають основними акторами для ведення політики на міжнародній арені⁴.

Схоже визначення наводиться в Encyclopaedia Britannica, де зовнішньою політикою є загальні цілі держави, якими вона керується у діяльності та відносинах в її взаємодії з іншими державами⁵. Крім того, зазначається, що на розвиток зовнішньої політики впливають внутрішні міркування, політика чи поведінка інших держав або просування конкретних геополітичних планів⁶. Таким чином, відбувається включенням додаткових елементів того, що може впливати на зовнішню політику окремо взятої держави.

Досить детальне визначення зовнішньої політики держави в більш чітких межах наведено в українському політологічному словнику Міжрегіональної Академії управління персоналом, де автори словника розуміють під зовнішньою політикою загальнодержавний курс, що регулює взаємовідносини не тільки з іншими державами, а й з інституціями в міжнародних справах відповідно до цілей, потреб та принципів внутрішньої політики держави⁷. Дипломатія в цьому випадку виступає в якості основного засобу реалізації зовнішньої політики не тільки у двосторонніх, а і багатосторонніх відносинах⁸.

Якщо говорити про визначення зовнішньої політики в контексті Російської Федерації, то варто звернути уваги на визначення автора російського політологічного словника Коновалова Валерія. Він вказує на те, що зовнішня політика є частиною державної політики, що покликана регулювати

---

³ Кембріджський словник онлайн. Режим доступу: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/foreign-policy>

⁴ Беззуб'як, М. (2009). Принципи реалізму і теорії націоналізму. Дослідження світової політики. Вип. 48, с. 53-63. Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/15998>

⁵ Encyclopaedia Britannica. Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/foreign-policy>

⁶ Там само.

⁷ Антонюк, О. В. (2005). Політологічний словник : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: МАУП., с. 315-316.

⁸ Там само.

взаємовідносини між державами та народами на міжнародній арені через практичну реалізацію зовнішньополітичним відомством основних принципів та цілей, які відображують національні інтереси, сформовані під впливом як внутрішніх, так і особливо зовнішніх факторів⁹. Звідси випливає, що реалізація національних інтересів на міжнародній арені є зовнішньополітичною діяльністю держави.

Визначення російського вченого перекликається з визначенням, наданим українськими політологами. На основі раніше розглянутих визначень, можемо виокремити власну дефініцію зовнішньої політики держави, яка буде використовуватися в цій роботі. Отже, *зовнішня політика держави* – це загальнодержавний курс, направлений на забезпечення національних інтересів шляхом встановлення та підтримки взаємовідносин з іншими країнами і міжнародними інституціями на основі потреб, принципів та цілей, які сформовані з урахування внутрішніх та зовнішніх факторів, а за їх реалізацію відповідає зовнішньополітичне відомство держави.

Виокремлена дефініція гармонічно підходить для розгляду Концепції зовнішньої політики Російської Федерації, де зазначається про всі структурні елементи, які зазначені вище. Наприклад, врахування зовнішніх факторів описане в II частині «Сучасний світ: основні тенденції та перспективи розвитку»¹⁰; в III частині «Національні інтереси Російської Федерації у зовнішньополітичній сфері, стратегічні цілі та основні завдання зовнішньої політики Російської Федерації»¹¹, мова йде про цілі, потреби та завдання, які відповідають національним інтересам Росії. Відповідно до 71 пункту Концепції, «Міністерство закордонних справ Російської Федерації розробляє загальну стратегію зовнішньої політики Російської Федерації і представляє відповідні пропозиції Президенту Російської Федерації, здійснює реалізацію зовнішньополітичного курсу, координацію діяльності федеральних органів виконавчої влади в галузі міжнародних відносин та

---

⁹Коновалов, В. (2010). Политология. Словарь. М.: РГУ, 154. Режим доступу: <http://niv.ru/doc/dictionary/politology/articles/240/vneshnyaya-politika.htm>

¹⁰ Указ Президента Российской Федерации от 31 марта 2023 г. № 229 «Об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации». (2023). Президент России. Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/70811>

¹¹ Там само.

міжнародного співробітництва, а також координацію міжнародних зв'язків суб'єктів Російської Федерації»¹².

Далі необхідно дати визначення поняттю ядерна політика держави, оскільки воно є однією з ключових складових цієї роботи. Для цього розглянемо визначення державної політики, додавши до нього ядерну складову, щоб отримати якомога повніше визначення ядерної політики держави. Потім поєднаємо його із зовнішньою політикою держави для пояснення того, що мається на увазі під зовнішньою ядерною політикою держави, у нашому випадку – Російської Федерації.

На початку, неможливо оминати поняття *політики*, яке передувало поняттю *державною політики*. Сам термін «політика» було введено в обіг Арістотелем лише у IV ст. до нашої ери¹³. Феномен політики, нехай понятійно не виражений, але пов'язаний із владними відносинами, державним будівництвом, війнами та територіальними завоюваннями, дипломатичною практикою, був невід'ємною частиною реальності ще давніх цивілізацій. Так, професор Єльського університету Роберт Алан Даль, писав, що політика є стародавнім і загальним досвідом¹⁴, а мистецтво та наука політичного аналізу розвивалися протягом кількох тисячоліть у різних районах земної кулі¹⁵.

Термін *державна політика*, порівняно з поняттям *політика*, з'явився в науковому обігу набагато пізніше, приблизно наприкінці XIX — на початку XX ст. Раніше цього не було потреби, оскільки буття політики не проявляло себе в інших формах, крім державної, і, по суті, ототожнювалася з державною політикою¹⁶. Тільки з розвитком громадянського суспільства, демократії в умовах капіталізму та буржуазного суспільства виник феномен суспільної політики, поряд із державною.

¹² Концепция внешней политики Российской Федерации (2023). Указ Президента Российской Федерации от 31.03.2023 № 229. КонсультантПлюс. Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_443540/

¹³ Арістотель (2000) Політика. Ізборник, 239 с. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/aristotle/arist.htm>

¹⁴ Рубанов, В. В. (2014). Политический анализ как наука и искусство. Austrian Journal of Humanities and Social Sciences, 1 (1-2), С. 267. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/politicheskiy-analiz-kak-nauka-i-iskusstvo/viewer>

¹⁵ Даль Р.А. (1991). Современный политический анализ. Актуальные проблемы современной зарубежной политической науки. Вып. 4. М.: ИНИОН РАН; . – С.53.

¹⁶ Мишина, Н. В. (2010). Доктринальные детерминанты государственной политики. Государственное и муниципальное управление. Ученые записки , (3), с.99. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/doktrinalnye-determinanty-gosudarstvennoy-politiki>

Актуалізувалася потреба у виділенні з родової категорії *політика* самостійного виду *державної* та *публічної* політики.

Видатний німецький державознавець Георг Еллінек характеризував державну політику як «вчення про досягнення певних державних цілей»¹⁷ та «вчення про мистецтво державної діяльності»¹⁸, яке націлене на практичні проблеми збереження або перетворення існуючого порядку. Іншими словами, державна політика в певній сфері розумілася Георгом Еллінеком в якості державна діяльність, яка шляхом збереження статус-кво чи трансформації існуючого ладу досягає певних цілей.

У західній політичній науці набув поширення термін *публічна політика*, що ототожнюється з державною політикою. Публічна політика, на думку професора Джеймса Андерсона, є офіційним, відносно стійким і стабільним курсом дій з конкретною цільовою спрямованістю, що здійснюються державними службовцями та органами влади у сферах та галузях, що зачіпають інтереси та потреби більшості населення держави¹⁹.

Запропоноване визначення державної політики казахськими дослідниками І. А. Калієвим та Н. В. Нефедовою дещо схоже на те, яке було розглянуте раніше, але в більш комплексному вигляді з урахуванням бюрократичної складової. Під державною політикою вчені передбачають набір цілей, різноманітних завдань, ключових принципів та планових заходів, що розробляються та реалізуються органами державної влади, включно з громадянським суспільством. В такому випадку, державна політика виступає є засобом, що сприяє досягненню державою визначених цілей у певній галузі, використовуючи правові, економічні, адміністративні та інші методи та засоби впливу, спираючись на ресурси, що є у його розпорядженні²⁰.

¹⁷ Родачин В. (2021). Феномен государственной политики: сущность и виды. Гуманитарные науки. Вестник Финансового университета, 11 (6), с. 47. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-gosudarstvennoy-politiki-suschnost-i-vidy>

¹⁸ Там само.

¹⁹ Anderson J.E. (2003). Public Policymaking: An Introduction. Boston-New York. Режим доступу: <http://www.kropfpolisci.com/public.policy.anderson.pdf>

²⁰ Калиев И. А., Нефедова Н. В. (2016). Актуальные вопросы мирового политического процесса: учебное пособие. Павлодар: Кереку, с. 3. Режим доступу: <https://library.tou.edu.kz/fulltext/buuk/b2436.pdf>

Крім того, І. А. Калієвим та Н. В. Нефедовою поділяють державну політику за напрямками залежно від характеру та змісту проблем і питань, які необхідно вирішувати органам влади у певній сфері суспільного життя²¹. Серед основних напрямів державної політики, автори виокремлюють ще два види: воєнна та національної безпеки²². Цей фрагмент нам знадобиться в подальшому, оскільки в роботі зроблено акцент саме на безпековому та воєнному аспекті ядерної політики Росії.

Далі варто розібрати один з основоположних документів Російської Федерації в сфері ядерної безпеки для розуміння того, що вкладається в *ядерний* компонент державної політики РФ. Державна політика Російської Федерації в галузі забезпечення ядерної та радіаційної безпеки на період до 2025 року, визначався документом «Основи державної політики в галузі забезпечення ядерної та радіаційної безпеки Російської Федерації на період до 2025 року»²³. Цей документ було затверджено указом Президента Російської Федерації у 2012 році і він був основним регуляторним документом у галузі ядерної та радіаційної безпеки в Росії.

Попри те, що документ втратив чинність²⁴, в ньому зафіксовано основні цілі державної політики Російської Федерації у сфері забезпечення ядерної та радіаційної безпеки:

- забезпечення безпечної експлуатації ядерних установок, запобігання аваріям та інцидентам, пов'язаним з ядерними установками;
- забезпечення безпечного використання ядерних матеріалів, запобігання крадіжці, несанкціонованому доступу та іншим неправомірним діям, пов'язаним з ядерними матеріалами;
- розвиток системи забезпечення радіаційної безпеки на території Російської Федерації;

---

²¹ Калиев И. А., Нефедова Н. В. (2016). Актуальные вопросы мирового политического процесса: учебное пособие. Павлодар: Кереку, с. 3. Режим доступу: <https://library.tou.edu.kz/fulltext/buuk/b2436.pdf>

²² Там само.

²³ Основы государственной политики в области обеспечения ядерной и радиационной безопасности Российской Федерации на период до 2025 года (2012). Указ Президента РФ 1 марта 2012 г. № Пр-539. Совет Безопасности Российской Федерации. Режим доступу: <http://www.scrf.gov.ru/security/military/document128/>

²⁴ Там само.

- розвиток системи забезпечення ядерної та радіаційної безпеки у міжнародних відносинах²⁵.

Не дивлячись на те, що зазначені цілі не мають прямого відношення до воєнного аспекту державної політики Росії, вони прямо стосуються національної безпеки Російської Федерації, тому цей документ знаходиться на сайті Ради Безпеки Російської Федерації в розділі національна безпека, далі воєнна і оборонно-промислова безпека²⁶.

Отже, одним із основних принципів ядерної безпеки Росії є принцип захисту життя та здоров'я людей, а також навколишнього середовища. Для забезпечення цього принципу, Росія, яка займається ядерною енергетикою, створює спеціальні органи, які контролюють та регулюють використання ядерних установок та матеріалів.

Наприклад, в Росії існує Федеральна служба з екологічного, технологічного та атомного нагляду (Ростехнагляд), яка контролює та регулює діяльність у галузі ядерної енергетики та ядерного комплексу, включаючи безпеку ядерних установок та матеріалів²⁷. У Росії також існує ціла низка спеціальних організацій, що займаються різними аспектами ядерної безпеки, включаючи забезпечення захисту ядерних матеріалів від крадіжки та зловживань, а також готовність до можливих аварій та їх наслідків. Там також проводяться регулярні перевірки та аудити безпеки ядерних установок та матеріалів²⁸, а також навчання та тренування для забезпечення готовності до можливих аварій²⁹.

Таким чином, стає можливим визначити ядерну безпеку як галузь, яка займається запобіганням нещасним випадкам, пов'язаним з ядерною енергетикою та ядерною зброєю, а також мінімізацією можливих наслідків таких нещасних

---

²⁵ Основы государственной политики в области обеспечения ядерной и радиационной безопасности Российской Федерации на период до 2025 года (2012). Указ Президента РФ 1 марта 2012 г. № Пр-539. Совет Безопасности Российской Федерации. Режим доступа: <http://www.scrf.gov.ru/security/military/document128/>

²⁶ Там само.

²⁷ Функції Федеральної служби з екологічного, технологічного та атомного нагляду (2023). Федеральна служба з екологічного, технологічного та атомного нагляду. Режим доступу: https://www.gosnadzor.ru/about_gosnadzor/functions/

²⁸ Безопасность российских АЭС (2023). Росатом. Режим доступу: <https://www.rosatom.ru/about-nuclear-industry/safety-russian-npp/>

²⁹ Зимин В., Марковский М. (2019). Направление - ядерная безопасность роль тренажерной подготовки курсантов в подготовке специалистов по обслуживанию ядерных энергетических установок. Вестник военного образования, (6 (21)), 27-29. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/napravlenie-yadernaya-bezopasnost-rol-trenazhernoj-podgotovki-kursantov-v-podgotovke-spetsialistov-po-obsluzhivaniyu-yadernyh>

випадків для людей, навколишнього середовища та економіки. Ядерна безпека включає широкий спектр заходів та механізмів для забезпечення безпечної експлуатації ядерних установок, забезпечення захисту ядерних матеріалів від крадіжки та зловживань, а також готовності до можливих аварій та їх наслідків.

Окресливши ядерну безпеку, охарактеризуємо її в більш вузькому вимірі: національної безпеки і у воєнному. Для цього звернемо увагу на декілька важливих документів Російської Федерації. Передовсім, мова йде про Концепцію зовнішньої політики Російської Федерації та Стратегію національної безпеки Росії.

Почнемо зі Стратегія національної безпеки Росії, остання її редакція була прийнята в липні 2021 року Указом Президента Російської Федерації №400. Стратегія національної безпеки Російської Федерації – це документ, який визначає основні цілі, завдання, пріоритети та механізми забезпечення безпеки держави, її територіальної цілісності, суверенітету, національних інтересів та безпеки громадян Росії.

Пункт 5 першого розділу, який називається «Основні поняття», чітко окреслює поняття національної безпеки Російської Федерації та інших важливих понять для цього дослідження. *Національна безпека* – це забезпечення реалізації прав і свобод громадян, якісний та гідний рівень їх життя, які гарантуються Конституцією Росії та стан громадянський мир та злагода в країні, що досягається шляхом захищеності *національних інтересів* Російської Федерації від зовнішніх та внутрішніх загроз і охороні суверенітету Російської Федерації, її незалежності та державної цілісності, соціально-економічного розвитку держави³⁰.

Таке визначення національної безпеки є доволі комплексним, з включенням різних структурних елементів, наприклад, безпекових, правових, соціальних і тому подібне. Звісно, таке поняття національної безпеки не відповідає наявній дійсності в незалежній Російській Федерації. Проте, завдяки вичерпності поняття, воно буде використовуватися в роботі у якості базового концепту, який російська політична

---

³⁰ Стратегия национальной безопасности Российской Федерации (2021). Указ Президента РФ от 02.07.2021 №400. Президент России. Режим доступа: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/QZw6hSk5z9gWq0plD1ZzmR5cER0g5tZC.pdf>

еліта враховує при формуванні та реалізації зовнішньої політики держави на міжнародній арені.

Продовжуючи тему національної безпеки, розглянемо як характеризуються національні інтереси РФ в цій Стратегії. *Національні інтереси* Російської Федерації – це об'єктивно значущі потреби особистості, суспільства та держави у безпеці та сталому розвитку³¹. Знову ж таки, попри невідповідність поняття російським реаліям, доктринальні документи та терміни, які описуються в них, є відображенням світобачення керівництва Росії. Тому доцільно використовувати ці поняття в дослідженні.

Один із ключових аспектів стратегії національної безпеки Російської Федерації – це ядерний аспект. Росія є однією з кількох країн, що мають ядерну зброю, і збереження ядерного потенціалу є одним з найважливіших завдань у галузі національної безпеки.

В розділі про «Стратегічну стабільність та взаємовигідне міжнародне співробітництво», пункті 98, частині 2 зазначеної Стратегії, є згадка про ядерну зброю. По суті, викладене в цьому пункті можна звести до того, що Російська Федерація повинна сприяти зміцненню міжнародного миру та безпеки, запобігання використанню військової сили в порушення Статуту ООН, усунення передумов для розв'язання глобальної війни та ризиків застосування ядерної зброї³².

Іншими словами, у ядерному аспекті Стратегії національної безпеки Російської Федерації вказується на важливість запобігання глобальній війні та застосування ядерної зброї. Росія підтримує використання дипломатичних та політичних заходів для вирішення міжнародних конфліктів та протидіє розвитку нових форм загроз ядерній безпеці, таких як розміщення протиракетної системи на території інших країн. Крім того, Росія продовжує роботу зі скорочення ядерних арсеналів та підвищення ефективності систем контролю над ядерними матеріалами.

---

³¹ Стратегия национальной безопасности Российской Федерации (2021). Указ Президента РФ від 02.07.2021 №400. Президент России. Режим доступу: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/QZw6hSk5z9gWq0plD1ZzmR5cER0g5tZC.pdf>

³² Там само.

До Стратегії національної безпеки Російської Федерації повернемося в наступних розділах та підрозділах, коли визначатимемо головних противників та союзників Росії і аналізуватимемо зовнішню ядерну політику РФ крізь призму теорій міжнародних відносин. Тепер перейдемо до наступного документу, який, за слова Міністра закордонних справ РФ Сергія Лаврова³³, є прямим продовженням Стратегії – Концепція зовнішньої політики Російської Федерації (далі – Концепція).

Вищезгаданий документ затверджено Указом Президента Російської Федерації від 31.03.2023 № 229³⁴. Концепція – це документ, який містить основні положення, завдання та пріоритети зовнішньої політики Росії на певний період часу. Концепція встановлює цілі й завдання зовнішньої політики і, навіть, визначає основні засади, на яких будується зовнішня політика Росії. Концепція зовнішньої політики є важливим інструментом визначення курсу Російської Федерації на міжнародній арені, встановлення пріоритетів у взаємодії з іншими державами, та представлення позицій Росії з ключових питань світової політики.

В рамках цього дослідження, нам цікавий пункти 27 (його перша, друга , четверта та восьма частини) та 63³⁵. В них наголошується на ядерному аспекті зовнішньої політики Російської Федерації.

В пункті 27, частинах першій, другій, четвертій та восьмій, мова йде про:

1) забезпечення *стратегічної стабільності* та запобігання можливості застосування ядерної та інших видів зброї масового знищення у міжнародних конфліктах. Росія виступає за створення багатопольярного світу на основі принципів рівності та поваги національних інтересів, а також за співпрацю з іншими державами в галузі ядерного роззброєння, контролю за озброєннями та нерозповсюдження ядерної зброї. Також важливим елементом ядерного аспекту Концепції є захист національних інтересів Росії у міжнародних ядерних переговорах та домовленостях³⁶;

---

³³ Совещание с постоянными членами Совета Безопасности (2023). Президент в режиме видеоконференции провёл оперативное совещание с постоянными членами Совета Безопасности. Обсуждалась обновлённая Концепция внешней политики Российской Федерации и другие актуальные вопросы. Президент России. Режим доступа: <http://kremlin.ru/events/president/news/70810>

³⁴ Концепция внешней политики Российской Федерации (2023). Указ Президента Российской Федерации от 31.03.2023 № 229. КонсультантПлюс. Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_443540/

³⁵ Там само.

³⁶ Там само, пункт 27, ч. 1.

2) зміцнення та розвиток системи міжнародних договорів у сферах стратегічної стабільності, контролю над озброєннями, запобігання розповсюдженню зброї масового знищення, засобів її доставки та пов'язаних з їх виробництвом товарів та технологій. Це важливий елемент стратегії безпеки Росії, оскільки міжнародні договори та угоди можуть допомогти знизити ризики виникнення військових конфліктів та використання ядерної та інших видів зброї масового знищення. Росія також прагне зміцнення режиму нерозповсюдження ядерної зброї та запобігання її потраплянню до рук недержавних суб'єктів³⁷;

3) Росія активно виступає проти гонки озброєнь та створення умов для скорочення ядерних потенціалів. У рамках цієї політики Росія взаємодіє з іншими державами та міжнародними організаціями, проводить переговори щодо контролю над озброєннями, підписує та ратифікує відповідні договори та угоди³⁸. Одним із прикладів такої домовленості є Договір між Російською Федерацією та Сполученими Штатами Америки про зменшення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-III), який був підписаний у 2010 році, але РФ призупинила свою участь в ньому в лютому 2023 року, про що заявив Володимир Путін під час Послання до Федеральних Зборів Російської Федерацією³⁹.

4) Росія приділяє значну увагу питанням технічної та фізичної ядерної безпеки на глобальному рівні та запобігання актам ядерного тероризму⁴⁰. Крім того, Росія бере участь у реалізації міжнародних програм та проектів щодо забезпечення безпеки ядерних об'єктів, матеріалів та їх утилізації⁴¹.

Перед тим, як перейти до висновку, зосередимо увагу на згаданому раніше понятті стратегічної стабільності та стратегічного стримування. Тим паче, в

---

³⁷ Концепция внешней политики Российской Федерации (2023). Указ Президента Российской Федерации от 31.03.2023 № 229. КонсультантПлюс, пункт 27, ч.2. Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_443540/

³⁸ Там само, пункт 27, ч.4.

³⁹ Выступление Президента Российской Федерации В.В.Путина с Посланием Федеральному Собранию Российской Федерации от 21.02.2023 (2023). Президент России. Режим доступа: <http://kremlin.ru/acts/bank/49010>

⁴⁰ Концепция внешней политики Российской Федерации (2023). Указ Президента Российской Федерации от 31.03.2023 № 229. КонсультантПлюс., пункт 27, ч.8. Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_443540/

⁴¹ Повал, Л. М., Рогова, Н. П. (2007). О некоторых аспектах участия России в международной системе стандартов обеспечения ядерной безопасности. Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки, (3), с.82. Режиму доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-nekotoryh-aspektah-uchastiya-rossii-v-mezhdunarodnoy-sisteme-standartov-obespecheniya-yadernoy-bezopasnosti>

Стратегіях, Концепціях та Доктринах Російської Федерації доволі часто згадуються ці терміни з прив'язкою до ядерної зброї.

На відміну від попередніх понять, *стратегічну стабільність* переважна більшість політичних науковців визначають схожим чином. Стратегічна стабільність – це стан, коли міжнародні відносини між двома чи більше державами відсутні чинники, які можуть призвести до розв'язання конфлікту збройним способом, включаючи використання ядерної зброї⁴².

В рамках ядерної стратегічної стабільності існує поняття «залякування», який передбачає, що країни-учасниці володіють достатньою кількістю ядерних озброєнь, щоб переконати потенційного противника в тому, що використання ядерної зброї не призведе до бажаного результату і матиме катастрофічні наслідки для обох сторін⁴³. Крім того, стратегічна стабільність включає інші фактори, такі як управління ризиками під час кризових ситуацій, співробітництво з питань контролю за озброєннями, зміцнення систем міжнародних договорів і т.д. Стратегічна стабільність є одним із найважливіших аспектів міжнародної безпеки, особливо в умовах наявності ядерної зброї.

Тепер перейдемо до стратегічного стримування. Російський дослідник Олексій Фененко характеризує ядерне стримування у найзагальнішому сенсі як політику превентивних загроз з метою запобігти вчиненню опонентом будь-яких дій⁴⁴. Звісно, запропоноване визначення не є помилковим, проте воно потребує додаткової конкретики.

Ряд вчених Віктор Калганов, Геннадій Рижов, Ігор Соловйов визначили у своїй роботі «Стратегічне стримування як чинник забезпечення національної безпеки Російської Федерації» це поняття дещо конкретніше. Вони мають на увазі, що під цим терміном варто розуміти комплекс заходів у різноманітних сферах, що реалізуються державою в односторонньому порядку або на коаліційній основі та

---

⁴²Сухорутченко В., Крейдин С. (2022). Ядерное сдерживание в условиях развития глобальной системы противоракетной обороны США. Военная мысль, (5), с. 115. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/yadernoe-sderzhivanie-v-usloviyah-razvitiya-globalnoy-sistemy-protivoraketnoy-oborony-ssha>

⁴³ Аксёнов О., Третьяков Ю. (2020). Россия И США: концептуальные подходы к ядерному сдерживанию. Военная мысль, (9), с.22. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiya-i-ssha-kontseptualnye-podhody-k-yadernomu-sderzhivaniyu>

⁴⁴ Фененко А. В. (2021). Асимметричная модель ядерного сдерживания. Анализ и прогноз. Журнал ИМЭМО РАН, (3), с. 14. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/asimmetrichnaya-model-yadernogo-sderzhivaniya>

спрямованих на навіювання протиборчій стороні думки про неможливість досягнення її військово-політичних цілей насильницькими методами через неприйнятні наслідки внаслідок дій у відповідь⁴⁵.

Російський експерт у галузі ядерного стримування А.Г. Арбатов запропонував виділити два типи ЯС: іманентне та кваліфіковане⁴⁶. У першому випадку йдеться про політико-психологічний ефект обережності, який ядерна зброя здатна породжувати самим фактом своєї наявності. У другому – про достатню можливість виконання ядерними силами безпосередньо поставлених завдань за будь-яких обставин початку війни⁴⁷. Кваліфіковане стримування будується на можливості гарантовано завдати противнику заданий збиток. Іманентне, навпаки, засноване на тому, що саме володіння ядерною зброєю (ЯО) змушує опонента бути обачним щодо сторони, яка має в своєму розпорядженні.

Іншими словами, ядерне стримування – це концепція в галузі міжнародної безпеки, яка передбачає використання ядерної зброї як засіб залякування інших держав, щоб захистити себе та своїх союзників від військових загроз. Вона заснована на ідеї, що якщо держава знає, що у відповідь на агресивні дії вона буде піддана ядерному удару, то вона не розпочинатиме конфлікт.

Ця концепція була розроблена в період холодної війни, коли США та СРСР мали величезні ядерні арсенали і були в постійному стані напруженості⁴⁸. З того часу концепція ядерного стримування зазнала змін, але, як і раніше, залишається важливим елементом стратегії національної безпеки для багатьох країн, включаючи Росію.

Насамкінець, проаналізувавши значний термінологічний пласт в сфері ядерної політики, ми можемо підсумувати те, що з себе представляє ядерний аспект зовнішньої політики Російської Федерації. Ядерний аспект зовнішньої політики

⁴⁵ Калганов В., Рыжов Г., Соловьёв И. (2022). Стратегическое сдерживание как фактор обеспечения национальной безопасности Российской Федерации. Военная мысль, (8), С.9. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskoe-sderzhivanie-kak-faktor-obespecheniya-natsionalnoy-bezopasnosti-rossiyskoy-federatsii>

⁴⁶ Арбатов А. (2005) Ядерное сдерживание и распространение : диалектика "оружия судного дня". Всемирная экономика и международные отношения, No 1, с. 7. Режим доступа: http://biblio.umsf.dp.ua/cgi-bin/irbis64r_11/cgiirbis_64.exe?LNG=uk&C21COM=S&I21DBN=PERIOD&P21DBN=PERIOD&S21FMT=infow_wh&S21ALL=%28%3C.%3ЕК%3Дформирование%3С.%3Е%29&FT_REQUEST=&FT_PREFIX=&Z21ID=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=10

⁴⁷ Там само, с.8

⁴⁸ Рожановская, Н. (2010). Ядерная политика США и СССР в 1945-1954 гг. Вестник Томского государственного университета, (333), С.79. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/yadernaya-politika-ssha-i-sssr-v-1945-1954-gg>

Російської Федерації охоплює широкий спектр питань, пов'язаних з ядерною зброєю та її використанням. Російська Федерація є однією з провідних ядерних держав світу та має найбільший у світі арсенал ядерної зброї.

З метою забезпечення ядерної безпеки та запобігання розповсюдженню ядерної зброї Росія активно взаємодіє з іншими державами, у тому числі бере участь у міжнародних переговорах та укладає договори про нерозповсюдження ядерної зброї. Крім того, Росія надає технічну та фінансову допомогу іншим країнам у галузі ядерної енергетики та ядерної безпеки.

Зовнішня політика Росії в галузі ядерної безпеки також спрямована на забезпечення стратегічної стабільності та врегулювання ядерних конфліктів. Росія бере активну участь у міжнародних договорах і угодах, спрямованих на скорочення ядерних арсеналів і контроль за ядерним озброєнням.

Одним з основних принципів ядерної політики Росії був принцип взаємної поваги та рівноправності у відносинах з іншими ядерними державами та країнами, які не мають ядерної зброї. Росія наголошувала на необхідності суворого дотримання міжнародного права та резолюцій Ради Безпеки ООН у галузі ядерної зброї.

Таким чином, під політикою ядерного стримування Росії в цій роботі розуміється загальнодержавний курс, який включає в себе набір цілей, ключових завдань, базових принципів, стратегічних програм, що розробляються та реалізуються органами державної влади і направлений на забезпечення національних інтересів та ядерної безпеки, шляхом забезпечення стратегічної стабільності та врегулювання ядерних конфліктів, запобігання розповсюдженню ядерної зброї та участі у міжнародних договорах і угодах, спрямованих на скорочення ядерних арсеналів і контроль за ядерним озброєнням.

1.2. Теоретичні засади дослідження використання ядерної зброї Російською Федерацією

Розглядати зовнішню політику Росії та її ядерний аспект можливо шляхом використання різноманітних теоретичних концепцій і підходів. Для глибокого

аналізу предмету дослідження варто використати як теорії міжнародних відносин, що пояснюють поведінку держав на міжнародній арені, так і теорії з політичної науки, які зосереджуються на політичних режимах певних держав, щоб пояснити їх поведінку всередині себе та на міжнародній арені.

Ідеї школи реалізму та неореалізму є ключовими концепціями, на яких будується дослідження зовнішньої політики Російської Федерації як в теоретичному, так і практичному напрямку, що, в свою чергу, дає змогу прослідкувати за реалізацією національних інтересів і пріоритетів РФ⁴⁹. Представники реалізму та неореалізму припускають, що засоби реалізації власних інтересів у держав можуть бути досить варіативними. Крім того, для реалістів надзвичайно важливим є саме раціональність акторів поведінки⁵⁰. Американський політолог Г. Моргентау стверджував, що раціональна держава буде слідувати меті досягнення власних національних інтересів переступаючи певні міжнародні принципи, якщо їй це вигідно. На його думку, саме на цьому базується зовнішня політика будь-якої держави⁵¹.

Анархічна система міжнародних відносин є досить важливим чинником для побудови взаємозв'язків між державами, які ґрунтуються на силовому характері, адже немає тієї наднаціональної сили у вигляді світового уряду або єдиного гегемона, який був би здатним контролювати світовий порядок. Наслідком цього є постійна небезпека потенційного нападу для держав з боку своїх сусідів⁵². Відтак, знаходячись в анархічній системі, кожна держава повинна дбати про власну безпеку самотійно, ставлячи це питання як ключове питання для забезпечення свого існування.

Засновник реалізму Г. Моргентау вважав, що хоча безпека є першочерговою потребою певної держави, проте вона не є її кінцевим прагненням. Він

---

⁴⁹ Бэ Бумки (2017). Внешнеполитические курсы ведущих стран с позиций реализма и имперской политики. Интерактивная наука, (13), С.18. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/vneshnepoliticheskie-kursy-veduschih-stran-s-pozitsiy-realizma-i-imperskoj-politiki>

⁵⁰Игнаткин О. Б. (2013). Идеи политического реализма в современных международных отношениях. Вестник РГГУ. Серия: Политология. История. Международные отношения, (21 (122)), с. 76 Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/idei-politicheskogo-realizma-v-sovremennyh-mezhdunarodnyh-otnosheniyah-1>

⁵¹ Там само, с.77.

⁵²Waltz K. N. (1979). Theory of international Politics. В.: University of California, p. 102. Режим доступу: [http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/03%20Anarchy,%20Hierarchy,%20and%20Sovereignty/Waltz%20-%20Theory%20of%20International%20Politics%20\(Ch%205-8\).pdf](http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/03%20Anarchy,%20Hierarchy,%20and%20Sovereignty/Waltz%20-%20Theory%20of%20International%20Politics%20(Ch%205-8).pdf)

наголошував, що таким кінцевим прагненням для кожної держави виступає могутність та сила⁵³. Іншими словами, кожна держава має експансіоністські наміри, які можуть виражатися відкрито або бути прихованими, з метою нав'язування власного світобачення і правил для інших гравців на міжнародній арені. Особливо, така поведінка притаманна великим державам, отже, Росія, входячи до клубу великих держав, буде намагатися поширити свій вплив принаймні на сусідні країни колишнього СРСР.

Реалізм розглядає національний інтерес держави в якості об'єктивного та універсального фактора, що не відкидає можливості для зміни зазначеного елементу теорії, враховуючи, що у політичних дій є моральні наслідки⁵⁴. Звідси впливає конфлікт між політичною дією, яка дає успішний результат і моральними діями, які не дають позитивний результат для окремого актора⁵⁵.

Крім того, Г. Моргентау зазначив, що моральні закони універсального характеру, як і моральні звичаї певної країни не розглядаються в реалізмі⁵⁶. По суті, політичний реалізм є оформленою теорією, яка розглядає світ як гру, де існують тільки категорії «перемоги» або «поразки», а сфері політики відводиться одна з ключових позицій.

Для Російської Федерації світ так і виглядає, у її стратегічних документах робиться акцент на «багатополярності» світового порядку, що забезпечує можливості для кожного учасника міжнародної системи, проте реальність відрізняється від декларацій, оскільки Росія розуміє тільки силу та категорію перемога/поразка⁵⁷. В її реальному світобаченні закріплена біполярність США та правонаступника СРСР - Росії. Зазначимо, що конфронтація із Заходом та початок односторонньої «Холодної війни» відбулися тільки в 2007 році, коли В. Путін виступив у Мюнхені зі своєю промовою⁵⁸.

---

⁵³ Morgenthau, H. J. (1955). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (New York, 1973), p.13. Режим доступу: https://old.tsu.ge/data/file_db/anthim/31.eng.pdf

⁵⁴ Morgenthau, H. J. (2014). A realist theory of international politics. In *Realism reader* p.54.

⁵⁵ Там само, с.55.

⁵⁶ Там само, с.56

⁵⁷ Концепция внешней политики Российской Федерации (2023). Указ Президента Российской Федерации от 31.03.2023 № 229. КонсультантПлюс. Режим доступу: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_443540/

⁵⁸ Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности 10 февраля 2007 года (2007). Президент России. Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>

Тим не менше, видатний теоретик школи неореалізму Дж. Міршаймер вважає, що на відміну від класичного реалізму, де головним прагненням держави виступає сила та могутність, для неореалізму ключовим є прагнення до безпеки. Концептуально новий погляд на ключове прагнення будь-якої держави саме до «безпеки», дав змогу впоратися з тим перепоною, які були непідсилені для класичного реалізму — у яких випадках та що впливає на зміну способу вирішення міжнародних проблем від військового до політичного шляху⁵⁹. Так, структурний реалізм має відповідь на це запитання, яка полягає у тому, що такий сценарій стає можливим, коли кожна країна-учасник конфлікту задовольнила власне прагнення до безпеки. Таким чином, стає можливим як прогнозування процесів міжнародної системи, які впливають на її стабільність, так і розуміння національних інтересів окремо взятої держави.

Якщо поєднати структурний реалізм у якості теорії та поведінку Росії на міжнародній арені, то вийде ґрунтовне пояснення поведінки Російської Федерації, яка бачить поширення блоку НАТО на колишні країни ОВД та відчуває небезпеку від цього процесу⁶⁰. Тим не менше, у цієї теорії є прогалина, що не може пояснити чому потенційне входження України до ЄС та НАТО більше тривожить РФ, ніж Балтійські країни, що вже в НАТО та ЄС. Хоча Дж. Міршаймер покладає провину за те, що трапилося з Україною на ЄС, а не Росію⁶¹, оскільки Захід вивів Україну зі сфери впливу Російської Федерації.

Для неореалістів, які розвивали ідеї школи класичного реалізму, зовнішня політика відноситься до структури міжнародних відносин, що перманентно видозмінюється. Інший відомий вчений цієї школи К. Уолца, вважає, що не менш важливим елементом неореалістської теорії є підтеорія балансу сил. Суть цієї теорії полягає в намаганні держави доступними засобами не допустити посилення будь-якої іншої держави, що влучно співвідноситься з прагненням до безпеки. Отже, глобальна структура міжнародної системи одночасно виступає обмежуючим

---

⁵⁹ Mearsheimer J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. John Mearsheimer. New York: W.W. Norton, p. 12. Режим доступу: <https://samuelbhfauredotcom.files.wordpress.com/2015/10/s2-mearsheimer-2001.pdf>

⁶⁰ Mearsheimer, J. J. (2014). *Why the Ukraine crisis is the West's fault: the liberal delusions that provoked Putin*. *Foreign Aff.*, 93, 12. Режим доступу: <https://www.mearsheimer.com/wp-content/uploads/2019/06/Why-the-Ukraine-Crisis-Is.pdf>

⁶¹ Там само, с.4-5.

фактором для держав та створює для них нові можливості в рамках чинної системи⁶².

Як зазначалося раніше, система міжнародних відносин, яка для реалістів та неореалістів є анархічною, побудована на принципі самопомоги держави самій собі для збереження звичайного стану речей. У такій системі важливим стає ефективна реалізація військової та економічної політики для забезпечення військового та економічного базису відповідно. Продовжуючи логічний ланцюжок, для ефективної політики у військовій сфері, необхідною умовою є наявність значних ресурсів у політичній еліті певної країни, що допоможе у створенні потужних збройних сил, які зможуть захистити цю країну від агресивної поведінки інших держав. Зрозуміло, що, навіть, володіючи найкращою розвідкою у світі, неможливо бути впевненим у намірах інших держав, що породжує спіраль розвитку економічної та військової сфери⁶³.

Уявлення Кеннета Уолца щодо світової системи та її правил гри, багато в чому повторює неореаліст Дж. Міршаймер, але додаючи власне бачення. Так, Дж. Міршаймер погоджується, що вивчення внутрішньодержавних процесів не дає зважених результатів щодо розуміння поведінки держави на міжнародній арені. Крім того, як кожен неореаліст, Дж. Міршаймер вважає безпеку центральним прагненням держави, але зі своєю специфікою. Наприклад, К. Уолтц наголошував на концепції балансу сил, яка убезпечує держави один від одного, натомість Дж. Міршаймер вважає, що держави намагаються здобути світову гегемонію для власної безпеки, адже ніхто не захоче нападати на світового гегемона⁶⁴.

На думку Дж. Міршаймера, коли відсутня глобальна наднаціональна структура, яка здатна виконувати роль «світового уряду», то, навіть паритет зі своїми потенційними супротивниками у військовому вимірі не сприяє

---

⁶² Хлопов О. (2018). Рецензия на монографию: Prifti B. us Foreign Policy in the Middle East: the Case for Continuity. Palgrave Macmillan, 2017. 232 p. Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения, 18 (4), 984-987. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/retsenziya-na-monografiyu-prifti-b-us-foreign-policy-in-the-middle-east-the-case-for-continuity-palgrave-macmillan-2017-232-p>

⁶³ Там само, р. 105

⁶⁴ Mearsheimer J. (2001). The Tragedy of Great Power Politics. New York: W.W. Norton, p. 16. Режим доступу: <https://samuelbhfauredotcom.files.wordpress.com/2015/10/s2-mearsheimer-2001.pdf>

перманентному статус-кво для окремої держави⁶⁵. Таким чином, стає можливим пояснити намагання Російської Федерації постійно здобувати нові сфери впливу та «захищати» старі, до яких відноситься простір колишнього СРСР і, особливо, Україна.

Повертаючись до поняття безпеки, Дж. Міршаймер наголошує на тому, що для досягнення цього стану, певна країна повинна виконати декілька умов, які також можна простежити в Російській Федерації. Перш за все, мова йде про стан гегемонії в регіональному масштабі. Росія бажає заволодіти країнами колишнього СРСР, що підпадає під цю умову. Далі для держави важливим аспектом стає зростаюча економіка. На прикладі РФ ми бачимо, що, навіть, не дивлячись на санкції 2014 року, російська економіка показувала тенденцію до зростання. Особлива увага приділяється збройним силам для держави-гегемона в регіональному масштабі, які повинні бути набагато сильнішими, ніж у сусідів. Насамкінець, Дж. Міршаймер вказує на наявність того, що для Росії є сакральним — ядерна зброя⁶⁶. Таким чином, Російська Федерація дійсно мала всі шанси, щоб утримувати й надалі статус регіонального гегемона.

Інший відомий теоретик неореалізму Стівен Уолт, у своїй праці «Походження союзів», запропонував замінити один з центральних елементів теорії неореалізму «баланс сил» на «баланс загроз». На його думку, утворення альянсів між найсильнішими світовими державами та слабшими є досить поширеним феноменом на міжнародній арені, ніж сліпе слідування за гегемоном в пошуках безпеки⁶⁷.

Також С. Уолт не відкидає роль ідеології в системі міжнародних взаємозв'язків, але зазначає, що держави, які прагнуть отримати сильного союзника, радше об'єднуються з іншою державою, що може вберегти або принаймні допомогти протистояти небезпеці, а не просто з тим, у кого схожі цінності чи культура. Іншими словами, прагматизм у міжнародних відносинах, за

---

⁶⁵ Mearsheimer J. (2001). The Tragedy of Great Power Politics. John Mearsheimer. New York: W.W. Norton, p. 18. Режим доступу: <https://samuelbhfauredotcom.files.wordpress.com/2015/10/s2-mearsheimer-2001.pdf>

⁶⁶ Там само, р. 34.

⁶⁷ Walt S. M. (1987). The Origins of Alliance. NY.: Cornell University Press, p. 11. Режим доступу: <http://web.stanford.edu/class/ips198/docs/Walt.pdf>

словами Стівена Уолта, переважає культурну спорідненість держав. Далі науковець аргументує, що не тільки ціннісний вимір не має особливого значення при формуванні альянсів, а й інтернаціональна пропаганда чи зовнішній вплив окремих акторів⁶⁸. Як зазначалося раніше, в цьому дослідженні робиться акцент не тільки на зовнішніх факторах, а й на внутрішніх, оскільки специфічна авторитарна система Російської Федерації є не менш визначальним фактором.

Продовжуючи власні міркування, Стівен Уолт доводить, що окремі держави, які відчують загрозу від потенційного джерела небезпеки, будуть намагатися створити союзи проти небезпечної в їх розумінні держави, а не побудувати союз з іншим гегемоном⁶⁹. Пояснення цьому має досить раціональну основу, адже союз з могутньою державою створює іншу небезпеку, яка стосується потенційної можливості втрати суверенітету.

Схожих прикладів, навіть, в сучасній історії Росії вдосталь. Можемо подивитися на Союзна державу Росії і Білорусі, де гегемоном виступає РФ, яка поетапно поглинає Білорусь, а через підтримку останньою війни Російської Федерації проти України, швидкість втрати суверенітету зростає. Натомість є приклад відносин між Китаєм і Росією після повномасштабного вторгнення в Україну, коли Росія намагалася утворити союз з Китаєм що міг би потенційно допомогти РФ матеріально та технологічно для продовження війни через брак власних ресурсів.

Формування союзів між державами відбувається з оглядкою на військовий потенціал держави-агресора. Тим не менше, для держав, що прагнуть до утворення коаліції, пріоритетним завданням залишається підтримка власної безпеки, а не спроби щодо обмеження розвитку потенційного агресора. Так С. Уолт доходить висновку, що в рамках описаної ним системи міждержавних відносин, країни обирають для себе союзників розраховуючи можливості останніх стосовно потенціалу поглинути слабшого союзника. Як наслідок, держави всіляко затягують

---

⁶⁸ Walt S. M. (1987). *The Origins of Alliance*. NY.: Cornell University Press, p. 14. Режим доступу: <http://web.stanford.edu/class/ips198/docs/Walt.pdf>

⁶⁹ Там само, p. 18.

процес підписання та ратифікації офіційних угод між собою, адже угоди мають імператив і можуть стати новим джерелом політичної небезпеки⁷⁰.

Для держав характерними цілями вступу у союз із сильнішою державою є бажання щодо створення безпекової середовища, не дивлячись на існування ефімерної чи реально загрози або стимул полягає в отриманні значної вигоди для себе в разі доєднання до коаліції переможців. Загальним висновком С. Уолта залишається думка про те, що існує пряма залежність між слабкістю певної держави в безпековому вимірі і її прагненням до побудови союзу з іншими державами⁷¹.

Викладене вище дозволяє твердити, що для розуміння механізму поведінки Росії в системі міжнародних відносин, краще всього з поставленим завданням справляється теорія структурного реалізму Дж. Міршаймера з його розумінням поняття «безпеки», але це не виключає використання інших теорій політичних науковців неореалізму в цьому дослідженні. Крім того, Росія діяла на міжнародній арені як раціональний актор міжнародного процесу до початку повномасштабного вторгнення в Україну 24.02.2022. Її дії цілковито відповідали національним інтересам, що, в першу чергу, націлені на забезпечення власної безпеки та розширення власної сфери впливу на пострадянському просторі, що перетворить Росію на регіонального гегемона.

В першому підрозділі ми згадували про два типи ядерного стримування, запропоновані вченим А. Арбатовим: іманентне та кваліфіковане⁷². До цього слід додати, що у структурі ядерного стримування поки що відбувається переважання загроз над досвідом їх реалізації⁷³. Ядерна зброя (далі – ЯЗ), грубо кажучи, ще не постала як зброя: після нанесення американцями атомних ударів по Хіросімі та Нагасакі у 1945 р., у світі не було випадків її застосування⁷⁴.

⁷⁰ Walt S. M. (1987). *The Origins of Alliance*. NY.: Cornell University Press, p. 26. Режим доступу: <http://web.stanford.edu/class/ips198/docs/Walt.pdf>

⁷¹ Там само, р. 26.

⁷² Арбатов А. (2005) Ядерное сдерживание и распространение : диалектика "оружия судного дня". *Всемирная экономика и международные отношения*, No 1, с. 7. Режим доступу: http://biblio.umsf.dp.ua/cgi-bin/irbis64r_11/cgiirbis_64.exe?LNG=uk&C21COM=S&I21DBN=PERIOD&P21DBN=PERIOD&S21FMT=infow_wh&S21ALL=%28%3C.%3ЕК%3Dформирование%3C.%3E%29&FT_REQUEST=&FT_PREFIX=&Z21ID=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=10

⁷³ Косолапов Н. (2009). Ядерное сдерживание в постбиполярном мире. Режим доступу: <https://rodon.org/polit090407122456>

⁷⁴ Бровінська М. (2023). Ядерные угрозы путина раздаются регулярно. Сработает ли ядерное оружие, которое не использовали с 1945 года? DevUa. Режим доступу: <https://dev.ua/ru/news/wired-1677666715>

Використання ядерної зброї проти японських міст було скоріш політичною демонстрацією, ніж відпрацюванням реальних військових можливостей. Ми не бачили застосування ядерної зброї в бойовій обстановці і не можемо оцінити результати його використання: кількість реально уражених цілей та ступінь їх руйнування, вплив на збройні сили противника та ефективність заходів захисту, вжитих ним.

Обидва типи ядерного стримування вимагають раціоналізму гравців. Під раціоналізмом слід розуміти не просто наявність інтересів: завдання розв'язати війну та знищити існуючий світовий порядок також може бути цілком обґрунтованим рішенням. Проте, під раціоналізмом варто розуміти готовність суб'єкта грати за існуючими правилами і обмежувати власні амбіції заради збереження існуючого світового порядку⁷⁵. Теорія ядерного стримування створена під певний тип гравців, які:

- системні (готові грати за встановленими правилами);
- деідеологізовані (не готові розпочинати війну заради абстрактних ідеологічних установок);
- меркантильні (розглядають раціональний вибір як отримання матеріальних благ у короткостроковій перспективі);
- миролюбні (не схильні вдаватися до прямого використання сили як засобу вирішення своїх проблем)⁷⁶.

Спираючись на вищезазначене, стає можливим виокремити дві важливі для теорії ядерного стримування ідеї: на гравців з нераціональною ідеологією неможливо впливати раціонально та мотиви дії подібних гравців можуть бути незрозумілі раціональним гравцям. Російська Федерація до повномасштабного вторгнення в Україну була гравцем на міжнародній арені, який приймав існуючі правила гри, далі РФ можна охарактеризувати як нераціонального гравця у визначених раніше рамках, проте в нього зберігається певна логіка поведінки, яка піддається аналізу і прогнозу.

---

⁷⁵ Choi, J. Y. (2015). Rationality, norms and identity in international relations. *International Politics*, 52, p. 117.

⁷⁶ Powell, R. (1990). *Nuclear deterrence theory: The search for credibility*. Cambridge University Press.

У ході Другої світової війни сторони також вели військові дії, не вдаючись до використання хімічної зброї. Наприклад, співробітництво між Веймарською республікою та СРСР в галузі хімічної зброї та захисту, після підписання Рапалльського договору 1922 року, забезпечило дві сторони значними запасами іприту, фосгену та іншими видами хімічної зброї⁷⁷.

Досвід цієї війни, до речі, дозволяє засумніватися в одному з центральних положень теорії ядерного стримування, за яким будь-яка держава обов'язково використовує ЯО при загрозі повного військового розгрому⁷⁸. Чи можливе у майбутньому схоже ставлення політичних еліт до ядерної зброї – питання дискусійне, хоча відкидати повністю таку альтернативу не можна⁷⁹. Приклад з Німеччиною і СРСР, які розробляли ЯО, мали його запаси.

Таким чином, загрози з боку суб'єктів ядерного стримування повинні мати реалістичний характер⁸⁰. Мається на увазі здатність превентивних загроз приносити реальний дивіденд їх автору. Якщо противник не сприймає загрози як реалістичні, то, відповідно, не впливатиме ні іманентне, ні кваліфіковане стримування. На цю обставину звернув увагу сучасний американський фахівець у галузі ядерного стримування Патрік Морган: вся сукупна міць Європи не зупинила ні імператора Вільгельма II, ні Гітлера, ні Муссоліні. Останніх двох не зупинило наявність у їх противників великих запасів хімічної зброї⁸¹. Тому будь-яке стримування як іманентне, так і кваліфіковане неминуче ставить проблему демонстрації суб'єктами готовності застосувати ЯЗ⁸².

Варто зазначити про не менш важливий елемент теорії, яка стосується ЯЗ – адміністрація Ейзенхауера почала розділяти поняття стратегічної та тактичної

⁷⁷ Дьяков, Ю. Л., Бушуева, Т. С. (1992). Фашистский меч ковался в СССР. Советская Россия. Режим доступу: https://imwerden.de/pdf/dyakov_bushueva_fashistsky_mech_kovalsya_v_sssr_1992_ocr.pdf

⁷⁸ Фененко А. (2018). Долгий мир и ядерное оружие. Россия в глобальной политике, № 6, сс. 99-123.

⁷⁹ Morgenthau H. (1964) The Four Paradoxes of Nuclear Strategy. The American Political Science Review, vol. 58, no. 1, pp. 23-26. Режим доступу: <https://doi.org/10.2307/1952752>

⁸⁰ Waltz K. N. (1979). Theory of international Politics. B.: University of California, pp. 114-117. Режим доступу: [http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/03%20Anarchy,%20Hierarchy,%20and%20Sovereignty/Waltz%20-%20Theory%20of%20International%20Politics%20\(Ch%205-8\).pdf](http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/03%20Anarchy,%20Hierarchy,%20and%20Sovereignty/Waltz%20-%20Theory%20of%20International%20Politics%20(Ch%205-8).pdf)

⁸¹ Morgan P. (2003) Deterrence Now. New York, Cambridge University Press, 2003. p.34. Режим доступу: <https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/11/morgan-deterrence-now-compressed.pdf>

⁸² George A., Smoke R. (1974) Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice. New York, Columbia University Press., p. 26

ядерної зброї⁸³. Перше було віднесено до категорії політики безпеки, воно стало матеріально-технічним інструментом для реалізації комплексу заходів щодо запобігання агресії у вигляді залякування. Друге – до категорії оборони, американські стратегічні концепції тактичної ядерної зброї розглядалися як інструмент для ведення військових дій на передовий у разі початку конфлікту⁸⁴.

Розглядаючи теорії ядерного струмування, неможливо оминати концепцію гнучкого реагування, яка мала посилити оборонний потенціал ядерного стримування, переконати супротивника у дієвості ядерної загрози. У рамках концепції, стратегічні ядерні сили (СЯС) США було переорієнтовано на завдання ударів, що роззброюють – по пускових установках, а не містах противника.

Наступною метою для заподіяння обмежених ударів планувалися об'єкти промисловості та інфраструктури, пов'язані з веденням війни (нафтові підприємства, транспортні колії, залізничні вузли, системи зв'язку). Інші об'єкти (вугільні виробництва, електростанції), а також міста можна було не руйнувати⁸⁵. Це гіпотетично дозволяло зробити війну обмеженою, даючи супротивникові шанс усвідомити становище і вдатися до примирення після першого обміну ударами.

По суті, в міжнародних відносинах можемо виокремити два типи держав стосовно існуючого в даний період часу світового порядку: статус-кво та ревізіоністські⁸⁶. Перші приймають чинний світовий порядок, хоч і допускають його локальні зміни, у тому числі за допомогою обмежених воєн. Конфлікти між державами статус-кво не мають, як правило, масштабного характеру і не призводять до розпаду існуючого світового порядку⁸⁷ – як це сталося, наприклад, за результатами Кримської (1853–1856) чи Афганської (1979–1989) воєн.

Другі, куди відноситься сучасна Російська Федерація, держави, що постулюють необхідність тотальної ревізії чинного світопорядку та зміну його

---

⁸³ Nichols, T. M., Stuart, D. T., & McCausland, J. D. (2012). Tactical nuclear weapons and NATO. Strategic Studies Institute, US Army War College. Режим доступу: <https://www.hsdl.org/?view&did=706112>

⁸⁴ Арбагов, А. Г. (2015). Контроль над ядерным оружием: конец истории?. Мировая экономика и международные отношения, (5), с.9.

⁸⁵ Sagan S.D. (1985) Nuclear Alerts and Crisis Management. International Security, vol. 9, no. 4, p. 99-139. Режим доступу: <https://doi.org/10.2307/2538543>

⁸⁶ Rynning, S., Ringsmose, J. (2008). Why are revisionist states revisionist? Reviving classical realism as an approach to understanding international change. International Politics, 45, p.22. Режим доступу: <https://link.springer.com/article/10.1057/palgrave.ip.8800217>

⁸⁷ Там само, с. 27.

основних норм. Еліта держави-ревізіоніста відкидає існуючий уклад як такий і пов'язує позитивні для себе зміни з його знищенням і формуванням іншої правової системи, створеної «під себе». Позиція подібної еліти зводиться до того, що право, яке багато разів змінювалося в історії, можна змінити ще раз⁸⁸. Еліта держави-ревізіоніста вважає поняття «міжнародна стабільність», «загроза міжнародній безпеці» прикриттям для власних геополітичних цілей. У розумінні держави-ревізіоніста, загроза – це існуючий світовий порядок.

Для класифікації держави у якості ревізіоніста, потрібно звернути увагу на три індикатори, що їй притаманні. По-перше, ревізіоністська держава повинна мати військово-промисловий потенціал, достатній для боротьби за перегляд існуючого світового порядку. Російська Федерація успадкувала військово-промисловий потенціал Радянського Союзу, який за весь час Холодної війни накопичив значну кількість озброєння. Тому можемо стверджувати, що РФ підходить по цьому пункту.

Потенційні ревізіоністи, такі як КНДР та Іран чи, тим більше, радикальні мусульманські угруповання, поки що не мають у своєму розпорядженні відповідних ресурсів, які мали Франція наприкінці XVIII ст., Німеччина та Японія у першій половині XX ст. Цікавий у цьому відношенні приклад КНР, яка в 1960-х роках балансувала на межі перетворення на державу-ревізіоніста з радикально лівою ідеологією, але потім відмовилася від цієї ролі через економічне та військово-політичне зближення зі США⁸⁹.

По-друге, ревізіоністська держава має бути «нацією війни», що є в Росії через її пропаганду на телебаченні⁹⁰, у сенсі цього терміну. Народ такої країни повинен прийняти світогляд (не ідеологію, а саме світогляд), що війна – це норма, а не аномалія, як і стан конфронтації до інших націй⁹¹. Така нація дивиться на інші

---

⁸⁸ Davidson, J. (2016). The origins of revisionist and status-quo states. Springer. p.54 Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=tbgYDAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR7&dq=revisionist+states&ots=2NA1R2SBVA&sig=2U5ZuA15690Uk-Tbk5Ai09mONGM&redir_esc=y#v=onepage&q=revisionist%20states&f=false

⁸⁹ Sullivan, L. R. (1988). Assault on the reforms: conservative criticism of political and economic liberalization in China, 1985–86. The China Quarterly, 114, 198-222.

⁹⁰ Соловьев Live, 60 минут, Вести недели і тд.

⁹¹ Altman, D. (2018). Advancing without attacking: The strategic game around the use of force. Security Studies, 27(1), p.62. Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/09636412.2017.1360074>

етноси з початковим відчуттям власної переваги і зневажає країни, готові вбудуватися в світовий порядок не на перших ролях⁹².

По-третє, на чолі держави-ревізіоніста повинен стояти харизматичний лідер, який готовий повести свій народ до війни за переділ світу. Такий тип, званий у політичній психології харизматиком поза системою, повинен мати якості лідера при одночасному неприйнятті діючих правових і поведінкових норм⁹³. За наявності перших двох умов його поява, втім стає лише питанням часу. Сюди можна віднести В. Путіна, якому створили образ «сильного лідера», здатного обіграти західних політиків і придушити олігархів всередині Росії та врятувати її від бідності привівши до перемоги⁹⁴.

Незважаючи на велику варіативність, всі концепції асиметричності ядерного стримування, як і раніше, залишаються «стратегічними чернетками»⁹⁵. Повноцінної та опрацьованої теорії асиметричного стримування поки що не створено.

Така ситуація невипадкова: сучасна теорія ЯС створювалася з розрахунку на країни, які бачать у ядерній зброї засіб стримування та відкидають (хоча б на рівні політичних декларацій) війну як засіб ліквідації чинного світового порядку. Кардинальної її зміни можна очікувати лише у разі зміни самої якості існуючих політичних режимів: лише тоді концепція асиметричного стримування може бути потрібна в новій формі, адже саме держави-ревізіоністи, а не нова зброя, підірвали всі попередні світові порядки.

Один з підрозділів політичної науки, який займається накопичення та систематизацією знань про політичні режими, має, станом на сьогодні, значні кількості їх класифікацій. Класична трійка політичних режимів у вигляді демократії, тоталітаризму та авторитаризму, не дають чіткого уявлення про

---

⁹² Там само, с.63.

⁹³ Герасимова, О. (2009). Дискурс власти в современном обществе. Вестник Челябинского государственного университета, (42), 60-64. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/diskurs-vlasti-v-sovremennom-obschestve>

⁹⁴ Селезнёва, А. (2018). Образ Президента России ВВ Путина в сознании российских граждан. Русская политология, (2 (7)), 4-11. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-prezidenta-rossii-v-v-putina-v-soznanii-rossiyskih-grazhdan>

⁹⁵ Кокошин А. (2007) «Асимметричный ответ» vs. «Стратегической оборонной инициативы». Международная жизнь, № 7-8, с. 31.

специфіку функціонування держави при останньому, що потребує додаткового заглиблення саме в теорію авторитарних режимів.

Не вдаючись в філософські роздуми щодо різних типів авторитарного режиму, наголосимо на тому, що Російська Федерація є неопатримоніальним авторитарним режимом. Далі доведемо це шляхом аналізу неопатримоніалізму в РФ. Знаючи те, який авторитарний режим знаходиться перед нами, ми можемо розуміти як він функціонує і чому приймає ті рішення, які приймає всередині себе, та на міжнародній арені. В рамках цього дослідження наголошується на тому, що внутрішні та зовнішні фактори, які впливають на творення політики у відповідних сферах, є взаємопов'язаними між собою.

Авторитаризм в політичній науці має досить багато визначень та типологій, навіть звужуючи область авторитаризму до пострадянського регіону, кількість класифікацій все ще залишатиметься значною. Тим не менше, ми можемо умовно виділити дві групи, які мають суттєві відмінності. До першої групи типології авторитарних режимів відносяться режими, класифікація яких здійснюється на основі кількісних показників, що доповнюється критеріями варіативності режимів. Для другої групи характерною ознакою є досить глибокий аналітичний опис на основі різноманітних підходів, тому така група називається аналітичною.

Враховуючи історичний контекст та політичну культуру, для досконально аналізу авторитарного режиму в Росії залучимо теорію неопатримоніалізму. Варто почати із запропонованих австрійським правознавцем Г. Кельзенем двох термінів — гетерономія та автономія, які мають дещо інших контекст, ніж зазвичай⁹⁶.

Під автономією в контексті авторитаризму розуміється особливий стан, коли група людей, частіше за все політична еліта, виходячи з власних інтересів і потреб ухвалює рішення про прийняття закону, який буде мати вплив на життя цієї групи. На противагу автономії, за гетерономії, обмежено коло людей приймає нормативно-правовий акт щодо зміни способу життя іншої групи, яка, у свою чергу, не має можливості на вираження незгоди або легітимного способу не

---

⁹⁶ Kelsen H. (1945). *General Theory of Law and State.*, Cambridge : Harvard University Press, p. 452.

виконувати закон⁹⁷. Іншими словами, основна відмінність у тому, що суб'єкт, наділений владою, не є об'єктом власних дій, таким об'єктом стає інша соціальна група. Говорячи про авторитарний режим, важливо зазначити про селекторат, що є привілейованою соціальною групою, куди можуть входити як представники бізнесу, так і державних структур, перебуваючи в стані високої автономії по відношенню до іншої частини суспільства, приймаючи закони на власну користь⁹⁸.

Говорячи про авторитарний режим, важливо зазначити про селекторат, що є привілейованою соціальною групою, куди можуть входити як представники бізнесу, так і державних структур, перебуваючи в стані високої автономії по відношенню до іншої частини суспільства, приймаючи закони на власну користь. Тепер перейдемо безпосередньо до поняття патримоніалізму та його характерних рис. За патримоніалізму можна спостерігати зрощення державної сфери і суспільної сфери з політичною елітою, яка займає ключові позиції у цих сферах. Позасистемні гравці, що не входять до складу селекторату, не мають доступу до значних ресурсів і можливості впливати на перебіг політичного процесу. Відтак держава виступає у ролі привласненого селекторатом суб'єкта господарювання з неможливістю для інших гравців долучитися до дистрибуції благ. Р. Бендикс на основі дослідження наукових доробків Макса Вебера припускає, що верховний правитель в патримоніальній системі бачить сферу державного і політичного управління як власну бізнес-компанію, тобто приватну власність⁹⁹.

Важливим є розрізнення двома типами правителів в рамках системи: харизматичний та патримоніальний. Ключова відмінність полягає в тому, що патримоніальний правитель не потребує ніякої харизми і знаходиться поза легальним полем впливу на нього. До влади цей тип правителів приходить не шляхом поступового кар'єрного зростання, а різкого потрясіння в системі різного масштабу. Наприклад, селекторат через вибори поставить свого кандидата на роль президента для подальшого привласнення матеріальних благ і безпеки. Можлива поява патримоніального лідера також внаслідок випадковості, яка приведе його до

---

⁹⁷ Kelsen H. (1945). *General Theory of Law and State.*, Cambridge : Harvard University Press, p.453.

⁹⁸ De Mesquita, B. B., Smith, A., Siverson, R. M., Morrow, J. D. (2005). *The logic of political survival.* MIT press., p. 122.

⁹⁹ Bendix R. (1966). *Max Weber. An Intellectual Portrait.* London: Methuen, p. 345.

влади. З викладеного вище стає зрозуміло, що для державця такого типу, насправді, не мають значення високі цілі, які потенційно можуть висуватися ним чи його оточенням¹⁰⁰.

Відомий ізраїльський соціолог Шмуель Ейзенштадт у своїй праці «Революція та перетворення суспільств», розглядає патримоніалізм з точки зору взаємозв'язків в системі між центром, який уособлює концентрацію владного ресурсу, та периферією системи, яка безпосередньо підпорядкована центру¹⁰¹. Іншими словами, Для Ш. Ейзенштадта основним об'єктом дослідження є структурні зв'язки в системі, а не типологія форм правління патрона в цій системі. На думку Ш. Ейзенштадта, концентрація влади в центрі системи мала наслідком вибудови специфічних зв'язків, коли центр системи викачує ресурси з периферії та незацікавлений у розвитку периферії через створення інститутів громадянського суспільства або надання доступу до різного типу ресурсів гравцям поза патримоніальної системи. Тоді у акторів політичного процесу є 2 вибори: долучитися до патримоніальної системи або залишитися поза дистрибуцією благ¹⁰².

Таким чином, можемо виокремити 3 ключових постулати, які притаманні для неопатримоніальної системи: 1) асиметрія зв'язків між центром та периферією, периферія не здатна впливати на центр і є лише об'єктом для центру, де накопичуються як політичні, так і економічні блага, що дає чіткий сигнал для інших соціальних груп про закритий стан селекторату; 2) селекторат розглядає державу та складові у якості компанії, яка повністю належить привілейованому класу і стає нерозривним і значним способом збагачення для кожного учасника селекторату; 3) внутрішньогруповий характер комунікація серед членів селекторату може мати досить різний тип зв'язків (родинні, кланові і т.д), які тільки посилюються шляхом їх вбудови в різні державні і суспільні інститути, що формує нові та специфічні правила функціонування системи¹⁰³.

---

¹⁰⁰ Roth, G. (1968). Personal Rulership, Patrimonialism, and Empire-Building in the New States. *World Politics*, 20(2), p. 196. Режим доступу: <https://doi.org/10.2307/2009795>

¹⁰¹ Эйзенштадт Ш. (1999). Революция и преобразование обществ. М.: Аспект-пресс, 416 с.

¹⁰² Эйзенштадт Ш. (1999). Революция и преобразование обществ. М.: Аспект-пресс, с. 327.

¹⁰³ Фисун, А. (2007). Постсоветские неопатримониальные режимы: генезис, особенности, типология. *Отечественные записки*, 39(6), с. 12.

Розглядаючи останній пункт детальніше, можна стверджувати, що він є м'язами неопатримоніальної системи, мова йде про клієнтилізм. Його суть доволі проста, під клієнтилізмом маються на увазі відносини між патроном та клієнтами, де патрон надає певні ресурси, посади та захист для своїх клієнтів, натомість отримує їх лояльність¹⁰⁴.

Перейдемо до ключової риси неопатримоніального режиму, яка стосується особистості правителя авторитарного режиму — власне, персоналізації влади. Персона правителя в неопатримоніальному режимі безпосередньо асоціюється з цим режимом, перебіг політичного процесу відбувається з кінцевою метою продовження влади однієї людини. Насамперед, описана характеристика політичного процесу пов'язана зі специфічним уявленням про владу в історичному контексті країни, де встановлено неопатримоніальний режим і влада не розглядається без особи верховного правителя. Відтак, державець стає не просто формальним центром авторитарної системи, а отримує у власність й неформальні канали впливу. Будь-які державні чи приватні структури є способом продовження влади та наявної державної стратегії¹⁰⁵.

Пересічні громадяни, як і політична еліта, асоціюють владу з певною персоною, віддаючи лояльність лідеру нації, громадяни відчужують наявний у них вплив на перебіг політичного процесу, тим самим підтримуючи наявний стан речей і, відповідно, авторитарний режим. Отже, коли з політичної сфери проникають цінності в повсякденне щодо лояльності правителю в неопатримоніальній системі, самі соціальні зв'язки видозмінюються та характеризуються як відносини між патроном та клієнтом¹⁰⁶.

Звузимо наш огляд авторитарних режим, сконцентрувавшись на пострадянському просторі. Країни колишнього СРСР є наочною ілюстрацією неопатримоніальної системи. В цих країнах поєднувалося декілька факторів, які обумовлювали появу неопатримоніалізму. Насамперед, мова йде про особливий

---

¹⁰⁴ Eisenstadt S. and L. Roniger. (1984). *Patrons, Clients and Friends*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 32.

¹⁰⁵ Lynch A. (2005). *How Russia is Not Ruled: Reflections on Russian Political Development*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 44.

¹⁰⁶ Там само, с. 136.

історичний контекст цих країн до радянського періоду і, власне, радянський спадок, що з переходом на капіталістичні рейки в 1990-х роках, сприяло побудові клієнтилістських мереж в умовах демократизації¹⁰⁷. Підсумовуючи, після розпаду СРСР, для політичної еліти головним стимулом до дії ставали матеріальні блага, а не ідеологія в поєднанні з традиціями¹⁰⁸.

Особливість неопатримоніальної системи в її пострадянському прояві, базується на включенні до державних інститутів обов'язкових елементів, які притаманні демократичній державі: конституція, наявність регулярних виборів, політичні партії та, звісно, парламент. Проте, зазначені елементи виконують суто фасадну роль і слугують для того, щоб консолідувати селекторат перед особою правителя¹⁰⁹, що чудово видно на прикладі Російської Федерації після приходу до влади Володимира Путіна.

Звідси, особиста залежність представників селекторату від свого патрона стає ключовим елементом в неопатримоніальній системі, що, в свою чергу, дає доступ до певних ресурсів тим більший, чим ближче представник селекторату знаходиться до державця і показує свою лояльність. Формування та акумуляція капіталу селекторату можливе завдяки привласненню окремих елементів державної сфери, без повноцінного привласнення, щоб капіталістична складова могла продовжувати своє існування¹¹⁰.

Найвищі та найважливіші пости в державній системі дістаються людям, які максимально наближені до голови держави та продемонстрували йому свою відданість. В такій системі апріорі неможливе входження до верхівки нелояльних людей. Тому можна спостерігати як вищі представники селекторату займають ключові пости в уряді, доміантній партії та контролюють основні сфери економіки¹¹¹. Різні ділові інтереси акторів неопатримоніальної системи в різних

¹⁰⁷ Фисун, А. (2000). Постсоветские политические режимы: «новые демократии» или неопатримониальные системы?. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, (456), с. 16.

¹⁰⁸ Там само, с. 17.

¹⁰⁹ Фисун, А. А. (2004). Постсоветские политические режимы: неопатримониальная интерпретация. Ойкумена: Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций, (2), с.133.

¹¹⁰ Там само, с.135.

¹¹¹ Von Soest, C. (2010). What neopatrimonialism is—Six questions to the concept. In GIGA-Workshop" Neopatrimonialism in various World Regions". Hamburg: GIGA German Institute of Global and Area Studies, p. 7. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/242680401_What_Neopatrimonialism_Is_-_Six_Questions_to_the_Concept

галузях, як-от економіка, політика, утворюють симбіоз колективної ідентичності на основі різного роду зв'язків між собою: місцева приналежність, родинні, релігійні і тому подібне. Тобто актори системи виступають її головним двигуном на шляху до розвитку через сформовану клієнт-патронажну мережу, навіть, мобілізуючи наявний соціальний капітал для пожвавлення економічної активності. В той же час, фасадний інститут демократичної системи у вигляді, наприклад, партій, зміщується на другий план¹¹². Таким чином, будь-які елементи демократичної гри не набувають ролі повноцінних структур системи, що може внести неочікувані зміни до неї та допустити позасистемних акторів до політичного поля.

Партійний компонент виступає в якості легітимного механізму всередині селекторату неопатримоніальної системи, який проводить ротацію еліт та посад в системі, що забезпечує правителя від закріплення за конкретною людиною певного державного відомства, щоб не створювати потенційні осередки небезпеки. Крім того, ротація сприяє обміну прибутковими посадами між елітою, даючи можливість найбільш лояльним акторам отримати вигідніші позиції державного апарату, які залежать напряду від волі патрона, а не виборців. Ще одна функція партій — дати можливість новим акторам долучитися до системи та прийняти її правила гри та підтримка взаємозв'язку між центром і елітою з економічної чи політичної сфери¹¹³.

Занурюючись в економічну сферу, підприємці, які з'явилися внаслідок ринкових реформ після розпаду СРСР, не намагаються діяти поза рамками створеної в ті часи клієнтилістської мережі чи змінювати структурні елементи політичної системи зі зрозумілих причин. За наявних умов, підприємцям на індивідуальному рівні набагато вигідніше доєднатися до клієнт-патрональної мережі для подальшого накопичення ресурсів і капіталу¹¹⁴.

Говорячи про різні компоненти неопатримоніального авторитарного режиму, неможливо оминати останній важливий компонент — ціль існування такого

---

¹¹² Von Soest, C. (2010). What neopatrimonialism is—Six questions to the concept. In GIGA-Workshop" Neopatrimonialism in various World Regions". Hamburg: GIGA German Institute of Global and Area Studies, p. 9. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/242680401_What_Neopatrimonialism_Is_-_Six_Questions_to_the_Concept

¹¹³ Фисун, А. (2004). Постсоветские политические режимы: неопатримониальная интерпретация. Ойкумена: Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций, (2), с. 138.

¹¹⁴ Эйзенштадт Ш. (1999). Революция и преобразование обществ. М.: Аспект-пресс, с. 337-338.

режиму та його центральних акторів, що в політичній науці називається телеологією існування режиму в певній країні¹¹⁵. Для нашої роботи важливим є поняття ателеологічності. Як влучно зазначає український політолог І. Гомза, має на увазі не певну високу мету щодо поліпшення економічної ситуації в країні чи підвищення рівня життя населення цього режиму, а звичайне бажання продовжити накопичення та акумуляцію ресурсів обраною категорією людей за рахунок пролонгації владних повноважень патрона¹¹⁶.

На основі описаного вище, можемо зрозуміти, що прийняття рішень в самій Росії в значній мірі обумовлюється внутрішньою неопатримоніальною системою, яка підживлювала впевненість РФ в непереможності під час ведення повномасштабної війни, що, в результаті, вплинуло на зовнішню політику Російської Федерації і сприяло нападу на Україну у 2022 році. Враховуючи цей процес, на основі зазначеної теорії, ми можемо припустити як буде поводити себе Росія з ядерною зброєю по мірі продовження війни в Україні.

1.3 Опис методології дослідження ядерного стримування Росії

Розглянуті в першому підрозділі поняття існують в рамках конкретної системи — Російської Федерації. Іншими словами, щоб дослідити їх практичне значення, варто використати метод, який спеціалізується на дослідженні випадків або просто «кейс-стаді». Так, Роберт Йін, знаний вчений в області соціології, який в значній мірі доповнив теоретичну складову цього методу, визначає метод кейс-стаді як «емпіричне дослідження, яке вивчає сучасний феномен в його природних умовах, особливо в тих випадках, коли кордони між феноменом і середовищем неочевидні»¹¹⁷.

Для Дж. Геррінга, відомого американського дослідника, кейс-стаді є методом детального вивчення певної ситуації або явища, що дасть змогу екстраполювати

---

¹¹⁵ Гомза, І. (2014). Мультисекторальна класифікація авторитарних режимів. С. 15. Режим доступу: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9e7db471-7423-4032-a861-d086baa3877e/content>

¹¹⁶ Там само, с. 16.

¹¹⁷ Yin, R. K. (1994). Case study research: Design and methods, applied social research. Methods series, 5., p. 43.

результати дослідження на ситуації чи явища, які входять до більш широкої категорії схожих випадків¹¹⁸. Звідси витікає, що при вивченні будь-якої специфічної ситуації чи явища, емпіричні результати дослідження отримані цим методом, можливо використати для виділення певних узагальнень.

Загальні закономірності виокремлюються шляхом використання кількісних або якісних методів під час дослідження, що представляє собою процес аналізу конкретного випадку, отримання знань про нього, а потім загальні висновки. Використання кейс-стаді в науковій роботі говорить про те, що конкретний випадок зацікавив дослідника в першу чергу за свою унікальність, а кінцевий процес узагальнення результатів дослідження¹¹⁹. Іншими словами, вибір і глибинний аналіз певних випадків є специфічним процесом, характерним для цього підходу. Далі варто розглянути чим може бути «кейс в політичних дослідженнях. По суті, випадком є певна ситуація, явище, процес чи феномен, що має обмеження як в часі, так і в просторі, наприклад, держава або її політика¹²⁰.

Всеосяжний опис досліджуваного феномену є важливою складовою кейс-стаді, що допомагає встановити наявні взаємозв'язки між елементами об'єкта, який вивчається, притаманних для певної ситуації. Такий опис щодо об'єкта дослідження, включає вивчення системи, в якій існує та функціонує цей об'єкт та взаємозалежних елементів, які його стосуються та впливають на нього. Іншими словами, для опису не виключеним є контекст, що може включати в традиції, норми, суспільні цінності та їх інтерпретацію в тій ситуації, якщо вони мають відношення до описаного випадку¹²¹.

Український політичний науковець М. Яковлев додав нове бачення в теоретичному полі кейс-стаді, розробивши та систематизувавши концепцію щодо можливого застосування цього підходу для політичної сфери. Підґрунтям стало

---

¹¹⁸ Gerring, J., 2004. What Is a Case Study and What Is It Good for?. *American Political Science Review*, 98(2), pp. 341-344.

¹¹⁹ George, A. (2004). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge : MIT Press, p. 18.

¹²⁰ Gerring, J., (2004). What Is a Case Study and What Is It Good for?. *American Political Science Review*, 98(2), pp. 349-351.

¹²¹ Жеребцов М. В. (2004). Метод «Case-study» в прикладных политологических исследованиях. Вестник Московского университета. Серия 21. Управление (государство и общество), (1), с.1-16. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/metod-case-study-v-prikladnyh-politologicheskikh-issledovaniyah>

поєднання та переосмислення досвіду ряду дослідників: Ч. Рейджина і Г. Бекера та П. Аттесландера. Таким чином, М. Яковлев виділяє наступні напрями кейс-стаді¹²²:

1) теоретико-емпіричний напрям, у цьому напрямі емпіричний матеріал стає основою для подальшого дослідження суспільно-політичних процесів та теорії, яка безпосередньо їх стосується; самі «випадки» мають розглядатися максимально віддалено від особистого досвіду дослідника;

2) емпірико-аналітичний напрям припускає, що певний кейс, при розгляді його в ширшому класі, може мати загальні закони, тобто тоді вивчення випадку зводиться до розгляду крізь ці універсальні закономірності;

3) теоретико-інтерпретативним напрям має базисом конструктивістські постулати, оскільки інтерпретація феноменів через теоретичні рамки виходить з того, що немає об'єктивної реальності, вона є сконструйованою соціумом, а особистий досвід вченого включений у дослідження;

4) емпірико-інтерпретативний напрям підходить для глибинного аналізу декількох кейсів, які розглядаються сукупно і робляться припущення щодо цілого ряду досліджуваних об'єктів¹²³.

Враховуючи той факт, що в наступних розділах буде аналізуватися ядерна зброя як фактор зовнішньої політики Росії в умовах війни проти України та певні події в її історії на основі теоретичних концептів, які ми описували раніше, можна зробити висновок, що дослідження виконане в теоретико-емпіричному напрямі.

У вступній частині роботи зазначена значна кількість різноманітних офіційних документів керівництва Російської Федерації. Їх безпосереднє вивчення завдяки контент-аналізу дозволяє вивчати зміст комунікації у політичних контекстах та визначати теми, ключові поняття та аргументи, які впливають на громадську думку та прийняття політичних рішень.

По суті, контент-аналіз для цього дослідження став чудовим методом, завдяки ньому стає можливим аналізувати текстові дані. Самі текстові дані

---

¹²² Яковлев М. В. (2011) Застосування кейс-стаді як методу політичних досліджень: спроба типологізації. Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. (121), с. 14.

¹²³ Яковлев М. В. (2011) Застосування кейс-стаді як методу політичних досліджень: спроба типологізації. Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. (121), с. 14.

присутні в комунікаціях політиків не тільки у формі письмової промови, а у постах соціальних мереж, різних новинних агентств. Іншим прикладом слугують нормативні документи, які виражають позицію держави. Таким чином, зазначений метод стає в нагоді для виокремлення ключових понять, аргументів та позицій у сфері політичної комунікації¹²⁴.

Крім того, контент-аналіз можливо використовувати для різного роду політичних подій, наприклад, вибори, виборчі кампанії та законодавство певної країни¹²⁵. Цей підхід дає змогу усвідомити центральні теми всередині суспільства, вплив соціальних мереж на громадську думку, якщо приймається нове законодавство або відбувається комунікація представників держави з соціумом.

Згаданий метод виступає в якості первинного аналізу офіційних текстів, виступів і т.д., щоб потім розглянути їх в більш широкій системі дискурсу керівництва Росії щодо ядерного стримування. Таким чином, залишається метод, який надає можливість розглянути поєднання локального та глобального рівнів прийняття рішень щодо ядерної зброї в зовнішній політиці РФ – дискурс-аналіз.

Метод дискурс-аналізу – це відносно новий підхід до аналізу явищ соціального життя. Не вдаючись до глибокого історичного аналізу розвитку поняття «дискурс», можемо сказати, що він має глибоке коріння в лінгвістичній та філософській традиції¹²⁶.

Дискурс-аналіз є досить універсальним методом, оскільки завдяки ньому можливо охарактеризувати різні рівні певної системи наявної реальності: від індивідуального рівня, що впливає на процес формування індивідуальної ідентичності, до аналізу глобальних процесів, наприклад глобалізація, демократизація чи будь-який інший глобальний процес¹²⁷. Значне поширення дискурс-аналізу як методу в політичній науці досягається завдяки його

---

¹²⁴ Пашинян, И. А. (2012). Контент-анализ как метод исследования: достоинства и ограничения. Научная периодика: проблемы и решения, (3), 16-17. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontent-analiz-kak-metod-issledovaniya-dostoinstva-i-ogranicheniya>

¹²⁵ Семёнова, А. В. (2011). Контент-анализ в социологии: методологические новации. Вестник Вятского государственного университета, (3-1), с.11. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontent-analiz-v-sotsiologii-metodologicheskie-novatsii>

¹²⁶ Селезнева Л.В. (2010). Дискурс-анализ. Дискурс-Пи, 9 (1-2), с.351-352. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/diskurs-analiz>

¹²⁷ Герасимов, В., Ильин, М. (2002). Политический дискурс-анализ. Политическая наука, (3), 68-75. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/politicheskiy-diskurs-analiz>

універсальності, описаній раніше, що допомагає розуміти логіку об'єктів різного рівня.

Для нашого дослідження цінність цього підходу в тому, що він дає змогу розкрити дискурс навколо ядерної зброї РФ в площині офіційного дискурсу, який створюється на всіх щаблях ієрархії влади і постає у вигляді погроз застосування ядерної зброї проти України та її союзників через неминучу поразку Росії із застосуванням конвенційних засобів ведення війни. У цьому випадку зовнішніми проявами дискурсу будуть як вербальні форми – заяви політичної еліти Росії, так і письмові – постанови, правила, інструкції та інші офіційні тексти.

РОЗДІЛ 2. Політика ядерного стримування Російської Федерації в історичній перспективі

2.1. Генезис та періодизація ядерного стримування Радянського Союзу

Холодна війна почалася після закінчення Другої світової війни у 1945 році, коли Сполучені Штати та Радянський Союз стали головними супердержавами світу¹²⁸. Напруженість між двома державами почала зростати через різні ідеологічні та економічні розбіжності, включаючи плани відновлення Європи після війни, використання ядерної зброї, поширення комунізму та інші питання.

Це дослідження робить акцент саме на ядерній зброї як інструменту зовнішньої політики Радянського Союзу. Усвідомлюючи геополітичну ситуацію, що склалася в ті часи, розглядати виключно Радянський Союз поза контекстом світової політики не має ніякого сенсу, оскільки СРСР був нерозривно пов'язаний у цьому питанні із США. Тому подальший розгляд буде включати позиції цих двох держав щодо ядерної зброї.

У перше повоєнне десятиліття було сформовано основні стереотипи холодної війни та уявлення про наміри протилежної сторони, закладено основи військової стратегії з урахуванням існування ядерної зброї, створено механізми прийняття рішень у сфері ядерної політики¹²⁹. Отже, період 1945-1954 років треба завжди пам'ятати, розглядаючи цей проміжок історії Холодної війни.

Понад те, актуальний нині стратегічний діалог же Росії та США не можна аналізувати у відриві від історичного контексту. Цей контекст включає еволюцію ядерних стратегій обох держав як після закінчення холодної війни, так і в ході біполярного протистояння, в тому числі на ранньому етапі.

З погляду формування ролі ядерної зброї у військовій та політичній стратегіях двох наддержав період 1945–1954 рр. мав основне значення. Початковий

¹²⁸ Пархалина Т. (2021). Россия- НАТО: от Холодной войны эпохи биполярной конфронтации до холодной войны эпохи глобализации. Европейская безопасность: события, оценки, прогнозы, (63 (79)), 2-16. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiya-nato-ot-holodnoy-voyny-epohi-bipolyarnoy-konfrontatsii-do-holodnoy-voyny-epohi-globalizatsii>

¹²⁹ Щёкин А. (2021). Формирование национальных систем ядерного сдерживания СССР и США в 1940-50-е годы. Скиф. Вопросы студенческой науки, (3 (55)), 218-229. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-natsionalnyh-sistem-yadernogo-sderzhvaniya-sssr-i-ssha-v-1940-50-e-gody>

рубіж цього етапу не викликає сумнівів, оскільки саме 1945 р. Сполучені Штати випробували атомну бомбу. Друга дата цих часових рамок обґрунтована необхідністю включення в аналізований період кількох головних подій¹³⁰.

У 1949 р. в СРСР була випробувана атомна зброя, а в 1953 р. випробуванням водневої бомби Радянський Союз остаточно зруйнував американську ядерну монополію, хоча до ядерного паритету було ще далеко. Смерть Йосипа Сталіна у березні 1953 р. ознаменувала кінець певного етапу як у внутрішньополітичному розвитку СРСР, так і у зовнішньополітичному курсі радянського керівництва¹³¹.

У 1952 р. до влади прийшла адміністрація президента Ейзенхауера, а 1954 р. нею було проголошено доктрину масованої відплати¹³². Таким чином, саме період 1945-1954 рр. є найбільш логічним і завершеним етапом у розвитку ядерної політики СРСР та США. У цей період лідери обох держав розглядали улюблений пупок схожі питання щодо національних атомних проєктів, а саме: можливість застосування ядерної зброї для досягнення зовнішньополітичних цілей; роль ядерної зброї у нових військово-політичних стратегіях; способи презентації суспільству своїх досягнень у сфері ядерних технологій та досягнень супротивника; організація системи керування атомними проєктами¹³³.

Поява ядерної зброї призвела до справжньої революції у всіх галузях військової стратегії, причому про експериментальну перевірку нових концепцій не могло бути й мови, оскільки застосування атомних бомб було пов'язане з високими ризиками. Основні компоненти нової стратегії вироблялися та затверджувалися переважно на базі умоглядних висновків та теоретичних розрахунків¹³⁴. Одним із перших учених, які відгукнулися на атомні бомбардування Японії, став американець Бернард Броді, редактор книги «Абсолютна зброя: атомна енергія та

---

¹³⁰ Щёкин А. (2021). Формирование национальных систем ядерного сдерживания СССР и США в 1940-50-е годы. Скиф. Вопросы студенческой науки, (3 (55)), 218-229. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-natsionalnyh-sistem-yadernogo-sderzhivaniya-sssr-i-ssha-v-1940-50-e-gody>

¹³¹ Сказочкин А. (2019). «Атомный проект» СССР: некоторые управленческие аспекты. Управление наукой: теория и практика, 1 (1), 149-185. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-natsionalnyh-sistem-yadernogo-sderzhivaniya-sssr-i-ssha-v-1940-50-e-gody>

¹³² Higuchi, T. (2006). 'Clean' bombs: Nuclear technology and nuclear strategy in the 1950s. Journal of Strategic Studies, 29(1), p. 83-116.

¹³³ Williamson Jr, S. R. (2016). The Origins of US Nuclear Strategy, 1945-1953. Springer.

¹³⁴ Золотарев, В. А. (2000). История военной стратегии России. М.: Полиграфресурсы. Кучково поле. С.376. Режим доступу: http://militera.lib.ru/science/history_russian_strategy/index.html

світовий порядок», який наголошував, що «раніше основною метою військових було виграти війни. Тепер їхня основна мета – воєн уникати»¹³⁵.

У період 1945–1954 гг. був пов'язаний із реорганізацією та модернізацією армії, а також переорієнтацією на нових противників – США та їх європейських союзників. Однак стратегічні установки керівництва не зазнали ще корінного перегляду¹³⁶. Поява ядерної зброї зумовлювала такі зміни у плануванні та веденні військових дій: скорочення часу, необхідного для досягнення цілей війни, необхідність швидкого розгортання збройних сил, небезпека зосередження великих груп військ тощо¹³⁷.

Розробка та зведення до купи теоретичних підходів до ведення ядерної війни з урахуванням зазначених та інших змін розпочалися в СРСР лише у 1960-х рр., і основним виданням з цієї теми стала «Військова стратегія» під редакцією Маршала Радянського Союзу В.Д. Соколовського, опубліковане в 1963 р¹³⁸. Можливо, це пов'язано з особистістю Сталіна, його сприйняттям атомної бомби та її значення або з тим, що серійно атомні бомби Радянський Союз почав випускати тільки в 1954 р. У будь-якому випадку схоже, що сам факт появи в СРСР ядерної зброї ще не означав потреби негайного перегляду військової стратегії.

Незважаючи на різні ідеологія та системи управління, Сполучені Штати та Радянський Союз у період з 1945 по 1954 р. вирішували цілу низку схожих завдань. Якщо розглядати взаємодію СРСР та США з погляду «моделі раціонального актора» у її класичному варіанті¹³⁹, то різницю між системами прийняття рішень немає принципового значення. Важливо інше: дії однієї держави спричиняють реакцію іншої, а міжнародна система накладає на них обмеження та надає їм можливості.

¹³⁵ Baylis, J., Garnett J. (1991): *Makers of nuclear strategy*, London: Pinter Publ. P.24

¹³⁶ Золотарев, В. А. (2000). *История военной стратегии России*. М.: Полиграфресурсы. Кучково поле. С.378. Режим доступу: http://militera.lib.ru/science/history_russian_strategy/index.html

¹³⁷ Аксёнов О., Третьяков Ю.(2020). Россия и США: концептуальные подходы к ядерному сдерживанию. *Военная мысль*, (9), 18-27. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiya-i-ssha-kontseptualnye-podhody-k-yadernomu-sderzhivaniyu>

¹³⁸ Соколовский, В. Д. (1963). *Военная стратегия*. Воен. изд-во. Режим доступу: http://militera.lib.ru/science/0/pdf/sb_voennaya_strategiya.pdf

¹³⁹ Barnes, T. J., & Sheppard, E. (1992). Is there a place for the rational actor? A geographical critique of the rational choice paradigm. *Economic Geography*, 68(1), 1-21. Режим доступу: <https://www.tandfonline.com/doi/ref/10.2307/144038?scroll=top&role=tab&aria-labelledby=refs>

Можна навести кілька прикладів таких дій та реакцій. Постанова ДКО СРСР про створення Лабораторії № 2 для вивчення методів отримання плутонію та досліджень у галузі поділу ізотопів урану була прийнята у лютому 1943 р., після того, як були отримані відомості про ядерні розробки в США та Великобританії¹⁴⁰. Спеціальний Комітет у вирішенні атомної проблеми було засновано СРСР у серпні 1945 р.¹⁴¹, тобто невдовзі після атомних бомбардувань Японії. Вироблення нових стратегічних підходів у Радянському Союзі (наприклад, теорії поетапної ядерної війни) відбулося пізніше, ніж у США, і починалося з критики американських підходів¹⁴². У свою чергу американське рішення створити водневу бомбу можна розглядати як реакцію на придбання СРСР атомної зброї.

Якщо все ж таки приділити особливу увагу не тільки діям і реакціям держав, а й системі організації влади, то слід врахувати, що у високо централізованій державі переваги домінуючої особи, яка приймає рішення, можуть визначати зовнішню політику держави, але в цьому випадку сам централізований характер держави є частиною пояснення¹⁴³. Тобто радянська політика післявоєнного періоду не дарма часто аналізується на основі особистих характеристик керівництва СРСР. Розробка радянської ядерної та термоядерної зброї відбувалася в роки, коли пости секретаря ЦК ВКП(б)/КПРС та голови Ради міністрів СРСР обіймав Йосип Сталін¹⁴⁴.

Втім, і в США, незважаючи на більш регулярну зміну керівництва, у той же період більшу частину ключових рішень у ядерній сфері (за винятком запуску Манхеттенського проекту) прийняв той самий президент – Гаррі Трумен. У аналізований період США сформувався механізм взаємодії різних відомств з питань ядерної політики. Ключову роль у цьому відіграв ухвалений у 1947 р. Закон про національну безпеку, який передбачав створення Ради національної безпеки та

¹⁴⁰ Постановление Государственного Комитета Обороны № 2872сс (1943). «О мерах по успешному развитию работ по урану». Электронная библиотека истории Росатома. Режим доступа: http://elib.biblioatom.ru/text/atomny-proekt-sssr_t1_kn1_1998/go.306/

¹⁴¹ Постановление Государственного Комитета Обороны № 9887сс (1945). «О Специальном комитете при ГОКО». Электронная библиотека истории Росатома. Режим доступа: http://www.teatrskazka.com/Raznoe/PostanovGKO/194508/gko_9887.html

¹⁴² Золотарев, В. А. (2000). История военной стратегии России. М.: Полиграфресурсы. Кучково поле. С.407. Режим доступа: http://militera.lib.ru/science/history_russian_strategy/index.html

¹⁴³ Levy, J. S. (2003). Political psychology and foreign policy. In D. O. Sears, L. Huddy, & R. Jervis (Eds.), Oxford handbook of political psychology p. 254.

¹⁴⁴ Аксёнов О., Третьяков Ю.(2020). Россия и США: концептуальные подходы к ядерному сдерживанию. Военная мысль, (9), 18-27. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiya-i-ssha-kontseptualnye-podhody-k-yadernomu-sderzhivaniyu>

Центрального розвідувального управління, яке мало подавати щорічний звіт про стан радянських ядерних сил¹⁴⁵.

Повертаючись до Радянського Союзу, слід зазначити, що він був високо централізованою державою, а Й. Сталін і Л. Берія тримали ядерні питання під своїм особистим контролем. Недарма Пленумі ЦК у липні 1953 р. Л. Берію критикували, зокрема, через те, що він одноосібно віддав розпорядження проведення випробування водневої бомби¹⁴⁶.

Однак практика показує, що побудована в США система залишала можливості для маневрування та нюанси її функціонування варіювалися від президента до президента, тому особи Трумена та Ейзенхауера не менш важливі для аналізу ядерної політики, ніж, наприклад, особи Сталіна. А важливими вони є передусім тому, що вибір із спектру варіантів, який надає міжнародна система, лідери держав здійснюють на основі суб'єктивної оцінки ризиків і можливостей, а також на основі суб'єктивно усвідомлюваного ними національного інтересу.

У тому ж 1950 р. П. Нітце виступив як автор секретної директиви Ради національної безпеки (РНБ) США «Цілі та програми США в галузі національної безпеки», більш відомої як «Директива РНБ-68»¹⁴⁷. У цьому документі, який справив велике враження на американське керівництво, у тому числі на президента Г. Трумена, П. Нітце загалом закликав до швидкого та постійного нарощування зусиль США, включаючи військові приготування, для протистояння СРСР у всіх сферах діяльності з метою не допустити посилення радянського авторитету у світі¹⁴⁸. Вплив цього документа на політику Вашингтона було настільки велике, що його автора небезпідставно було надалі визнано архітектором холодної війни¹⁴⁹.

Роки атомної монополії сприймалися американською стороною як час можливостей, які не можна втрачати. Звідси бажання цю монополію продовжити і

---

¹⁴⁵ National Security Act of 1947 (1947). Office of the Director of National Intelligence. Режим доступу: <https://www.dni.gov/index.php/ic-legal-reference-book/national-security-act-of-1947#:~:text=An%20Act%20to%20promote%20the.Establishment%20with%20other%20departments%20and>

¹⁴⁶ Holloway, D. (1994). Soviet Nuclear History: Sources for Stalin and the Bomb. Cold War International History Project Bulletin, 4. Режим доступу: <https://academic.oup.com/book/12875/chapter-abstract/163206850?redirectedFrom=fulltext>

¹⁴⁷ Директива РНБ-68 (1950). История Холодной войны. Режим доступу: <http://www.coldwar.ru/bases/nsc-68.php>

¹⁴⁸ Там само.

¹⁴⁹ Нечаева В. (2010) Пол Нитце. История США: материалы к курсу. Режим доступу: <https://ushistory.ru/populjarnaja-literatura/201-pol-nittse>

спроби спертися на атомну дипломатію у вибудовуванні відносин із СРСР. Аналогічно й бажання радянського керівництва покласти край американській монополії і припинити спроби США отримати з неї політичні вигоди. Взаємодію наддержав можна охарактеризувати як сукупність дій і реакцій.

При цьому слід враховувати, що зовнішньополітична взаємодія держав є проекцією внутрішньополітичних процесів. Одним із способів гармонійно пов'язати ці процеси є модель «дворівневої гри» Роберта Патнема¹⁵⁰, яка бере до уваги, що керівництво держави робить дії на міжнародній арені з огляду на своє населення та опозицію та з урахуванням необхідності підтримувати свою популярність серед прихильників.

Перейдемо до одного з ключових документів, що забезпечує режим ядерного нерозповсюдження у світі. Мова йде про Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, який набув чинності 1968 року. Заглибимось трішки в його історію.

Широкий міжнародний консенсус на користь укладання договору про нерозповсюдження ядерної зброї сформувався на межі 1950-х – 1960-х. У 1961 р. держави-учасниці ООН одноголосно прийняли Ірландську резолюцію, що закликає до укладання міжнародної угоди, що забороняє державам, що володіють ядерною зброєю, передавати ядерну зброю і контроль над нею, а державам, які не володіють ядерною зброєю, - виробляти і приймати її¹⁵¹. Переговори щодо погодження ДНЯЗ офіційно розпочалися через чотири роки, 1965 р., і тривали три роки. ДНЯЗ було відкрито для підписання у липні 1968 р. і набув чинності у березні 1970 р., після того, як його ратифікували 46 держав. Таким чином, норма ядерного нерозповсюдження отримала договірне закріплення¹⁵².

Договір встановлює, що державою, яка володіє ядерною зброєю, вважається та, яка виробила та підірвала таку зброю або пристрій до 1 січня 1967 року (тобто СРСР, США, Великобританія, Франція та Китай). По суті, за Договором, кожна з

¹⁵⁰ Putnam, R. (1988). Diplomacy and domestic politics: The logic of two-level games. *International Organization*, 42(3), 427-460. Режим доступу: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-organization/article/abs/diplomacy-and-domestic-politics-the-logic-of-two-level-games/B2E11FB757C4465C4097015BD421035F>

¹⁵¹ Продовження припинення ядерних та термоядерних випробувань та зобов'язання держав утримуватися від поновлення випробувань (1961). Резолюція генеральної асамблеї ООН. Режим доступу: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/166/76/PDF/NR016676.pdf?OpenElement>

¹⁵² Rublee, M. R. (2009). *Nonproliferation norms: Why states choose nuclear restraint*. University of Georgia Press.

держав-учасниць Договору, що володіють ядерною зброєю, мають зобов'язання не надавати третім сторонам ядерну зброю чи можливість контролю над нею ні в якому вигляді, до того ж не надавати допомогу третій державі без ядерного статусу технології, що посприяють власним розробкам ядерної зброї для зазначеної держави¹⁵³.

До теперішнього часу термін «стримування» укорінився в побуті як військово-політичного керівництва Російської Федерації та провідних зарубіжних країн, так і наукової громадськості. З метою з'ясування та єдиного розуміння цього терміну пропонується провести ретроспективний аналіз появи та трансформації концепцій його застосування. Періодизація розвитку концепції стримування має суттєве методологічне значення: воно не лише розкриває особливості розвитку та трансформації міжнародних військово-політичних відносин, а й дозволяє оцінити зміну поглядів та концепцій використання стратегічних озброєнь, зміну пріоритетів у підходах та створення механізмів стримування та забезпечення достатнього рівня стратегічної стабільності.

У цьому контексті необхідно зазначити, що інформація саме про американські доктрини стримування дозволяє оцінити зміну формування поглядів на концепцію стримування в ретроспективі. Відсутність офіційних доктрин стримування в СРСР ускладнює процес аналізу та призводить до необхідності робити висновки побічно, використовуючи безліч джерел.

Найактуальнішими теорії асиметричного стримування були Радянського Союзу. На офіційному рівні СРСР поняття «ядерне стримування» не використовувалося: воно критикувалося як «буржуазна концепція»¹⁵⁴. Однак у радянського керівництва були об'єктивні причини для засобів компенсації, тобто асиметричної відповіді через переважання США в кількості ядерних боєзарядів та їх носіїв протягом усього періоду холодної війни¹⁵⁵.

¹⁵³ Геловани, В. А., Пионтковский, А. А. (2008). Эволюция концепций стратегической стабильности: Ядерное оружие в XX и XXI веке. М.: ЛКИ, 110 с.

¹⁵⁴ Фененко А. (2021). Асимметричная модель ядерного сдерживания. Анализ и прогноз. Журнал ИМЭМО РАН, (3), 13-29. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/asimmetrichnaya-model-yadernogo-sderzhivaniya>

¹⁵⁵ Norris, R. S., & Kristensen, H. M. (2010). Global nuclear weapons inventories, 1945–2010. Bulletin of the Atomic Scientists, 66(4), 77-83. Режим доступу: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.2968/066004008>

Навіть після досягнення стратегічного паритету зі Сполученими Штатами на початку 1970-х років у Вашингтона завжди були три фактори, що забезпечують йому перевагу над Москвою: наявність океанського флоту, системи баз в Євразії (за відсутності радянських баз у Західній півкулі) та двох ядерних союзників – Британії та Франції¹⁵⁶. Психологічні ресурси СРСР також були обмежені: у радянського народу не було ненависті до американців і культу мілітаризму, як це було, наприклад, у Пруссії: навпаки, переважали шок від втрат у Великій Вітчизняній війні та породжене ним прагнення миру¹⁵⁷. Ці фактори прирікали радянське керівництво на пошук асиметричної стратегії як ефективної відповіді на об'єктивну американську перевагу.

У другій половині 1950-х років СРСР робить ставку на балістичні ракети як носій ЯЗ. Ця зброя була з радикальним відставанням від США у сфері стратегічної авіації та нездатністю гарантовано вразити американську територію з допомогою авіаційних носіїв. На початку 1960-х років у роботах маршалів Радянського Союзу Р.Я. Малиновського та С.М. Бірюзова було обґрунтовано тезу про вирішальну роль ракетно-ядерної зброї у майбутній війні¹⁵⁸.

Створення Ракетних військ стратегічного призначення (РВСН) 1959 р. бачилося їм як рівняння стратегічних можливостей СРСР¹⁵⁹. Ще XXI з'їзді КПРС (1961 р.) Р.Я. Малиновський, котрий обіймав тоді посаду міністра оборони СРСР, зазначив, що традиційну невразливість Америки назавжди ліквідовано¹⁶⁰. У роботі “Пильно стояти на варті світу” (1962 р.) маршал називав головним засобом ведення війни нанесення стратегічних ракетно-ядерних ударів по супротивнику і відзначав значимість, що зберігається “масових, багатомільйонних армій”¹⁶¹.

¹⁵⁶ Фененко А. (2021). Асимметричная модель ядерного сдерживания. Анализ и прогноз. Журнал ИМЭМО РАН, (3), 13-29. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/asimmetrichnaya-model-yadernogo-sderzhivaniya>

¹⁵⁷ Золотарев, В. А. (2000). История военной стратегии России. М.: Полиграфресурсы. Кучково поле. С.297. Режим доступа: http://militera.lib.ru/science/history_russian_strategy/index.html

¹⁵⁸ Савельев А. (2015). Стратегическая стабильность и ядерное сдерживание: уроки истории. Вестник Московского университета. Серия 25. Международные отношения и мировая политика, 7 (3), 57-84. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskaya-stabilnost-i-yadernoe-sderzhivanie-uroki-istorii>

¹⁵⁹ Василенко В. (2006). В интересах создания и развития ракетных войск стратегического назначения и космических войск. Военно-исторический журнал, (6), 10-14. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/v-interesah-sozdaniya-i-razvitiya-raketnyh-voysk-strategicheskogo-naznacheniya-i-kosmicheskikh-voysk>

¹⁶⁰ Малиновский, Р. Я. (1962). Бдительно стоят на страже мира. М.: Воениздат, 2.

¹⁶¹ Там само.

Маршал С.М. Бірюзов, начальник Генерального штабу Збройних Сил СРСР 1963-1964 рр., вказував на перспективність будівництва міжконтинентальних балістичних ракет порівняно з американською стратегічною авіацією. На його думку, для стратегічної перемоги Радянського Союзу над Сполученими Штатами Америки, необхідно не тільки володіти ядерною зброєю, яка є у декількох держав, а й бути попереду у виробництві ракет¹⁶².

Американські дослідники традиційно вважають варіантом радянської асиметричної стратегії Карибську кризу 1962 р., спричинена рішенням радянського керівництва розмістити ракети середньої дальності на Кубі у відповідь на розміщення американських ракет аналогічного класу в Туреччині¹⁶³. На цьому місці зупинимося детальніше, оскільки розміщення американських ракет поблизу СРСР було розглянуте Радянським Союзом як загроза національній безпеці. Воно забезпечило б американському військовому потенціалу перевагу в ядерній стратегії, дозволяючи США вдарити по СРСР з більш короткої відстані та скоротити час протидії з боку Радянського Союзу¹⁶⁴.

СРСР вирішив розмістити ракети на Кубі, щоб створити баланс військових можливостей та відповісти на загрозу, поставлену американськими ракетами в Туреччині. Вони вважали, що розміщення своїх ракет на Кубі допоможе врівноважити військову міць США та захистити власні інтереси. Крім того, розміщення ракет на Кубі також мало політичне значення для СРСР¹⁶⁵. Воно дозволяло радянському союзу продемонструвати свою силу та здатність протистояти американській агресії, що могло підвищити престиж та вплив СРСР як глобальної супердержави.

В цілому, розміщення ракет на Кубі було заходом у відповідь СРСР на американське розгортання ракет поблизу його території і прагненням створити

---

¹⁶² Бірюзов, С. (1964). Новый этап в развитии Вооруженных Сил и задачи обучения и воспитания войск. Коммунист Вооруженных Сил, (4). С.18.

¹⁶³ Toton, E., Scouras, J. (2019). Nuclear Deterrence as a Complex System. Johns Hopkins Univ laurel United States. Режим доступу: https://www.jhuapl.edu/sites/default/files/2022-12/Ch5_Toton.pdf

¹⁶⁴ Кокошин, А. (2012). Размышления о Карибском кризисе в контексте проблемы стратегической стабильности. URSS. Режим доступу: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=19737818>

¹⁶⁵ Там само.

баланс сил у холодній війні¹⁶⁶. Зазначимо, що СРСР 1962 р. мав гранично малу кількість міжконтинентальних балістичних ракет для знищення стратегічного потенціалу США і розгортання ракет поблизу території Сполучених Штатів частково зрівнювало сили¹⁶⁷. Насправді Карибська криза була лише частиною глибшого розуміння асиметрії для радянської стратегічної думки. Ракетна зброя виступала як дешевий засіб нівелювати американську перевагу у важких бомбардувальниках.

Наприкінці 1950-х — на початку 1960-х років було розгорнуто численні дослідження зі створення спеціалізованих комплексів протиракетної оборони (ПРО). Прорив було досягнуто на роботах під керівництвом Г.В. Кисунько на спеціально створеному Балхаському полігоні в кам'янистій пустелі Бетпак-Дала, де у березня 1961 року вперше у світі було виконано перехоплення боєголовки балістичної ракети Р-12 з ваговим еквівалентом ядерного заряду¹⁶⁸. Боєголовка зруйнувалась і частково згоріла в польоті, що підтвердило можливість успішної поразки балістичних ракет.

Однак ці роботи показали всю проблематичність створення реальної протиракетної оборони. Здійснення перехоплення ядерної ракети виявилось незрівнянно складнішим, дорожчим і малоімовірним, ніж точна його доставка до мети з одного континенту на інший¹⁶⁹. Іншими словами, засіб нападу був ефективнішим і дешевшим, ніж засіб оборони.

На той час, єдиним надійним способом ураження ядерного носія виявився ядерний вибух, який на відстані декількох сотень метрів перетворює блок на болванку за рахунок випалювання його електронної апаратури. Але при відображенні групового ракетного удару довелося б підривати над зоною, що захищається, не меншу кількість ядерних боєзарядів, ніж ББ у завданому ними

---

¹⁶⁶ Garthoff, R. L. (1988). Cuban missile crisis: The Soviet story. Foreign Policy, (72), 61-80. Режим доступу: <https://doi.org/10.2307/1148820>

¹⁶⁷ Там само.

¹⁶⁸ Аксёнов О., Третьяков Ю.(2020). Россия и США: концептуальные подходы к ядерному сдерживанию. Военная мысль, (9), 18-27. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiya-i-ssha-kontseptualnye-podhody-k-yadernomu-sderzhivaniyu>

¹⁶⁹ Постников А. Г. (2015). Причины и тенденции развития ядерного оружия артиллерии сухопутных войск в СССР и США. iPolytech Journal, (5 (100)), 447-452. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-i-tendentsii-razvitiya-yadernogo-oruzhiya-artillerii-suhoputnyh-voysk-v-sssr-i-ssha>

ударі¹⁷⁰. Навіть в ідеальному випадку така система захищала лише обмежені території (нехай навіть великі населені пункти) від обмеженої атаки. З урахуванням полігонних випробувань та системних досліджень радянськими розробниками та їх американськими суперниками було зроблено висновок, що залишається непорушним до цього дня: завдання відбиття масованого ракетно-ядерного удару не має ні концептуального, ні технічного рішення¹⁷¹.

Що стосується ставлення до проблеми ПРО та стратегічної стабільності, то на початку-середині 1960-х років у США склалося не менше трьох впливових груп політиків та експертів, які мали різні погляди на ці питання¹⁷². До першої групи належали «чисті» супротивники розгортання ПРО, до другої — прихильники обмеженої або «тонкої» оборони від балістичних ракет. Цікаво, що, перебуваючи на протилежних флангах, і ті, й інші стверджували, що саме їхній підхід сприяє зміцненню стратегічної стабільності.

Третій бік складали «прагматики» і куди входили багато представників адміністрації США. Їхня позиція стосовно ПРО залежала значно більшою мірою від технічної здійсненності програм, від фінансових та інших міркувань, ніж від теоретичних побудов прихильників та противників протиракетної оборони¹⁷³. Проте факт залишається фактом: з моменту підписання Договору щодо ПРО в 1972 р.¹⁷⁴ оборона території країни стала на офіційному рівні вважатися дестабілізуючим фактором, а жорсткі обмеження на системи ПРО є необхідною умовою збереження та зміцнення стратегічної стабільності.

Принцип стратегічної обмеження та скорочення ядерних озброєнь та забезпечення стабільності було зафіксовано як основу домовленостей між СРСР та США про повну ліквідацію ракет середньої та меншої дальності (безстроковий

---

¹⁷⁰ Дворкин В.(2020). О балансе и сценариях ядерного сдерживания. Анализ и прогноз. Журнал ИМЭМО РАН, (2), с. 57. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-balanse-i-stsenariyah-yadernogo-sderzhivaniya>

¹⁷¹ Там само, с. 58.

¹⁷² Калганов В, Рыжов Г., Соловьёв И. (2022). Стратегическое сдерживание как фактор обеспечения национальной безопасности Российской Федерации. Военная мысль, (8), с.8. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskoe-sderzhivanie-kak-faktor-obespecheniya-natsionalnoy-bezopasnosti-rossiyskoy-federatsii>

¹⁷³ Там само, с.9

¹⁷⁴ Договор об ограничении систем противоракетной обороны (1972). Организация Объединенных Наций. Режим доступу: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/abm.pdf

Договір про РСМД 1987 р.¹⁷⁵) та скорочення стратегічних наступальних озброєнь сторін (Договір СНО-1¹⁷⁶). Оскільки ці договори мають велике значення для пізнього періоду Радянської ядерної політики на міжнародній арені, то їх варто розглянути детальніше.

ДРСМД є однією з ключових міжнародних угод, спрямованих на зниження ядерного потенціалу та пом'якшення напруженості під час Холодної війни. ДРСМД передбачав повне усунення ракет середньої (від 1000 до 5500 км) та меншої (від 500 до 1000 км) дальності відповідних типів з ядерним та деякими неядерними боєголовками. Договір забороняв їх виробництво, випробування та розгортання на території США та СРСР, а також на територіях союзників цих країн. Більше того, угода передбачала контроль та перевірку виконання умов договору¹⁷⁷.

ДРСМД мало важливе значення, оскільки це був перший договір, у рамках якого дві протиборчі сторони погодилися на конкретні та значні скорочення своїх ядерних арсеналів. Договір сприяв зміцненню довіри між США та СРСР, зниження ризику випадкового ядерного конфлікту та покращення міжнародної безпеки.

Що ж стосується ДСНО-1, то цей договір був значним кроком у зниженні ядерних арсеналів обох країн та створенні довіри між ними. Головною метою ДСНО-1 було скорочення та контроль ядерних озброєнь стратегічного призначення. Договір передбачав зниження кількості ядерних боєголовок та носіїв ядерної зброї в обох сторін. Зокрема, він встановлював верхню межу у 6 тисяч носіїв та 1600-6000 боєголовок на кожну сторону. Крім того, ДСНО-1 передбачав запровадження механізмів контролю та верифікації, таких як обмін інформацією про ядерні арсенали та проведення інспекцій¹⁷⁸.

Договір СТАРТ-1 був першою угодою між США та СРСР, яка забезпечувала конкретні та значні скорочення ядерного озброєння. Він приніс значні результати

---

¹⁷⁵ Договор о ликвидации ракет средней и меньшей дальности (1987). Организация Объединенных Наций. Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/treaty.pdf

¹⁷⁶ Договор о сокращении стратегических и наступательных вооружений (1991). Организация Объединенных Наций. Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/russia_usa.shtml

¹⁷⁷ Договор о ликвидации ракет средней и меньшей дальности (1987). Организация Объединенных Наций. Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/treaty.pdf

¹⁷⁸ Договор о сокращении стратегических и наступательных вооружений (1991). Организация Объединенных Наций. Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/russia_usa.shtml

у зниженні ядерних арсеналів обох країн, сприяв зниженню геополітичної напруги та зміцненню стабільності після часів Холодної війни.

Так було визнано, що безпека СРСР залежала від кількох умов. З одного боку, від здатності Москви до завдання удару у відповідь із заподіянням потенційному агресору (США) «неприйнятної шкоди» і від того, наскільки Сполучені Штати переконані у тому, що їх можливий напад неминуче спричинить нищівний удар у відповідь. З іншого боку, від можливостей США завдати такого удару у разі ядерного нападу на нього Радянського Союзу та від переконаності СРСР у неминучості подібного результату, якщо агресія станеться.

Отже, така взаємна переконаність стає серйозним стримуючим фактором при прийнятті рішень у незрозумілій ситуації, наприклад, при отриманні попередження про атаку, яка могла бути помилковою. Підтримка зазначеного стану справ у незмінному вигляді і є суттю стратегічної стабільності до якої прагнули як США, так і Радянський Союз, особливо, після Карибської кризи 1962 року.

2.2. Історія становлення та впровадження політики ядерного стримування Росії

Поява в 1991 р. на міжнародній арені нової суверенної держави Росії, супроводжувалося великомасштабними змінами у системі міждержавних відносин, зокрема пошуком нової парадигми забезпечення національної безпеки. При цьому, з одного боку, відмінною особливістю політики нового російського керівництва було фактичне продовження курсу, що слабо враховував власні національні інтереси, на максимальне зближення із Заходом. З іншого боку, характерною рисою державного курсу початку 90-х років було те, що російські інтереси трактувалися вузько, із явною недооцінкою проблем національної безпеки.

У Росії тривали інтенсивні дебати з проблем стратегічної стабільності, що було пов'язано з ратифікацією Договору СНО-2¹⁷⁹. При цьому взяла гору думка про

---

¹⁷⁹ Договір между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки о дальнейшем сокращении и ограничении стратегических наступательных вооружений (1993). Центр по изучению проблем контроля над вооружением, энергетикой и экологии. Режим доступа: <https://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/dogovor.htm>

необхідність збереження Договору щодо ПРО як «наріжного каменю» стратегічної стабільності. Більше того, з цією ухвалою погодилася і адміністрація США. Так, у ході візиту до Москви у червні 2000 р. американського президента, глави двох країн У. Клінтон та В. Путін і підписали Спільну заяву про засади стратегічної стабільності¹⁸⁰. Як говорив один із пунктів цього документа, сторони згодні в тому, що Договір щодо ПРО робить істотний внесок у справу скорочень наступальних сил, і підтверджують свою відданість цьому Договору як наріжному каменю стратегічної стабільності¹⁸¹.

У першому десятилітті нового століття розбіжності Росії та США щодо ролі стратегічної стабільності у зміцненні безпеки сторін постійно наростали. Так, з американських офіційно повністю зник, а в Росії, навпаки, «культ стратегічної стабільності» отримав розвиток¹⁸². При цьому повністю відкидався внесок ПРО у зміцнення міжнародної безпеки. Заперечувалася і загроза з боку ракетних і ядерних програм «третіх країн» — Північної Кореї, Ірану та інших¹⁸³.

З приходом до Білого дому адміністрації Б. Обама ситуація дещо змінилася. У 2010 р. російська та американська сторони уклали Договір про заходи щодо подальшого скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (Договір СНО-3), в якому було визнано зв'язок між СНО та «стратегічними оборонними озброєннями»¹⁸⁴. В угоді також йдеться про зміцнення передбачуваності та стабільності. Плани щодо розгортання ПРО в Європі були переглянуті у напрямку збільшення термінів та зміни місць дислокації оборонних систем, а до документів адміністрації США повернувся термін «стратегічна

---

¹⁸⁰ Совместное заявление о принципах стратегической стабильности (2000). Центр по изучению проблем контроля над вооружением, энергетикой и экологии. Режим доступа: <https://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/0604summit-js.htm>

¹⁸¹ Там само.

¹⁸² Макаров В. (2016). Эволюция концепций ядерного сдерживания. Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология, (2 (179)), 142-151. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-kontseptsiy-yadernogo-sderzhivaniya>

¹⁸³ Концепция внешней политики Российской Федерации (2008). Указ Президента Российской Федерации от 12 июля 2008 г. № 1440. Режим доступа: <https://normativ.kontur.ru/document?moduleId=1&documentId=131926>

¹⁸⁴ Договор между Российской Федерацией и Соединёнными Штатами Америки о мерах по дальнейшему сокращению и ограничению стратегических наступательных вооружений (2010). U.S. Department of State. Режим доступа: <https://www.state.gov/translations/russian/%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80-%D1%81%D0%BD%D0%B2-iii/>

стабільність»¹⁸⁵. Проте все це не давало і не дає підстав вважати, що сторони порозумілися з приводу подальших кроків у сфері ядерного роззброєння.

Навряд чи можна припустити, що США погодяться з тією інтерпретацією «стратегічної стабільності», якої дотримується російська сторона і згідно з якою ПРО однозначно характеризується як дестабілізуючий фактор. У зв'язку з цим, можна припустити, що навіть за відсутності подій в Україні в 2014 році, Москві та Вашингтону навряд чи вдалося б легко домовитися про майбутнє стратегічної стабільності, оскільки країни розуміють її по-різному, тим більше, що Росія здійснює широкомасштабну програму модернізації СНО¹⁸⁶, і одна з її цілей - нейтралізувати підливний вплив американської системи ПРО на безпеку РФ.

Дискусія розгорнута на початку ХХІ століття навколо глобальної ПРО США, не відповідала її потенційним можливостям перехоплення ракет і, по суті, була політичним прикриттям розміщення американського ударного ракетного угруповання в Євразії. Це прикриття проіснувало до 2018 року, коли в огляді ПРО США та огляду ядерної політики США¹⁸⁷ було прямо заявлено, що протиракетна оборона від російської загрози — це насамперед поразка російських ракетних пускових установок ядерними зарядами до пуску ракет, а не перехоплення їх у польоті. Таку ситуацію можна розглядати як повне повернення до доктрини кінця 1940-х років¹⁸⁸ — стримування Москви загрозою завдання превентивного ядерного удару без ясно позначеної військової загрози самим Сполученим Штатам.

Ядерна доктрина РФ дещо трансформувалася. Незважаючи на зниження ймовірності можливого конфлікту, роль ядерного стримування зросла: після розпаду СРСР та розпуску ОВД, США отримали значну перевагу в галузі звичайних озброєнь¹⁸⁹. У Військовій доктрині РФ, ухваленій у 2010 році, однією з головних загроз національній безпеці Росії називається розширення НАТО на

¹⁸⁵ National Security Strategy (2015). The White House. Режим доступу: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf

¹⁸⁶ Россия опережает США в модернизации ядерных сил (2012). РИА Новости. Режим доступу: <https://ria.ru/20230520/artemovsk-1873151844.html>

¹⁸⁷ Nuclear Posture Review (2018). U.S. Department of Defense. Режим доступу: <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>

¹⁸⁸ Рожановская, Н. К. (2010). Ядерная политика США и СССР в 1945-1954 гг. Вестник Томского государственного университета, (333), 78-81. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/yadernaya-politika-ssha-i-sssr-v-1945-1954-gg>

¹⁸⁹ Фененко, А. В. (2013). Современная международная безопасность. Ядерный фактор. С.309 Режим доступу: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=21557985>

Схід¹⁹⁰. Також наголошується на дестабілізуючій ролі засобів протиракетної оборони у Східній Європі. Крім того, Росія залишає за собою право застосовувати ядерну зброю у разі застосування проти неї зброї масового знищення або навіть звичайних озброєнь, якщо під загрозою є саме існування держави¹⁹¹.

Після приходу адміністрації Д. Трампа директивно сформульовано різку зміну ядерної політики США, що очевидно відображає глибокий перегляд концептуальних підходів до ядерного стримування як такого. Продовжуючи лінію, розпочату 2001 року денонсацією договору щодо ПРО, Сполучені Штати у 2018—2019 роках практично завершили згортання міжнародно-правових механізмів підтримки міжнародної ракетно-ядерної безпеки¹⁹², створених у ХХ столітті.

У 2019 році США вийшли з Договору про ліквідацію ракет середньої та меншої дальності (ДРСМД)¹⁹³. Також, у лютому 2021 року мала закінчитися дія Договору про заходи щодо подальшого скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ДСНО, неофіційна назва — СНО-3) — останньої чинної угоди про обмеження озброєння між Москвою та Вашингтоном.

Для продовження дії СНО-3 ще п'ять років сторонам було достатньо обмінятися дипломатичними нотами. Проте Сполучені Штати блокували практичні кроки щодо продовження дії договору. Через поточні політичні розбіжності між Росією та США нова угода не готувалася, і навряд чи вона взагалі могла з'явитися у двосторонньому чи багатосторонньому форматі на той час. Таким чином, система безпеки, що склалася, заснована на двосторонньому балансі стратегічних озброєнь і системі міжнародних договорів була практично демонтована.

Тим не менше, вступивши на посаду у січні 2021 року, Президент Джо Байден негайно продовжив дію нового Договору про СНО на повні п'ять років, передбачені у Договорі¹⁹⁴. Розширення обмежень на російські ядерні сили

---

¹⁹⁰ Военная доктрина Российской Федерации (2010). Указ Президента РФ от 05.02.2010 № 146. Президент России. Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/supplement/461>

¹⁹¹ Там само.

¹⁹² Хлопов О. (2021). Приоритеты и реализация внешней политики США администрацией Д. Трампа. Бюллетень науки и практики, 7 (5), 509-520. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/priority-i-realizatsiya-vneshney-politiki-ssha-administratsiy-d-trampa>

¹⁹³ США вышли из договора по ракетам. Чем важен ДРСМД и какие риски создаст его развал (2019). РБК. Режим доступу: <https://www.rbc.ru/politics/02/08/2019/5d42b0929a794772e68c66ec>

¹⁹⁴ Putin and Biden confirm extension of New START treaty (2021). Politico. Режим доступу: <https://www.politico.eu/article/putin-and-biden-confirm-extension-of-new-start-treaty/>

міжконтинентальної дальності, що піддаються перевірці, сприяє стратегічній стабільності США і просуває їх оборонні пріоритети. Так, США продовжували виконувати Договір і перевіряти його дотримання Росією. Закінчення терміну дії Договору без подальшої угоди залишило б Росії свободу для розширення стратегічних ядерних сил, які нині обмежені, а також нових міжконтинентальних та регіональних систем, які наразі не обмежені Договором.

Адміністрація Дж. Байдена зауважила, що Сполучені Штати готові швидко вжити дій щодо створення нової системи контролю над озброєннями, яка мала б стати альтернативою СНО після завершення терміну дії у 2026 році, хоча для переговорів потрібен сумлінний партнер, який готовий діяти¹⁹⁵. Пріоритети США включають сприяння прозорості та взаємному зниженню ризиків, реалізацію ініціатив, що обмежують дестабілізуючі системи чи позиції, а також зниження ймовірності прорахунку. Хоча Сполучені Штати та Росія висловили підтримку розширенню контролю над ядерними озброєннями за межі нового Договору про СНО, їх пріоритети не ідентичні¹⁹⁶.

Поглянемо на технічний аспект ядерних запасів провідних держав (США та Росія). Незважаючи на прогрес у скороченні арсеналів ядерної зброї з часів холодної війни, сукупний світовий запас ядерних боєголовок залишається на дуже високому рівні: на початок 2022 року дев'ять країн мали приблизно 12700 боєголовок¹⁹⁷. Приблизно 90 відсотків усіх ядерних боєголовок належать Росії¹⁹⁸ та Сполученим Штатам¹⁹⁹, кожна з яких має близько 4000 боєголовок у своїх військових запасах. Жодна інша держава, яка володіє ядерною зброєю, не бачить потреби більш ніж кількох сотень одиниць ядерної зброї для забезпечення національної безпеки. У глобальному масштабі загальний запас ядерної зброї скорочується, але темпи скорочення сповільнюються, порівняно з минулими 30

---

¹⁹⁵ Nuclear Posture Review (2018). U.S. Department of Defense. Режим доступу: <https://s3.amazonaws.com/uploads.fas.org/2022/10/27113658/2022-Nuclear-Posture-Review.pdf>

¹⁹⁶ Putin and Biden confirm extension of New START treaty (2021). Politico. Режим доступу: <https://www.politico.eu/article/putin-and-biden-confirm-extension-of-new-start-treaty/>

¹⁹⁷ Status Of World Nuclear Forces (2023). Federation of American Scientists. Режим доступу: <https://fas.org/initiative/status-world-nuclear-forces/>

¹⁹⁸ Hans M. Kristensen & Matt Korda (2022) Russian nuclear weapons, 2022, Bulletin of the Atomic Scientists, 78:2, 98-121, Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/00963402.2022.2038907>

¹⁹⁹ Hans M. Kristensen & Matt Korda (2022) United States nuclear weapons, 2022, Bulletin of the Atomic Scientists, 78:3, 162-184, Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/00963402.2022.2062943>

роками. Причому ці скорочення відбуваються лише тому, що США та Росія досі демонтують раніше зняті з озброєння боєголовки²⁰⁰.

На відміну від загального запасу ядерної зброї кількість боєголовок у світових військових запасах, включаючи боєголовки, закріплені за оперативними силами, знову збільшується. Сполучені Штати ще повільно скорочують свої ядерні арсенали. Франція²⁰¹ та Ізраїль²⁰² мають відносно стабільні запаси. Але вважається, що Китай²⁰³, Індія²⁰⁴, Північна Корея²⁰⁵, Пакистан²⁰⁶ та Великобританія²⁰⁷, а також, можливо, Росія збільшують свої запаси. Наприклад, Росія має активний запас до 2000 нестратегічних ядерних боєзарядів, який не обмежений договором²⁰⁸. Так само Росія розробляє кілька нових ядерних систем, призначених для того, щоб наражати на ризик територію США або їх союзників і партнерів, деякі з яких також не підпадають під дію нового СНО²⁰⁹.

Тепер зосередимося на ядерній стратегії Росії. За останні кілька років, особливо після публікації звіту Nuclear Posture Review (NPR) 2018 року²¹⁰, характер російської ядерної стратегії став предметом інтенсивних дискусій. З одного боку в дебатах є думка, яка характеризує російську ядерну стратегію як готовність, можливо, навіть пристрасне бажання використовувати загрозу обмеженої ядерної ескалації з метою примусу. У NPR йдеться, що російська стратегія та доктрина підкреслюють потенційне примусове та військове використання ядерної зброї²¹¹.

²⁰⁰ Status Of World Nuclear Forces (2023). Federation of American Scientists. Режим доступу: <https://fas.org/initiative/status-world-nuclear-forces/>

²⁰¹ Hans M. Kristensen & Matt Korda (2019) French nuclear forces, 2019, Bulletin of the Atomic Scientists, 75:1, 51-55. Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/00963402.2019.1556003>

²⁰² Hans M. Kristensen & Robert S. Norris (2014) Israeli nuclear weapons, 2014, Bulletin of the Atomic Scientists, 70:6, 97-115. Режим доступу: <https://doi.org/10.1177/0096340214555409>

²⁰³ Hans M. Kristensen & Matt Korda (2020) Chinese nuclear forces, 2020, Bulletin of the Atomic Scientists, 76:6, 443-457. Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/00963402.2020.1846432>

²⁰⁴ Hans M. Kristensen & Matt Korda (2022) Indian nuclear weapons, 2022, Bulletin of the Atomic Scientists, 78:4, 224-236. Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/00963402.2022.2087385>

²⁰⁵ Hans M. Kristensen & Matt Korda (2022) North Korean nuclear weapons, 2022, Bulletin of the Atomic Scientists, 78:5, 273-294. Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/00963402.2022.2109341>

²⁰⁶ Hans M. Kristensen, Robert S. Norris & Julia Diamond (2018) Pakistani nuclear forces, 2018, Bulletin of the Atomic Scientists, 74:5, 348-358. Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/00963402.2018.1507796>

²⁰⁷ Hans M. Kristensen & Matt Korda (2021) United Kingdom nuclear weapons, 2021, Bulletin of the Atomic Scientists, 77:3, 153-158. Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/00963402.2021.1912309>

²⁰⁸ Hans M. Kristensen & Matt Korda (2022) Russian nuclear weapons, 2022, Bulletin of the Atomic Scientists, 78:2, 98-121, Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/00963402.2022.2038907>

²⁰⁹ Hans M. Kristensen & Matt Korda (2022) Russian nuclear weapons, 2022, Bulletin of the Atomic Scientists, 78:2, 98-121, Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/00963402.2022.2038907>

²¹⁰ Nuclear Posture Review (2018). U.S. Department of Defense. Режим доступу: <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>

²¹¹ Там само.

Російська Федерація помилково вважає, що загроза ядерної ескалації або фактичне застосування ядерної зброї першими послужили б «деескалації» конфлікту на вигідних для Росії умовах²¹². Прихильники цієї точки зору підкреслюють певні аспекти професійних військових дискусій Росії щодо ядерної зброї, а також російської ядерної діяльності (включаючи навчання) та повідомлень під час та після російської окупації Криму у 2014 році²¹³. Цю думку іноді називають скороченим виразом «ескалація для деескалації» або «ескалації для перемоги».

Інша точка зору в дебатах полягає в тому, що, хоча Росія, як і раніше, серйозно ставиться до свого ядерного арсеналу, вона суттєво не сприйняла розширену примусову роль ядерної зброї. Аналітики, які дотримуються цієї точки зору, стверджують, що ні російська доктрина, ні вчення не вказують на те, що «ескалація задля деескалації» насправді є політикою, і вказують на декларативну ядерну політику Росії, згідно з якою ядерна зброя призначена для забезпечення виживання російської держави (і, можливо, залежно від інтерпретації, путінський режим)²¹⁴. Як підтвердження цієї точки зору наводяться великі інвестиції Росії у неядерні сили.

В цьому дослідженні більше йде орієнтація на російську ядерну стратегію, яка знаходиться між цими двома точками зору²¹⁵. Що б не думали російські військові, вище політичне керівництво Росії було обачним в описі ролі ядерної зброї у своїй стратегії. У той час, як деякі кремлівські діячі описували ядерну стратегію в певній мірі погрозливо, Путін був більш стриманий, зазначивши в 2015 році, що ядерна зброя та інші види зброї є засобом захисту суверенітету та законних інтересів, а не засобом поводитися агресивно або для реалізації якихось неіснуючих імперських амбіцій²¹⁶.

---

²¹² National Defense Strategy of The United States of America (2018), p.8. U.S. Department of Defense. Режим доступу: <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>

²¹³ Johnson D. (2018). Russia's Conventional Precision Strike Capabilities, Regional Crises, and Nuclear Thresholds (No. LLNL-TR-745418). Lawrence Livermore National Lab.(LLNL), Livermore, CA (United States). Режим доступу: <https://www.osti.gov/servlets/purl/1424635>

²¹⁴ Olikier, O., & Baklitskiy, A. (2018). The Nuclear Posture Review and Russian 'De-Escalation': a dangerous solution to a nonexistent problem. War on the Rocks, 20. Режим доступу: <https://warontherocks.com/2018/02/nuclear-posture-review-russian-de-escalation-dangerous-solution-nonexistent-problem/>

²¹⁵ Long, A. (2018). Nuclear Strategy in an Era of Great Power Competition. Texas National Security Review, Policy Roundtable: The Trump Administration's Nuclear Posture Review.

²¹⁶ Путин: Ядерное оружие - сумасшествие. РФ будет его совершенствовать (2015). Європейська правда. Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2015/12/20/7042517/>

Ця заява Путіна відповідала реальній поведінці Росії. Хоч би якими були сигнали Росії з ядерною зброєю по Криму, Путін та решта російського керівництва безперечно вважали, що ця ситуація має вирішальне значення для безпеки Росії²¹⁷. Однак у інших значущих, але менш важливих ситуаціях Росія не розмахувала загрозою застосування ядерної зброї. Наприклад, Росія не застосувала ядерну зброю після того, як Туреччина збила російський винищувач у листопаді 2015 року²¹⁸.

Поведінка Росії, поряд з придбанням Росією значного неядерного потенціалу, у тому числі високоточних ракет великої дальності, наступальних кібернетичних та протикосмічних систем, дозволяє припустити, що російське керівництво готується до різних військових варіантів, за винятком масованого обміну ядерними ударами²¹⁹, включаючи обмежене використання ядерної зброї у жахливих обставинах. Проте жахливі обставини, з російської точки зору, можуть виникнути дуже швидко у конфлікті.

Російська ядерна стратегія та сили були розроблені для вирішення проблем, які російські лідери визначили у своєму безпековому середовищі. Основні виклики, що сягають своїм корінням у холодну війну, — це США і НАТО²²⁰, а Китай — важливий, але другорядний виклик. Російські лідери вважають Сполучені Штати як мінімум ненадійним партнером, який схильний до порушень обіцянок щодо розширення НАТО²²¹ і активно прагне підірвати російський режим²²².

Російські лідери також дуже побоювалися ядерного та протиракетного потенціалу США з часів холодної війни. Значно більші побоювання породжувало те, що поєднання цих можливостей могло значно знизити ефективність

²¹⁷ Путин: «мы были готовы» применить ядерное оружие из-за Крыма (2015). BBC News. Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2015/03/150315_ru_s_putin_documentary_crimea

²¹⁸ Что мы знаем о сбитом на турецко-сирийской границе Су-24 (2015). BBC News. Режим доступу: https://www.bbc.com/russian/russia/2015/11/151124_russia_turkey_jet

²¹⁹ Овчинникова А. В., & Матвеев В. В.(2021). Развитие оборонно-промышленного комплекса России и обеспечение конкурентоспособности национальной экономики. Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Экономика и менеджмент, 15 (2), с. 99-105. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-oboronno-promyshlennogo-kompleksa-rossii-i-obespechenie-konkurentosposobnosti-natsionalnoy-ekonomiki>

²²⁰ Военная доктрина Российской Федерации (2014). Указ Президента РФ от 25.12.2014 № 2976. КонсультантПлюс. Режим доступу: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_172989/

²²¹ Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности (2007). Президент России. Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>

²²² Военная доктрина Российской Федерации (2014). Указ Президента РФ от 25.12.2014 № 2976. КонсультантПлюс. Режим доступу: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_172989/

радянського удару по Сполучених Штатах, підірвавши радянське стримування²²³. У 1970-х роках цей страх змусив Радянський Союз підписати Договір з протиракетної оборони (ПРО), а також ухвалити обмеження на кількість ядерних сил у рамках Переговорів про обмеження стратегічних озброєнь (ОСВ)²²⁴21.

Проте на початку 1980-х років радянські лідери зіткнулися із зростаючим якісним поліпшенням ядерних сил США та перспективою виходу Сполучених Штатів із Договору з ПРО з оголошенням Стратегічної оборонної ініціативи (СОІ, також відомої як «Зоряні війни»)²²⁵. Радянські оцінки стали вкрай песимістичними: деякі вказували, що до середини 1990-х років СРСР міг завдати удару у відповідь тільки по 100 цілям після першого удару США. Хоча високоефективний захист може зменшити число до десяти або, можливо, навіть до нуля²²⁶.

Російські лідери успадкували ці радянські страхи 1980-х років, які посилювалися після виходу США з Договору щодо ПРО у 2002 році²²⁷. Розвиток російської ядерної стратегії та збройних сил за останні роки був спробою розвіяти ці страхи. Можливо, не дивно, що дві нові системи доставки, про які Путін оголосив у березні 2018²²⁸, схоже, виникли як засіб обходу Стратегічної оборонної ініціативи²²⁹.

Однак, крім страхів радянської епохи, російські лідери мають два нові страхи. По-перше, це «революція високоточної зброї» у звичайних боєприпасах, за якою Росія уважно спостерігала з часів війни у Перській затоці 1991 року²³⁰. Ґрунтуючись на цих спостереженнях, росіяни тепер вважають, що масований

²²³ Калганов В., Рыжов Г., Соловьёв И. (2022). Стратегическое сдерживание как фактор обеспечения национальной безопасности Российской Федерации. Военная мысль, (8), 6-14. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskoe-sderzhivanie-kak-faktor-obespecheniya-natsionalnoy-bezopasnosti-rossiyskoy-federatsii>

²²⁴ Там само, с.10.

²²⁵ Насретдинова, К., & Каткина, А. (2020). «Звездные войны»: история программы Стратегической оборонной инициативы Президента США Рональда Рейгана. За аутентичность работ редакционная коллегия ответственности не несет., 70. Режим доступа: http://www.spsl.nsc.ru/FullText/konfe/elibrary_44433264_62070748.pdf#page=70

²²⁶ Макаров В. (2016). Эволюция концепций ядерного сдерживания. Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология, (2 (179)), 142-151. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-kontseptsiy-yadernogo-sderzhivaniya>

²²⁷ Год назад США вышли из Договора по ПРО-1972 (2002). РИА Новости. Режим доступа: <https://ria.ru/20021213/281443.html>

²²⁸ Владимир Путин презентовал ракету «Сармат» и новинки вооружения (2018). Волга-Каспий. Режим доступа: <https://volga-kaspiy.ru/politics/vladimir-putin-prezentoval-raketu-sarmat-i-novinki-vooruzheniya.html>

²²⁹ Насретдинова, К., Каткина, А. (2020). «Звездные войны»: история программы Стратегической оборонной инициативы Президента США Рональда Рейгана. За аутентичность работ редакционная коллегия ответственности не несет., с. 70. Режим доступа: http://www.spsl.nsc.ru/FullText/konfe/elibrary_44433264_62070748.pdf#page=70

²³⁰ Сахаб Ахмед Али Нур (2011). Ирако-кувейтский вооруженный конфликт 1990-1991 гг. И его международные последствия. Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева, (8), 139-144. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/irako-kuveyskiy-vooruzhennyi-konflikt-1990-1991-gg-i-ego-mezhdunarodnye-posledstviya>

перший удар звичайними високоточними боеприпасами може бути ефективним для нейтралізації більшої частини їхнього стратегічного стримування або заподіяння збитків уряду, що не дозволяє покладатися на ядерну зброю²³¹.

Друга відмінність полягає у появі на російській периферії «кольорових революцій» — успішних «повстань» проти дружніх Москві режимів, які, на думку росіян, були організовані за сприяння Сполучених Штатів²³². Водночас ці нові страхи змусили російське керівництво побоюватися США, оскільки спонсоровані заворушення (як вважають російські лідери, сталися в Україні), підкріплюються високоточними боеприпасами, поставленими США та їх союзниками. Наразі росіяни думають, що вже бачили цей фільм у Сербії, Лівії, Іраку та у Сирії²³³.

Це поєднання нових і старих побоювань щодо Сполучених Штатів, виправданих чи ні, сформувало російську ядерну стратегію та сили. Важливо відзначити, що ці побоювання також можуть сприяти ядерній кризі між Сполученими Штатами та Росією, навіть якщо жодна зі сторін не має справді агресивних намірів. Російська політична еліта може сприйняти заворушення чи революцію в одному зі своїх сусідів (наприклад, у Білорусі) як спровоковані Сполученими Штатами та вжити заходів, які вони вважають належними для оборони. Лідери США та НАТО можуть вжити заходів, які, з їхньої точки зору, однаково оборонні, що призведе до кризи та можливого конфлікту.

Більше того, якщо конфлікт справді відбудеться, Росія може швидко витратити більшу частину своїх неядерних військових засобів. Її арсенал далекобійних високоточних ударів хоч і високотехнологічний, але не дуже великий за обсягом²³⁴. Наступальні кібер- та протикосмічні сили також можуть не впоратися з конфліктом, і в міру мобілізації сил НАТО неминуче розпочнеться зміщення акцентів в звичайних боях проти Росії.

---

²³¹ Готин М. (2019). Геополитические последствия войны в персидском заливе (1990-1991 ГГ.). Вестник науки, 2 (11 (20)), 30-32. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskoe-sderzhivanie-kak-faktor-obespecheniya-natsionalnoy-bezopasnosti-rossiyskoy-federatsii>

²³² Тертеров Г. (2016). «Цветные революции». 21-й век, (3 (40)), 16-26. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsvetnye-revoljutsii>

²³³ Там само, с.24.

²³⁴ Міністр оборони України розказав, скільки ракет осталось в России (2022). Дзеркало тижня. Режим доступу: <https://zn.ua/UKRAINE/ministr-oborony-ukrainy-rasskazal-skolko-raket-ostalov-v-rossii.html>

Таким чином, російське військове командування може відносно швидко рекомендувати обмежене використання ядерної зброї, якщо неядерні засоби не зможуть швидко покласти край конфлікту. Невідомо, чи ухвалять російські політичні лідери таку рекомендацію, але цей сценарій підкреслює, що навіть якщо наміри Росії значною мірою мають оборонний характер, ядерна криза і навіть обмежене застосування ядерної зброї можливі²³⁵.

З огляду на вищевикладене перспективи контролю над озброєннями похмурі. Сполучені Штати стверджують, що Росія порушує Договір про РСМД, і Росія висунула зустрічні звинувачення, у тому числі, що американські пускові установки протиракетної оборони Європейського поетапного адаптивного підходу можуть бути використані для запуску крилатих ракет «Томагавк»²³⁶. З 2014 року в цій безвихідній ситуації практично не було прогресу.

Навпаки, обидві сторони згодні з тим, що вони загалом дотримуються обмежень Нового СНО у 700 розгорнутих стратегічних пускових установок та 1550 стратегічних боеголовок²³⁷. Росія стверджує, що у лютому 2018 р. (крайній термін виконання договірних обмежень) вона розгорнула 1444 боеголовки на 527 пускових установках²³⁸. Сполучені Штати також дотримувалися вимог, хоча Росія поставила під сумнів деякі перетворення, спрямовані на обмеження кількості пускових установок²³⁹.

Проте фундаментальна безвихідь залишається. З точки зору США, як це відображено у Звіті про ядерну оборону 2018 року, Росія є непримиренним порушником існуючих угод про контроль над озброєннями, насамперед Договору про РСМД. РФ може спробувати використовувати ядерну зброю з метою примусу проти Сполучених Штатів та їх союзників²⁴⁰. З точки зору Росії, Сполучені

---

²³⁵ Концепция внешней политики Российской Федерации (2023). Указ Президента Российской Федерации от 31 марта 2023 г. № 229 Президент России. Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/70811>

²³⁶ Woolf, A. F. (2017). Russian Compliance with the Intermediate Range Nuclear Forces (INF) Treaty: Background and Issues for Congress. Режим доступу: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1026962.pdf>

²³⁷ State Department. (2019). New START Treaty Aggregate Numbers of Strategic Offensive Arms. Режим доступу: <https://www.state.gov/new-start-treaty-aggregate-numbers-of-strategic-offensive-arms-of-the-united-states-and-the-russian-federation-february-2011-march-2022/>

²³⁸ Vaddi, P. (2019). The Importance of the New START Treaty. Режим доступу: <https://policycommons.net/artifacts/430251/the-importance-of-the-new-start-treaty/1401329/>

²³⁹ Там само.

²⁴⁰ Nuclear Posture Review (2018). U.S. Department of Defense. Режим доступу: <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>

Штати є серійним загарбником, який прагне знищити російську державу (або принаймні російське керівництво). Вони також прагнуть нейтралізувати стратегічне стримування Росії²⁴¹.

Особливо важливо відзначити, що, враховуючи давні побоювання Росії, офіційний, заснований на договорі американсько-російський контроль над озброєннями, ймовірно, не матиме майбутнього, якщо переговори не стосуватимуться протиракетної оборони (за винятком, можливо, продовження СНО-3). Росіяни безуспішно намагалися включити протиракетну оборону до переговорів щодо СНО. З їхніми «новими» системами, вони можуть вважати, що вони мають сильнішу позицію на перемовинах²⁴². Проте, Сполучені Штати, безумовно, хотіли б, щоб будь-які нові угоди гарантували повернення Росії до дотримання ДРСМД²⁴³.

Враховуючи ці розбіжності у поглядах, інстинкт може полягати у тому, щоб просто відмовитися від контролю над озброєннями, допустити закінчення терміну дії Нового СНО і навіть вийти з Договору РСМД. Зрозуміло, що контроль над озброєннями може забезпечити прозорість та механізми зв'язку, які можуть допомогти запобігти сценаріям ядерної кризи, подібним до описаного раніше. Наприклад, незважаючи на загострення відносин між США та Росією, обидві сторони змогли провести понад 164 інспекцій на місцях, обмінюючись даними багато разів²⁴⁴.

Найбільш всеосяжним рішенням може бути початок з нуля, з ширшим набором переговорів, спрямованих на пошук нових взаємоприйнятних обмежень на системи середньої дальності (замість ДРСМД), «нові» російські системи та протиракетну оборону. Проте Сполучені Штати зі зрозумілих причин прагнуть створити протиракетну оборону проти Північної Кореї та Ірану, навіть якщо вони не прагнуть нейтралізувати стратегічні засоби оборони Росії, як побоюється

---

²⁴¹ Courmoyer, J. (2021). Negotiating the New START Treaty. Режим доступу: <https://doi.org/10.1093/ia/iab176>

²⁴² Владимир Путин презентовал ракету «Сармат» и новинки вооружения (2018). Волга-Каспий. Режим доступу: <https://volga-kaspiy.ru/politics/vladimir-putin-prezentoval-raketu-sarmat-i-novinki-vooruzheniya.html>

²⁴³ Nobuyasu Abe (2021) An Introduction to the Special Feature on the Biden Nuclear Posture Review, Journal for Peace and Nuclear Disarmament, 4:2, 199-201. Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/25751654.2021.2015918>

²⁴⁴ New START Treaty Inspection Activities(2021). U.S. Department of State. Режим доступу: <https://www.state.gov/new-start-treaty-inspection-activities/>

Кремль. Крім того, всеосяжне рішення за своєю природою, швидше за все, вимагатиме дуже багато часу для переговорів.

Варто зазначити, що Росія продовжувала наголошувати на ядерній зброї у своїй стратегії, модернізувати і розширювати свої ядерні сили та розмахувати ядерною зброєю на підтримку своєї ревізіоністської політики безпеки. Її сучасний ядерний арсенал, який, як очікується, буде розширюватися, є постійною загрозою існуванню Сполучених Штатів, їх союзників і партнерів, включно з Україною²⁴⁵.

Понад двадцять років Росія здійснює широкомасштабну програму модернізації збройних сил, яка включає заміну застарілих стратегічних ядерних систем, а також неухильне розширення та диверсифікацію ядерних систем, які становлять пряму загрозу для НАТО та сусідніх країн²⁴⁶. Це включає до 1550 підзвітних розгорнутих боєзарядів на стратегічних носіях, які обмежені новим договором про СНО²⁴⁷, а також ядерні сили, чисельність яких не обмежена жодним договором контролю над озброєннями.

Пам'ятаючи про цей імператив, 2022 року лідери п'яти ядерних держав (Китайська Народна Республіка, Франція Російська Федерація, Сполучені Штати, Сполучене Королівство) підтвердили, що ядерну війну варто уникати і переможця в ній не буде, і що ядерна зброя повинна служити оборонним цілям, стримувати агресію та запобігати війні²⁴⁸. Лідери «п'ятірки» також підтвердили свою прихильність до зобов'язань щодо роззброєння за Договором про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) і свій намір зміцнювати стабільність і запобігати гонці озброєнь²⁴⁹.

Риторика та дії Росії в Україні суперечать цій заяві п'ятірки та підривають її. Після початку повномасштабного вторгнення в Україну, Росія неодноразово

²⁴⁵ Hans M. Kristensen & Matt Korda (2022) Russian nuclear weapons, 2022, Bulletin of the Atomic Scientists, 78:2, 98-121, Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/00963402.2022.2038907>

²⁴⁶ National Security of United States of America (2022). U.S. Department of State. Режим доступу: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>

²⁴⁷ Treaty between the United States of America and the Russian Federation on measures for the further reduction and limitation of strategic offensive arms (2021). U.S. Department of State. Режим доступу: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/140035.pdf>

²⁴⁸ «Создание Большой ядерной пятерки»: Что значит заявление ядерных держав и почему в Украине увидели в нем ЗРАДУ (2022). Президент України. Режим доступу: <https://petition.president.gov.ua/petition/131274#:~:text=Китай%2C%20Россия%2C%20Великобритания%2C%20США,оружием%2C%20и%20снижение%20стратегических%20рисков.>

²⁴⁹ Там само.

погрозувала застосуванням ядерної зброї у «захисних» цілях. Не дивлячись на те, що ядерна зброя, на щастя, ще не була застосована, ризик її застосування у російсько-українській війні все ще залишається значним.

2.3. Порівняльний аналіз ядерних доктрин СРСР та Російської Федерації

Незважаючи на те, що ядерне стримування було наріжним каменем американо-радянських відносин аж до розпаду СРСР, у російській військово-стратегічній термінології це поняття було нелегітимним аж до 90-х років минулого століття, а сама стратегія ядерного стримування на найвищому декларативному рівні оголошувалося ненадійною²⁵⁰. Більшу частину післявоєнного періоду Радянська військова доктрина передбачала, що війна між США та СРСР призведе до застосування ядерної зброї. Фактично до середини 60-х років у публікаціях офіційних кіл СРСР було переконання, що єдиним можливим конфліктом між СРСР і США може бути лише великомасштабна ядерна війна²⁵¹.

Наприкінці 60-х – початку 70-х досягнутий між СРСР та США, Організацією Варшавського Договору та НАТО військово-стратегічний паритет зумовив перегляд доктринальних установок²⁵². Після цього офіційна радянська доктрина почала допускати можливість поетапної війни у Європі, де перша фаза може вестися із застосуванням звичайних сил. Протягом 70-х – 80-х років радянські експерти та представники військових кіл заперечували неминучість ядерної ескалації, допускаючи можливість великої затяжної війни між Сходом та Заходом, у якій ядерну зброю не буде використано²⁵³. У 80-х роках Військова доктрина СРСР стала виділяти потенціал ядерного стримування, розглядаючи дану зброю як засіб

²⁵⁰ Золотарев, В. А. (2000). История военной стратегии России. М.: Полиграфресурсы. Кучково поле. С.404. Режим доступу: http://militera.lib.ru/science/history_russian_strategy/index.html

²⁵¹ Савельев А. (2015). Стратегическая стабильность и ядерное сдерживание: уроки истории. Вестник Московского университета. Серия 25. Международные отношения и мировая политика, 7 (3), с.73. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskaya-stabilnost-i-yadernoe-sderzhivanie-uroki-istorii>

²⁵² Дворкин В.(2020). О балансе и сценариях ядерного сдерживания. Анализ и прогноз. Журнал ИМЭМО РАН, (2), с. 57. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-balanse-i-stsenariyah-yadernogo-sderzhivaniya>

²⁵³ Holloway, D. (1994). Soviet Nuclear History: Sources for Stalin and the Bomb. Cold War International History Project Bulletin, 4. Режим доступу: <https://academic.oup.com/book/12875/chapter-abstract/163206850?redirectedFrom=fulltext>

відплати на певні дії у відповідь. Це позначилося у прийнятому СРСР 1982 року зобов'язання першими не застосовувати ядерну зброю²⁵⁴.

Після розпаду СРСР різко скоротилися економічні можливості держави щодо збереження та розвитку Збройних Сил, що стало каталізатором у пошуку нових раціональних шляхів забезпечення обороноздатності країни. Саме в цей час почалося становлення та розвиток російської концепції стримування, значний внесок у розвиток якої зробили науково-дослідні організації Міноборони РФ та оборонно-промислового комплексу РФ.

Нові військово-політичні умови змусили Росію модернізувати концепцію ядерного стримування. На початку 1990-х років, у російській військовій політиці з'явився новий напрямок, зафіксований у Кемп-Девідській декларації 1992 р., що стосується відмови Росії та США сприймати одне одного як стратегічних супротивників та зниження бойової готовності стратегічних ядерних сил (СЯС)²⁵⁵. Вперше в історії Росія заявила про намір співвідносити свою політику національної безпеки з безпекою країн атлантичного співтовариства. На цій основі російське керівництво на початку 1990-х років допускало можливість розробки спільних проектів у «чутливих» з погляду національної безпеки сферах. Однак, ухвалення адміністрацією Клінтона Концепції «взаємно гарантованої безпеки»²⁵⁶ змусило Росію переглянути ці підходи.

Після розпаду Варшавського договору та СРСР перевага в галузі звичайних озброєнь перейшла до Сполучених Штатів та блоку НАТО. У разі конфлікту Російська Федерація фактично опинилася перед тими самими викликами, як і США наприкінці 1950-х гг. Іншими словами, мова йшла про небезпеку втягування в регіональні військові конфлікти за абсолютної переваги противника у звичайних збройних силах.

---

²⁵⁴ Золотарев, В. А. (2000). История военной стратегии России. М.: Полиграфресурсы. Кучково поле. с. 371. Режим доступу: http://militera.lib.ru/science/history_russian_strategy/index.html

²⁵⁵ Кэмп-Дэвидская декларация президентов России и США (2022). Режим доступу: <https://ria.ru/20220201/deklaratsiya-1770299266.html>

²⁵⁶ 1994 Nuclear Posture Review (2001) Nuclear Strategy, December 31. Nautilus Institute. Режим доступу: <https://nautilus.org/projects/nuclear-strategy/1994-nuclear-posture-review/>

Балканські події 1990-х рр. переконали російське військово-політичне керівництво у небезпеці такої тенденції²⁵⁷. Це спричинило перегляд поглядів застосування ядерної зброї під час розвитку військового конфлікту. Так, якщо 1993 р. з Основних положень Військової доктрини РФ було виключено зобов'язання СРСР не застосовувати ЯО першим, то 1995 р. у проекті Закону про національну безпеку поняття «ядерне стримування» вперше зафіксовано як основне функціональне завдання російських стратегічних ядерних сил²⁵⁸. Проведення політики ядерного стримування з метою запобігання військовій агресії прописано в Концепціях національної безпеки РФ 1997²⁵⁹ та 2000²⁶⁰ років.

Затверджена у 2000 р. Військова доктрина Російської Федерації допускала можливість застосування ЯО для відбиття агресії із застосуванням як ядерних, і звичайних озброєнь. У документі також йшлося про необхідність володіння ядерним потенціалом стримування, що «гарантує завдання заданої шкоди агресору в будь-яких умовах»²⁶¹. Отже, теорія стримування в Росії створювалася як елемент державної безпеки, що включає багато різних аспектів.

Ключовою метою розробки зазначеної стратегії було забезпечення військового компоненту стримування теоретичними концептами та практичними механізмами їх втілення в життя. В той же час, теорія стримування в російській науці послуговується поняттям «концепції стримування», яка є сукупністю поглядів на вирішення проблеми забезпечення військової безпеки держави з опорою на потенціал ядерних засобів²⁶².

²⁵⁷ Мамонтова Е., Арсланов Р. (2018). Предпосылки и характер югославского кризиса (1990-1999 гг.) в отечественной и зарубежной публицистике. Международные отношения, (2), 70-82. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/predposylki-i-harakter-yugoslavskogo-krizisa-1990-1999-gg-v-otechestvennoy-i-zarubezhnoy-publitsistike>

²⁵⁸ Макаров В. (2016). Эволюция концепций ядерного сдерживания. Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология, (2 (179)), 142-151. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-kontseptsiy-yadernogo-sderzhivaniya>

²⁵⁹ Концепция национальной безопасности Российской Федерации (1997). Указ Президента РФ от 17.12.1997 №1300. КонсультантПлюс. Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_17186/defb41ab8ba4fdacc0715ce94f552abb03f39aaf/

²⁶⁰ Концепция национальной безопасности Российской Федерации (2000). Указ Президента РФ №24. КонсультантПлюс. Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_25677/defb41ab8ba4fdacc0715ce94f552abb03f39aaf/

²⁶¹ Об утверждении Военной доктрины Российской Федерации (2000). Указ Президента РФ №706. КонсультантПлюс. Режим доступа: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=EXP&n=217483#inCl6fTiCaGDgJOE1>

²⁶² Калганов В, Рыжов Г., & Соловьёв И. (2022). Стратегическое сдерживание как фактор обеспечения национальной безопасности Российской Федерации. Военная мысль, (8), с.10. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskoe-sderzhivanie-kak-faktor-obespecheniya-natsionalnoy-bezopasnosti-rossiyskoy-federatsii>

Вважається, що концепція реалізується за допомогою механізму стримування, шляхом розробки та практичного проведення заходів, спрямованих на запобігання можливої агресії проти Російської Федерації і деескалацію агресії, якщо її не вдалося запобігти. Концепція керованої ядерної ескалації та обмеженої ядерної війни, у свій час закріплені у редакції Військової Доктрини Російської Федерації 2000²⁶³ та 2010²⁶⁴ років. При цьому наголошується, що ядерне стримування забезпечується таким потенціалом ядерних озброєнь, який дозволяє завдати найбільш сильному у військовому відношенні противнику неприйнятної шкоди у діях у відповідь у будь-яких умовах обстановки.

У редакції 2014 року Військової Доктрини Російської Федерації стоїть подальша трансформація поглядів на умови застосування ядерної зброї, зокрема, у регіональних військових конфліктах²⁶⁵. Така трансформація концепції ядерного стримування, з позиції неореалізму та точки зору Росії, є цілком правомірною реакцією Російської Федерації на усунення загроз воєнної небезпеки з глобального на регіональний рівень.

Щодо США, то різні концепції стримування у повоєнні роки використовувалися їх керівництвом як обґрунтування необхідності силового протистояння з СРСР, застосування військової сили у різних регіонах світу (Корея, В'єтнам, Ірак, Югославія, Афганістан), служила головним аргументом для прийняття програм військового будівництва²⁶⁶. По суті, ідеологія стримування продовжує бути основною при виробленні принципів політики у сфері військової безпеки та розвитку стратегічних озброєнь. Стратегія стримування залишається і в найближчому майбутньому залишиться основним інструментом досягнення США своїх зовнішньополітичних цілей²⁶⁷.

---

²⁶³Военная доктрина Российской Федерации (2000). Указ Президента РФ №706. КонсультантПлюс. Режим доступу: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=EXP&n=217483#inCl6fTiCaGDgJ0E1>

²⁶⁴ Военная доктрина Российской Федерации (2010). Президент России. Указ Президента РФ №146. Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/supplement/461>

²⁶⁵ Военная доктрина Российской Федерации (2014). Указ Президента РФ от 25.12.2014 № 2976. КонсультантПлюс. Режим доступу: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_172989/

²⁶⁶ Согрин, В. «Динамика соперничества СССР и США в период «Холодной войны». 1945-1991.» Новая и новейшая история 6 (2015): 36-52. Режим доступу: https://modern-current-history.igh.ru/upload/iblock/b83/36_52_Sogrin1.pdf

²⁶⁷ Сухорутченко В., & Крейдин С. (2022). Ядерное сдерживание в условиях развития глобальной системы противоракетной обороны США. Военная мысль, (5), С. 115. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/yadernoe-sderzhivanie-v-usloviyah-razvitiya-globalnoy-sistemy-protivoraketnoy-oborony-ssha>

Принцип взаємного гарантованого знищення стосовно російсько-американських відносин навряд чи буде трансформовано, в умовах збереження Російською Федерацією ядерного потенціалу на рівні не менше 1500-1675 бойових блоків. Разом з цим в даний час спостерігається ламання досить стійких політико-психологічних параметрів, які були характерні для ядерного протистояння СРСР і США з 1962 по 1991 років²⁶⁸, тобто створюється нова, особлива політико-психологічна атмосфера у взаємовідносинах між двома країнами.

Разом з цим трансформуються погляди на стримування. Поряд із збереженням концепції взаємного гарантованого знищення у стратегію стримування включено можливість ведення запобіжних воєн задля досягнення зовнішньополітичних цілей США. Разом з планами розгортання національної ПРО США, такі підходи до реалізації стратегії стримування посилюють ескалаційну нестійкість американської зовнішньої політики. У певному сенсі політична свідомість повертається до того стану, в якому вона знаходилася на ранніх етапах глобального ядерного протистояння у 1950-1960-х роках. Загальні тенденції розвитку радянської концепції ядерного стримування близькі до американських. До кінця 1960-х років ядерна зброя розглядалася у роботах радянських стратегів як засіб ведення військових дій²⁶⁹. У 1970-х і 1980-х роках. СРСР разом із США стали підвищувати контрсиллові можливості своїх СЯС²⁷⁰.

Офіційно СРСР не проводив політику цілеспрямованого взяття в заручники стратегічного арсеналу Сполучених Штатів для примусу їх до певних дій. Насправді Радянський Союз реалізував основні компоненти цієї концепції²⁷¹. Ключовим напрямом розвитку російської концепції стримування до повномасштабної війни в Україні включало зниження ядерного порогу і збільшення кількості сценаріїв можливого застосування ядерної зброї на різних ступенях ескалації міждержавних конфліктів. Такі підходи дозволяють говорити

---

²⁶⁸ Фененко А. (2020). Эволюция теории ядерного сдерживания в США в годы холодной войны. Вестник Санкт-Петербургского университета. Международные отношения, 13 (1), 111-135. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-teorii-yadernogo-sderzhivaniya-v-ssha-v-gody-holodnoy-voyny>

²⁶⁹ Осинцева, Н. (2016). Ближневосточное противостояние СССР и США в 1940–60-е гг. как отражение борьбы двух держав за доминирование в мире. Молодой ученый, (25), 205-209. Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=27383399>

²⁷⁰ Печатнов, Ю. (2010). Ретроспективный анализ эволюции концепций сдерживания. Вооружение и экономика, (1), с.14. Режим доступа: <http://www.viek.ru/9/11-18.pdf>

²⁷¹ Там само.

про посилення ролі концепції гнучкого реагування у російських підходах щодо вирішення завдання стримування²⁷².

Не можна не відзначити, що ця концепція була апробована американськими стратегами ще в 60-х роках минулого століття, натомість радянські експерти заперечували можливість її використання на практиці²⁷³. Незважаючи на дискусійність низки питань, пов'язаних із застосуванням концепції гнучкого реагування на практиці, не виключено, що вона може стати одним із ключових елементів у системі забезпечення військової безпеки Росії в умовах відставання бойових можливостей сил загального призначення Російської Федерації від Збройних Сил інших країн.

Підсумовуючи спільні елементи радянської і російської доктрин, обидві доктрини передбачають можливість використання ядерної зброї тільки в крайньому випадку, коли держава або її союзники зазнають агресії, яка може призвести до загрози їхньому існуванню. Також радянська та російська ядерні доктрини передбачають розробку та вдосконалення ядерної зброї та систем її доставки з метою забезпечення національної безпеки та збереження стратегічного ядерного паритету. Таким чином, обидві доктрини мають загальні принципи, які відображають небезпеку використання ядерної зброї та необхідність її стримування, але водночас вони відрізняються у своїх підходах та залежно від політичних, військових та міжнародних умов.

Радянська та російська ядерні доктрини мають низку відмінностей, які відображають відмінності в політичних, військових та міжнародних умовах, а також у технологічному та стратегічному розвитку Росії. Однією з основних відмінностей між двома доктринами є те, що радянська доктрина передбачала можливість превентивного удару ядерною зброєю у разі загрози агресії із боку Заходу. У той час як російська доктрина не передбачає такої можливості та приділяє велику увагу силам стримування та реагування на ядерну загрозу.

---

²⁷² Кумакшев М., & Кравцов А. (2021). Противоракетная оборона как составляющая системы стратегического сдерживания Российской Федерации. Военная мысль, (12), 21-26. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/protivoraketnaya-oborona-kak-sostavlyayuschaya-sistemy-strategicheskogo-sderzhivaniya-rossiyskoy-federatsii>

²⁷³ Фененко А. (2020). Эволюция теории ядерного сдерживания в США в годы холодной войны. Вестник Санкт-Петербургского университета. Международные отношения, 13 (1), 118. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-teorii-yadernogo-sderzhivaniya-v-ssha-v-gody-holodnoy-voyny>

Крім того, російська доктрина наголошує на тому, що використання ядерної зброї можливе лише у разі загрози існуванню держави або її союзників, тоді як радянська доктрина не ставила таких жорстких умов. Ще однією відмінністю є те, що в російській доктрині активніше пропагується використання неядерних засобів боротьби, таких як високоточна конвенційна зброя, кібератаки та інформаційні операції. Зазначимо, що російська доктрина більш обережна щодо використання тактичної ядерної зброї та приділяє більшу увагу її зменшенню та контролю. У той час як радянська доктрина приділяла більше уваги розробці тактичної ядерної зброї та її застосуванню на ширшій території.

Отже, російська ядерна доктрина відрізняється від радянської більш обережним підходом до використання ядерної зброї та великою увагою до стримування та превентивних заходів без застосування ядерної зброї, заснованих на конвенційних силах. Зазначений підхід відображає зміни у світовій політичній та військовій обстановці, а також у технологічному та стратегічному розвитку.

РОЗДІЛ 3. Використання ядерної зброї Росією в умовах повномасштабної війни проти України

3.1. Трансформація російської ядерної доктрини після початку повномасштабної війни проти України

На основі проаналізованого матеріалу в минулому розділі, ми знаємо, що Російська Федерація мала оборонний тип ядерної доктрини від часів своєї незалежності з 1991 року. Підтвердження цього закріплені в багатьох стратегічних документах самої Росії, навіть, в останніх редакціях, які були ухвалені після 24 лютого 2022 року.

Почнемо з Воєнної доктрини Союзної держави Росії і Білорусі, прийнятої в жовтні 2021 року²⁷⁴. Вибір цього документу обумовлюється тим, що Воєнна доктрина самої Російської Федерації втратила свою чинність в 2020 році, а Воєнна доктрина Союзної держави повністю написана на основі Воєнної доктрини РФ кінця 2014 року²⁷⁵.

Відтак, в самій Воєнній доктрині Союзної держави Росії і Білорусі в пункті 22 розділу «Заходи щодо забезпечення військової безпеки», зазначено, що ядерна зброя Російської Федерації залишається надзвичайно важливим засобом, який повинен запобігти не тільки ядерним конфліктам, а й звичайним військовим конфліктам, де використовується конвенційна зброя²⁷⁶. Звісно, така позиція слугує гарним прикриттям, адже декларуються оборонні цілі ядерної зброї, проте, як ми побачимо далі, цю норму В. Путін буде трактувати інакше.

Основна загроза у ракетно-ядерній сфері визначена в пункті 11 розділу «Основні військові небезпеки та військові загрози». Там сказано, що загрозою для регіональної стабільності є стратегічна протиракетна оборона, яка активно створюється і використовується для нівелювання ракетної небезпеки, порушуючи

²⁷⁴ Воєнна доктрина Союзного государства (2021). Союзное государство. Режим доступу: <https://xn--c1angbpdf.xn--p1ai/documentation/theme/379/>

²⁷⁵ Воєнна доктрина Российской Федерации (2014). Указ Президента РФ от 25.12.2014 № 2976. КонсультантПлюс. Режим доступу: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_172989/

²⁷⁶ Воєнна доктрина Союзного государства (2021). Союзное государство. Режим доступу: <https://xn--c1angbpdf.xn--p1ai/documentation/theme/379/>

баланс між ядерними державами в частині стримування. Крім того, загрозою також визначається концепції «глобального удару», зброя в космічному просторі і неядерна високоточна зброя²⁷⁷.

Наступним документом є Стратегія національної безпеки Росії, остання її редакція була прийнята в липні 2021 року Указом Президента Російської Федерації №400. Стратегія національної безпеки Російської Федерації – це документ, який визначає основні цілі, завдання, пріоритети та механізми забезпечення безпеки держави, її територіальної цілісності, суверенітету, національних інтересів та безпеки громадян Росії²⁷⁸.

В Стратегії чітко окреслюється, що, на думку РФ, світ наразі перебуває в стані протистояння між різними глобальними та регіональними центрами впливу. Окремий акцент Росія робить на зростанні військової сили у ролі інструменту, який слугує для досягнення геополітичних цілей окремих держав²⁷⁹.

Розглядаючи написане в цій Стратегії з позиції сьогодення, коли Росія почала наймасштабнішу війну в Європі з часів Другої світової війни, можна вкотре переконатися, що написане в стратегічних документах Російської Федерації слугує лише фасадом цивілізованості для світової спільноти. Крім того, повномасштабне вторгнення в Україну слугує прикладом нераціональності неопатримоніальної системи Росії, про що говорилося в першому розділі.

Продовжуючи виокремлення необхідних елементів для нашого дослідження зі Стратегії національної безпеки, наголосимо на тому, кого Росія бачить в якості свого ворога. Так, в пункті 7 Розділу 2 зазначеної Стратегії говориться про прагнення Заходу зберегти свою гегемонію, що вкотре підтверджує сприйняття світу Росією навколо теорії політичного реалізму²⁸⁰. У пункті 36 розділу 4 уточнюється, що чолі Західного блоку стоять Сполучені Штати Америки, які через розвиток власної глобальної системи протиракетної оборони проводять послідовний курс на відмову від міжнародних зобов'язань щодо контролю над

---

²⁷⁷ Военная доктрина Союзного государства (2021). Союзное государство. Режим доступу: <https://xn--c1angbdpdf.xn--p1ai/documentation/theme/379/>

²⁷⁸ Стратегия национальной безопасности Российской Федерации (2021). Указ Президента РФ от 02.07.2021 №400. Президент России. Режим доступу: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/QZw6hSk5z9gWq0plD1ZzmR5cER0g5tZC.pdf>

²⁷⁹ Там само, пункт 34.

²⁸⁰ Там само.

озброєннями. Заплановане розміщення американських ракет середньої та меншої дальності в Європі та в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні формує загрозу стратегічній стабільності та міжнародній безпеці²⁸¹.

Звісно, що розвиток протиракетної оборони з боку США має викликати занепокоєння Російської Федерації, адже так ядерний паритет зникає і США, на додачу до економічної, політичної та військової переваги, отримують ядерну перевагу над Росією²⁸². Проте Сполучені Штати зі зрозумілих причин прагнуть створити протиракетну оборону проти Північної Кореї, Китаю та Ірану, навіть якщо вони не прагнуть нейтралізувати стратегічні засоби оборони Росії, як побоюється Кремль. Такий стан справ дійсно вносить корективи в систему міжнародної безпеки, що, в той же час, не робить ці зміни негативними, але викликає реакцію з боку Росії.

Наступний важливим документом є Концепція зовнішньої політики Російської Федерації, який було прийнято в 2023 році, після початку повномасштабної війни в Україні. За слова Міністра закордонних справ РФ Сергія Лаврова²⁸³, Концепція є прямим продовженням Стратегії – Концепція зовнішньої політики Російської Федерації (далі – Концепція).

Вищезгаданий документ затверджено Указом Президента Російської Федерації від 31.03.2023 № 229²⁸⁴. Концепція – це документ, який містить основні положення, завдання та пріоритети зовнішньої політики Росії на певний період часу. Концепція встановлює цілі й завдання зовнішньої політики і, навіть, визначає основні засади, на яких будується зовнішня політика Росії. Концепція зовнішньої політики є важливим інструментом визначення курсу Російської Федерації на міжнародній арені, встановлення пріоритетів у взаємодії з іншими державами, та представлення позицій Росії з ключових питань світової політики.

---

²⁸¹ Стратегия национальной безопасности Российской Федерации (2021). Указ Президента РФ от 02.07.2021 №400. Президент России. Режим доступа: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/QZw6hSk5z9gWq0plD1ZzmR5cER0g5tZC.pdf>

²⁸² Субботин С. (2016). Противоракетная оборона США и национальная безопасность России. Национальные интересы: приоритеты и безопасность, (5 (338)), с. 192-196. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/protivoraketnaya-oborona-ssha-i-natsionalnaya-bezopasnost-rossii>

²⁸³ Совещание с постоянными членами Совета Безопасности (2023). Президент в режиме видеоконференции провёл оперативное совещание с постоянными членами Совета Безопасности. Обсуждалась обновлённая Концепция внешней политики Российской Федерации и другие актуальные вопросы. Президент России. Режим доступа: <http://kremlin.ru/events/president/news/70810>

²⁸⁴ Концепция внешней политики Российской Федерации (2023). Указ Президента Российской Федерации от 31.03.2023 № 229. КонсультантПлюс. Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_443540/

В рамках цього дослідження, нам цікаві декілька частин пункту 27²⁸⁵. В них наголошується на зовнішній політиці Російської Федерації щодо ядерної зброї. У частині б) вказаного пункту, зазначається про важливість і готовність Росії далі виконувати Договір між Російською Федерацією та Сполученими Штатами Америки про заходи щодо подальшого скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь від квітня 2010 року (СНО-III)²⁸⁶. Проте, як відомо, РФ призупинила свою участь в ньому в лютому 2023 року, про що заявив Володимир Путін під час Послання до Федеральних Зборів Російської Федерацією²⁸⁷.

Далі, в пункті «в)», говориться про незмінне дотримання курсу на зміцнення політичних та правових засад режиму нерозповсюдження ядерної зброї, інших видів зброї масового знищення та засобів їх доставки з урахуванням ризику попадання компонентів такої зброї до рук недержавних суб'єктів, насамперед терористичних організацій²⁸⁸. Також, Росія виступає за дотримання Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від липня 1968 року та сприяє якнайшвидшому набранню чинності Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань від вересня 1996 року між більшою кількістю країн²⁸⁹. Досить дивним виглядає акцент на цих пунктах Концепції, оскільки Росія передає ядерну зброю Білорусі.

Поєднавши між собою частини «е), «и» та «л» пункту 27 Концепції, вийде, що Російська Федерація готова до обговорення питань подальшого поетапного скорочення ядерних потенціалів виходячи із зростаючої актуальності надання цьому процесу багатостороннього характеру²⁹⁰ та з урахуванням усіх факторів, що впливають на стратегічну стабільність²⁹¹. Крім того, підтримує створення зон, вільних від ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення, насамперед на

---

²⁸⁵ Концепция внешней политики Российской Федерации (2023). Указ Президента Российской Федерации от 31.03.2023 № 229. КонсультантПлюс. Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_443540/

²⁸⁶ Там само.

²⁸⁷ Выступление Президента Российской Федерации В.В.Путина с Посланием Федеральному Собранию Российской Федерации от 21.02.2023 (2023). Президент России. Режим доступа: <http://kremlin.ru/acts/bank/49010>

²⁸⁸ Концепция внешней политики Российской Федерации (2023). Указ Президента Российской Федерации от 31.03.2023 № 229. КонсультантПлюс. Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_443540/

²⁸⁹ Там само, пункт 27, ч. «в».

²⁹⁰ Белозерцев С. (2023). Ядерное разоружение: некоторые аспекты международно-правового регулирования. Международное право, (1), с. 61-69. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/yadernoe-razoruzhenie-nekotorye-aspekty-mezhdunarodno-pravovogo-regulirovaniya>

²⁹¹ Концепция внешней политики Российской Федерации (2023). Указ Президента Российской Федерации от 31.03.2023 № 229. КонсультантПлюс. Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_443540/

Близькому Сході²⁹². Насамкінець вказано, що РФ виступає за розвиток двосторонньої та багатосторонньої взаємодії держав, що насамперед мають ядерну зброю, з метою вирішення проблем стратегічної стабільності²⁹³.

В рамках цього дослідження щодо ядерної зброї як складової зовнішньої політики Росії, особливу роль відіграє Указ Президента Російської Федерації від 02.06.2020 року «Про Основи державної політики Російської Федерації в області ядерно стримування»²⁹⁴. Цей документ є ключовим у ракетно-ядерній сфері, адже в ньому зазначаються загрози, основні супротивники та ситуації, коли може бути використана ядерна зброя.

До основних військових небезпек, як зазначено у пункті 12 Указу, відноситься ситуація, за якої біля кордонів Російської Федерації чи союзних держав, концентруються війська будь-якого роду, включаючи ядерні сили²⁹⁵. Більше того, РФ трактує у якості загрози ті держави, що недружно відносяться до самої Росії повноцінно розгортаючи системи ПРО, високоточну зброю різної дальності, включно з безпілотниками, якщо ці системи озброється здатні достати до кордонів Росії²⁹⁶.

Коли Російська Федерація концентрувала поблизу кордонів України неядерне озброєння, наприклад, ті самі ОТРК «Іскандер» та засоби протиракетної оборони²⁹⁷, Сергій Лавров, Міністр закордонних справ Російської Федерації, сказав, що Захід спекулює на навчаннях російських військових, роблячи з Росії зло²⁹⁸. Іншими словами, на думку РФ, України не повинна була розглядати концентрацію російських військових і техніки на кордоні у якості загрози національній безпеці, але коли щось схоже відбувається в набагато меншому масштабі поблизу Росії, то остання заявляє про загрозу національній безпеці.

---

²⁹² Концепция внешней политики Российской Федерации (2023). Указ Президента Российской Федерации от 31.03.2023 № 229. КонсультантПлюс. Режим доступу: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_443540/

²⁹³ Там само, пункт 27, ч. «л».

²⁹⁴ Основы государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания (2020). Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355. Президент России. Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45562>

²⁹⁵ Там само, пункт 12.

²⁹⁶ Там само, пункт 12.

²⁹⁷ Росія стягує війська до кордону з Україною і це не навчання – The Washington Post (2021). Українська правда. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/10/31/7312284/>

²⁹⁸ Лавров назвал «параноидальными» спекуляции Запада на тему российских военных учений (2022). RT. Режим доступу: <https://russian.rt.com/world/news/962556-lavrov-spekulyacii-rossiiskie-ucheniya>

Крім того, наявність у держав ядерної зброї як такої чи іншої зброї масового знищення, що може бути використано проти Російської Федерації і її союзників, а також засобів доставки цих видів зброї, розглядається в якості військової загрози²⁹⁹. Це наводить на думку, що для Росії увесь світ представляє гру з нульовою сумою, де РФ «повинна» всіх перемогти на шляху до власної гегемонії, оскільки потенційний супротивник розглядається як реальний, якого потрібно перемогти.

Після заяви про розміщення ЯЗ в Білорусі, інша військова загроза для РФ виглядає дивно, але варто про неї зазначити, адже мова йде про розміщення не тільки ядерної зброї, а й її носіїв на території будь-якої держави, що не володіє ЯЗ³⁰⁰. До порушення власного принципу щодо розміщення ядерної зброї на території інших держав, а конкретніше – Білорусі, ми повернемося трохи згодом. Отже, для нейтралізації зазначених загроз, в РФ здійснюється ядерне стримування потенційних агресорів.

В пункті 13 Указу йдеться про ядерне стримування щодо окремих держав і військових коаліцій (блоків чи союзів), які розглядають Російську Федерацію як потенційного супротивника і мають ядерну зброю та (або) інші види зброї масового знищення або значний бойовий потенціал сил загального призначення³⁰¹. Пов'язуючи написане в цьому пункті зі словами В. Путіна про загрозу розширення НАТО для Росії ще в 2019 році³⁰², а почалася конфронтація Росії із Заходом та НАТО в 2007 році, коли В. Путін виступив у Мюнхені зі своєю промовою³⁰³, можемо дійти висновку, що 13 пункті прямою військовою загрозою РФ є блок НАТО.

Насамкінець, у 17 пункті Указу В. Путіна зазначаються умови, коли Росія застосує ядерну зброю: «Російська Федерація залишає за собою право застосувати ядерну зброю у відповідь на застосування проти неї та (або) її союзників ядерної зброї та інших видів зброї масового ураження, а також у разі агресії проти

---

²⁹⁹ Основы государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания (2020). Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355. Президент России. Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45562>

³⁰⁰ Там само, пункт 12.

³⁰¹ Там само, пункт 13.

³⁰² Путин назвал расширение НАТО потенциальной угрозой (2019). РИА Новости. Режим доступа: <https://ria.ru/20191203/1561916284.html>

³⁰³ Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности 10 февраля 2007 года (2007). Президент России. Режим доступа: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>

Російської Федерації із застосуванням звичайної зброї, коли під загрозу поставлено саме існування держави»³⁰⁴. З однієї сторони, прописана норма свідчить про оборонний характер російської ядерної доктрини, адже йдеться тільки про вторгнення на територію РФ.

З іншого боку, ми побачили, що Росія використовує оборонне стримування як парасольку для захисту своєї території та ведення експансії за її межі. Іншими словами, Російська Федерація як ревізіоністська держава, вважає, що нічого не завадить великим державам вести війни на основі конвенційних озброєнь, коли в них ядерне озброєння, тим паче, проти неядерних держав.

Ознайомившись з нормативно-правовою базою стратегічних документів Російської Федерації, можемо перейти до безпосереднього аналізу подій, які беруть свій початок 24 лютого 2022 року, коли Росії здійснила повномасштабне вторгнення на територію України. Для початку звернемо увагу на Звернення Володимира Путіна, яке передувало повномасштабній війни, де є згадка про ядерну зброю.

У своїй промові В. Путін зазначив: «Тепер кілька важливих, дуже важливих слів для тих, у кого може виникнути спокуса з боку втрутитися у події, що відбуваються. Хто б не намагався завадити нам, а тим більше створювати загрози для нашої країни, для нашого народу, повинні знати, що *відповідь Росії буде негайною і призведе вас до таких наслідків, з якими ви у своїй історії ще ніколи не стикалися*»³⁰⁵. Саме остання частина його слів наводить на думку про те, що у випадку допомоги Україні від будь-якої іншої країни, буде застосовано ядерну зброю проти союзника України. Ефект його слів, дійсно, вразив Захід, який замість активної допомоги просто очікував падіння України, тим не менше, вводячи санкції проти Росії³⁰⁶.

З тих пір почався ядерний шантаж Росії проти України та її союзників. Через 3 дні після вторгнення, Путін наказав привести сили стратегічного стримування в

---

³⁰⁴ Основы государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания (2020). Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355. Президент России. Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45562>

³⁰⁵ Обращение Президента Российской Федерации (2022). Президент России. Режим доступа: <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>

³⁰⁶ Санкції, запроваджені ЄС щодо Росії через вторгнення в Україну (2022). Європейська Комісія. Режим доступа: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine_uk

підвищений стан бойової готовності³⁰⁷. Постійна спіраль страху щодо можливого застосування ядерної зброї в певний момент почала сприйматися лише як погрози, які не мають реального підґрунтя. Наприклад, Дмитро Медведєв, який є Заступником голови Ради безпеки Російської Федерації, говорив про настання Судного дня для України, якщо та вдарить по Кримському мосту³⁰⁸. Проте, на щастя, після вибуху вантажівки на мосту³⁰⁹, ніякої ядерної відповіді не було.

Згадаємо також приклад, який має «правову» базу в «Основах державної політики Російської Федерації в області ядерно стримування щодо застосування ядерної зброї» (Основи про застосування ядерної зброї) з боку Росії в якості захисту «своїх» територій, які вона окупувала та привласнила від України. Провівши нелегітимний референдум на них у вересні 2022 року щодо включення ЛНР, ДНР, окупованих частин Запорізької та Херсонської областей до складу Російської Федерації³¹⁰, остання могла скористатися положенням щодо застосування ядерної зброї, що закріплене в Основах про застосування ядерної зброї.

Нагадаємо, що мова йде про ЯЗ, коли проти РФ застосовано ядерну чи будь-яку іншу, наслідком чого може стати екзистенційна загроза для Російської Федерації³¹¹. Таким чином, прикриваючись ядерною парасолькою, продовжувати експансію на українські землі, не переймаючись через намагання України повернути свої території.

Проте, на практиці, навіть сама Росія розуміла абсурдність цієї ідеї з використанням ядерної зброї, коли ведуться запеклі бої за території, які вона закріпила в 65 статті Конституції Російської Федерації як свої³¹². Приклад з включеними українськими областями в склад РФ слугує доказом того, наскільки

---

³⁰⁷ Путин приказал привести силы сдерживания в особый режим боевого дежурства. Это в том числе ядерное оружие (2022). Медуза. Режим доступу: <https://meduza.io/news/2022/02/27/putin-prikazal-privesti-sily-sderzhvaniya-v-osobyi-rezhim-boevogo-dezhurstva-eto-yadernoe-oruzhie>

³⁰⁸ Медведев: Если Крымский мост атакуют - наступит Судный День (2022). Комсомольская правда. Режим доступу: <https://www.sevastopol.kp.ru/online/news/4835554/>

³⁰⁹ На Крымском мосту произошел подрыв грузового автомобиля (2022). РИА Новости. Режим доступу: <https://ria.ru/20221008/most-1822415086.html>

³¹⁰ В самопровозглашенных ДНР и ЛНР и на оккупированных территориях Украины объявлены результаты «референдумов» (2022). Медуза. Режим доступу: <https://meduza.io/feature/2022/09/27/v-samoprovozglashennykh-dnr-i-lnr-i-na-okkupirovannykh-territoriyah-ukrainy-ob-yavleny-predvaritelnye-rezultaty-referendumov>

³¹¹ Основы государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания (2020). Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355. Президент России. Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45562>

³¹² Конституция РФ с изменениями 2022 года (2022). Государственная Дума Российской Федерации. Режим доступу: <http://duma.gov.ru/news/55446/>

теорія щодо ядерного стримування та використання ядерної зброї може відрізнятись від реальності, де існує велика кількість факторів, які ускладнюють використання ядерних засобів ведення війни.

Повернемося до випадку, про який було зазначено декількома сторінками раніше, а саме: передача Росією ядерної зброї Білорусі, щоб детальніше розглянути його. Для початку зануримося в причини того, чому Російська Федерація вирішила передати ядерну зброю неядерній Білорусі, яка добровільно відмовилася від ядерної зброї в першій половині 1990-их³¹³, далі зробимо акцент на процесі передачі та реакції міжнародної спільноти, потім розглянемо процес з точки зору міжнародного права, взятих Росією та Білоруссю обов'язків.

Коли Джеймс Гіппі, заступник міністра ЗС Великобританії (ВБ)³¹⁴, повідомив про те, що Сполучене Королівство передало Україні боєприпаси для британських танків, які мають одним з компонентів збіднений уран³¹⁵, то це відразу викликало негативну реакцію зі сторони Росії та Білорусі. На сайті російського посольства у Великобританії з'явилася відповідь з погрозою «англосаксам», що уряд ВБ не зможе вийти сухим з води за скоєне³¹⁶ (в частині використаної лексики, більше схоже не на сайт офіційного представництва РФ, а на ЗМІ «РИА Новости»).

Деталізував погрози Сполученому Королівству Міністр оборони Російської Федерації Сергій Шойгу та Президент Білорусі Олександр Лукашенко. С. Шойгу на питання журналіста про те, чи став світ ближче до ядерної війни, відповів йому, що «Я ж вам не дарма про сходи сказав. Сходів все менше і менше»³¹⁷. Натомість О. Лукашенко в інтерв'ю зазначив, що у відповідь на передачу Україні боєприпасів зі збідненим ураном, Росія поставить Білорусі «боєприпаси зі справжнім

³¹³ Ядерное разоружение, нераспространение оружия массового уничтожения и экспортный контроль (2023). Министерство иностранных дел Беларуси. Режим доступа: https://mfa.gov.by/multilateral/global_issues/global_security/nuclear_disarmament/

³¹⁴ Глущенко О. (2023). Британія передала Україні боєприпаси зі збідненим ураном. Українська правда. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/26/7399432/>

³¹⁵ Ukraine: Depleted Uranium (2023). Палата громад Великобританії. Режим доступу: <https://questions-statements.parliament.uk/written-questions/detail/2023-04-18/181335>

³¹⁶ Заявление Посольства в связи с передачей Лондоном киевскому режиму вооружений с обедненным ураном (2023). Посольство РФ в Великобритании. Режим доступа: https://london.mid.ru/ru/press-centre/zayavlenie_posolstva_v_svyazi_s_peredachey_londonom_kievskomu_rezhimu_vooruzheniy_s_obedennym_uranom/

³¹⁷ Шойгу о поставках Украине снарядов с обедненным ураном: пройдена еще одна ступенька (2023). Коммерсант. Режим доступа: <https://www.kommersant.ru/doc/5888162>

ураном»³¹⁸. Через три дні після цієї заяви, В. Путін прямо запевнив про наміри Росії розмістити тактичну ядерну зброю в Білорусі³¹⁹.

Для стороннього спостерігача за подіями російсько-української війни може, дійсно, скластися картина, що Великобританія першою порушила міжнародне право і домовленості про нерозповсюдження ядерної зброї. У цьому випадку варто зазначити, що боєприпаси зі збідненим ураном не відносяться до ядерної зброї в її класичному розумінні. Іншими словами, після детонації такого снаряду на полі бою, не відбудеться ядерний вибух і радіаційне зараження місцевості.

Зробимо акцент на тому, що з себе представляють ці боєприпаси. Використання снарядів зі збідненого урану має певну традицію на Заході, що походить своїми кореням в минуле століття³²⁰. Вони є на озброєнні у передових європейських армій, США та самої Росії³²¹. Збіднений уран за своїми властивостями має надзвичайно високу щільність, наприклад, в порівнянні зі свинцем, щільність збідненого урану вища в 1.7 раз, а радіаційна небезпека мінімальна³²². Таким чином, серцевина снаряду зі збідненим ураном використовується для того, щоб пробивати броню танків та іншої техніки.

Міжнародна спільнота негативно відреагувала на наміри двох диктаторів щодо розміщення ядерної зброї в Білорусі. Жозеп Боррель, Верховний представник Європейського Союзу із закордонних справ та політики безпеки, у своєму Твіттері написав, що такий крок з боку Росії представляє загрозу для Євросоюзу, що буде вимушений реагувати на небезпеку і Білорусь може зупинити це³²³. Польща через Бюро Нацбезпеки відреагувала заяву про розміщення ядерної зброї на території Білорусі, вказавши, що Польща поглибить співпрацю з НАТО щодо ядерного

³¹⁸ Жуковский И. (2023) Лукашенко допустил поставку из России боеприпасов с «настоящим ураном». ГазетаРУ. Режим доступу: <https://www.gazeta.ru/army/2023/03/22/16439851.shtml>

³¹⁹ Россия разместит в Беларуси тактическое ядерное оружие, заявил Путин (2023). BBC News. Режим доступу: <https://www.bbc.com/russian/news-65077823>

³²⁰ Киселев, Н. К., & Новаковская, Я. Ф. (2013). Радиобиологические и экологические проблемы применения боеприпасов с обедненным ураном. Бюллетень медицинских интернет-конференций, 3 (2), 237. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/radiobiologicheskie-i-ekologicheskie-problemy-primeneniya-boeprilasov-s-obedennym-uranom>

³²¹ Ukraine war: UK defends sending depleted uranium shells after Putin warning (2023). BBC News. Режим доступу: <https://www.bbc.com/news/world-europe-65032671>

³²² Шенгелия, М. М. (2002). Боєприпаси из обедненного урана. Московский журнал международного права, (1), 144-147. Режим доступу: <https://www.mjil.ru/jour/article/viewFile/972/872>

³²³ Боррель Ж. (2023). Особистий твіт від 26.03.2023. Twitter. Режим доступу: <https://twitter.com/JosepBorrellF/status/1639982108612370432?s=20>

стримування коаліції Росії і Білорусі³²⁴. США засудили розміщення тактичної ядерної зброї на території РБ, тим не менше, у Вашингтоні не бачать приводу до внесення змін у власну ядерну доктрину, вкотре застерігаючи Кремль про наслідки в разі застосування ядерної зброї у війни проти України³²⁵. Навіть «союзник» для Росії у вигляді Китаю проти розміщення ядерної зброї за межами Російської Федерації, про що повідомив заступник постійного представника Китаю при ООН³²⁶. Отже, зазначений крок Росії та Білорусі на міжнародній арені був негативно сприйнятий, оскільки він порушує ключові міжнародні домовленості щодо нерозповсюдження ядерної зброї.

Тепер зосередимося на міжнародному договорі, який регулює режим нерозповсюдження ядерної зброї, учасниками яких є Білорусь і РФ. Насамперед, мова йде щодо Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (далі – Договір) 1968 року.

Російська Федерація порушила Статтю I Договору, де йдеться про зобов'язання для держав, що володіють ядерною зброєю, передавати її в іншим країнам, які не мають ядерної зброї, тим паче, не спонукати зазначені країни до виробництва чи отримання ядерної зброї³²⁷. Натомість, Білорусь порушила Статтю II Договору, де вказується про зобов'язання не отримувати ядерну зброю державам, що не її не мають, від будь-якої іншої держави, яка володіє ядерною зброєю³²⁸.

Крім того, в пункті 1 Статті X наголошується на тому, що держава-підписант Договору має право вийти з нього, якщо вважає, що положення Договору ставлять під небезпеку суверенітет такої держави. Для цього потрібно повідомити про вихід з Договору за 3 місяці до запланованої дати виходу з поданням обґрунтування обставин³²⁹. Ні від Росії, ні від Білорусі такої заяви не надходило, що підтверджує порушення вказаними державами положень чинного Договору.

---

³²⁴ Жерновська Л. (2023). Розміщення ядерної зброї в Білорусі: як готова відреагувати Польща. Уніан. Режим доступу: <https://www.unian.ua/world/rozmishchennya-yadernoji-zbroji-v-bilorusi-yak-gotovi-vidpovisti-v-polshchi-12203343.html>

³²⁵ Черновол К. (2023). У США відреагували на розміщення російської ядерної зброї в Білорусі. Уніан. Режим доступу: <https://www.unian.ua/world/u-ssha-vidreaguvali-na-rozmishchennya-rosiyskoji-yadernoji-zbroji-v-bilorusi-12270588.html>

³²⁶ Китай не підтримав рішення РФ про розміщення ядерної зброї в Білорусі (2023). Interfax-Україна. Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/political/900198.html>

³²⁷ Договір о нераспространении ядерного оружия (1968). Организация Объединенных Наций. Режим доступу: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/npt.shtml

³²⁸ Там само, Стаття II.

³²⁹ Там само, Стаття X.

Як і більшість договорів міжнародного права, які не мають реального імперативу для держав-підписантів, окрім їх доброї волі, Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 також не передбачає ніякого покарання за невиконання його Статей³³⁰. Тим не менше, порушення цього Договору має три важливі наслідки: репутаційні, економічні, безпекові.

Репутаційні наслідки для порушника/ів умов Договору, напевно, найочевидніші. В такому випадку страждає статус держави на міжнародній арені, яка порушила договір, що говорить про ненадійність держави-девіанта для інших держав, які попередньо заключили договори в інших сферах на двосторонній або багатосторонній основі.

З економічної точки зору, скоріше за все, держава-девіант може наразитися на санкції від розвинених країн, що завдасть значних економічних збитків. У випадку Росії, звісно, це не так страшно, адже Захід майже вичерпний список санкцій³³¹. А от для Білорусі ще існує значне поле економічного тиску.

Насамкінець, безпековий вимір правопорушення має глобальний характер. Створивши прецедент передачі ядерної зброї іншій країні, що не був санкціонований, принаймні на рівні ООН з обґрунтуванням скоєного, можна очікувати повторення сценарію, яке може катастрофічні наслідки. Відомо, що не всі країни-володарі ядерної зброї мають демократичний режим. Таким чином, один прецедент може спокусити авторитарні режими до отримання вигід на міжнародній арені не просто за рахунок погроз світовій спільноті щодо поширення ядерної зброї, а за рахунок реальних дій, підриваючи глобальну систему міжнародної ядерної безпеки та створюючи передумови до ядерної війни.

Повертаючись до більш теоретичного виміру, зазначимо, що міжнародні дебати щодо ядерної стратегії Росії досягли нового рівня інтенсивності, особливо після того, як у лютому 2022 року РФ здійснила повномасштабне вторгнення на територію України. У Nuclear Posture Review 2022 стверджувалося, що російська

---

³³⁰ Договір о нераспространении ядерного оружия (1968). Организация Объединенных Наций. Режим доступу: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/npt.shtml

³³¹ Санкції ЄС проти Росії внаслідок вторгнення в Україну (2023). Європейська комісія. Режим доступу: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine_ru

стратегія та доктрина підкреслюють потенційне примусове та військове використання ядерної зброї. Російська Федерація помилково оцінює, що загроза ядерної ескалації або фактичне перше застосування ядерної зброї послужить «деескалації» конфлікту на вигідних для Росії умовах³³².

Зокрема, у документі стверджувалося, що Росія погрожує здійснити обмежене застосування ядерної зброї першою, що свідчить про помилкове очікування щодо примусових ядерних погроз або обмеженого застосування ядерної зброї першими. Так, РФ вважає, що зможе паралізувати Сполучені Штати та НАТО і, таким чином, припинити конфлікт на вигідних для Росії умовах³³³.

Іншими словами, доктрина «від ескалації до деескалації» впливає з помилкового припущення Москви про капітуляцію Заходу на вигідних для Москви умовах. Це також узгоджується з попередньою російською політикою в сфері ядерної зброї, яка в основному залишилася незмінною з моменту приходу Володимира Путіна до влади в 2000 році.

Якою б не була ядерна стратегія Росії, російські офіційні особи робили будь-які заяви щодо ядерної зброї, які, здається, виходять за рамки опублікованої доктрини, погрожуючи потенційно використовувати її в ситуаціях, які не відповідають описаним умовам³³⁴. Наприклад, Президент Росії відкрито погрожував застосувати ядерну зброю проти об'єктів протиракетної оборони, а також у регіональних сценаріях³³⁵, які не загрожують виживанню Росії чи передбачають напади із застосуванням зброї масового знищення.

Більше того, той факт, що російські військові інженери розробляють широкий спектр модернізованих і нових версій ядерної зброї, свідчить про те, що справжня доктрина виходить за рамки простого стримування та спрямована на регіональні стратегії ведення війни³³⁶. Одним із широко поширених прикладів є так

---

³³² Nuclear Posture Review (2022). U.S. Department of Defense. Режим доступу: <https://s3.amazonaws.com/uploads.fas.org/2022/10/27113658/2022-Nuclear-Posture-Review.pdf>

³³³ Там само.

³³⁴ Путин: «мы были готовы» применить ядерное оружие из-за Крыма (2015). BBC News. Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2015/03/150315_ru_s_putin_documentary_crimea

³³⁵ Обращение Президента Российской Федерации (2022). Президент России. Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>

³³⁶ Дворкин В.(2020). О балансе и сценариях ядерного сдерживания. Анализ и прогноз. Журнал ИМЭМО РАН, (2), с. 58. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-balanse-i-stsenariyah-yadernogo-sderzhivaniya>

званий «Статус-6», відомий у Росії як «Посейдон», а в Сполучених Штатах як «Каньйон» — ядерна торпеда великої дальності, яку в документі російського уряду описано як призначену для створення зони широкого радіоактивного забруднення, яка була б непридатною для військової, економічної чи іншої діяльності протягом тривалого часу³³⁷. Зброя, яка перебуває на стадії розробки, схоже, призначена для нападу на гавані та міста, щоб завдати значної, невибіркової та побічної шкоди, порушуючи міжнародне право.

Таким чином, російська ядерна доктрина, не дивлячись на її декларативний оборонний характер, передбачає застосування ядерної зброї за сценарієм «ескалація для деескалації» з метою досягнення вигідних для себе умов в регіональному конфлікті. Крім того, на прикладі повномасштабної війни Росії проти України, РФ продемонструвала використання оборонного стримування Заходу як парасольку для захисту своєї території та ведення війни за її межами на території сусіда. Іншими словами, Російська Федерація як ревізіоністська держава, вважає, що за будь-яких сценаріїв розвитку подій, їй нічого не завадить вести війну, порушуючи міжнародне право, коли в неї є ядерне озброєння у якості останнього аргументу, тим паче, проти неядерних держав.

3.2. Перспективи застосування ядерної зброї Росією проти України

Російсько-українська війна стала викликом для всього світу, оскільки однією із сторін є держава, що має найбільший ядерний потенціал у світі³³⁸. Росія гіпотетично може використати ядерну зброю (ЯЗ) у будь-який момент, який вона буде вважати доцільним, оскільки політичний режим Російської Федерації є неопатримоніальним і в більшій мірі залежить від особи Володимира Путіна. Для початку розглянемо питання не ймовірності використання ядерної зброї як такої, а використання ЯЗ з точки зору міжнародного гуманітарного права (МГП), що

---

³³⁷ Дворкин В.(2020). О балансе и сценариях ядерного сдерживания. Анализ и прогноз. Журнал ИМЭМО РАН, (2), с. 59. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-balanse-i-stsenariyah-yadernogo-sderzhivaniya>

³³⁸ Status of World Nuclear Forces (2022). Federation of American scientists. Режим доступу: <https://fas.org/initiative/status-world-nuclear-forces/>

потенційно могло б виправдати таке застосування на території України перед світовою спільнотою.

Відразу варто зазначити, що в МГП немає прямої заборони на використання ядерної зброї. Проте в міжнародному гуманітарному праві все ж таки є ряд загальних норм, що регулюють ведення воєнних дій, які мають загальний правовий характер і застосовуються до всіх озброєнь, що використовуються під час збройного конфлікту. Особливе значення мають такі норми: принцип проведення розбіжності; заборона невибіркових нападів; заборона непропорційного нападу; заборона бомбардування по площі; зобов'язання вживати запобіжні заходи при нападі; заборона застосування зброї, здатної завдати надмірних ушкоджень або заподіяти зайві страждання; норми щодо захисту навколишнього природного середовища³³⁹. Багато з цих норм було також відображено у Додатковому протоколі I 1977 р. до Женевських конвенцій (ДП I)³⁴⁰.

На момент написання цього дослідження, людству відоме, на щастя, тільки 2 випадки застосування ядерної зброї під час війни – це бомбардування США японських міст Хіросіми та Нагасакі у 1945 році. Цей випадок цікавий ще й з точки зору міжнародного гуманітарного права, адже застосування ядерної зброї порушило норми, які описані вище³⁴¹.

Зауважимо, що в Хіросімі на той час знаходилися армійські склади, військовий порт, місце розташування генерального штаба військово-морського флоту та другої армії Японії³⁴². Здавалося б, що за принципом пропорційності, американці змогли досягнути мети – швидко завершити війну. Дійсно, якщо подивитися на розвиток подій далі, то через декілька днів, прем'єр-міністр Японії Кантаро Судзукі та міністр закордонних справ Того Сінегорі, які знаходилися у великому шоці, вирішили підписати акт капітуляції у війні³⁴³. Тим не менше,

---

³³⁹ Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми (2023). Международный Комитет Красного Креста. Режим доступу: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/ukr-irrc_857_henckaerts.pdf

³⁴⁰ Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооружённых конфликтов (2023). Международный Комитет Красного Креста. Режим доступу: https://www.icrc.org/ru/doc/assets/files/2013/ap_i_rus.pdf

³⁴¹ Там само.

³⁴² Atomic Bomb: Decision—Target Committee, May 10–11, 1945 (2015). Gene Dannen. Режим доступу: <http://www.dannen.com/decision/targets.html>

³⁴³ Sadao A. (1998). The Shock of the Atomic Bomb and Japan's Decision to Surrender: A Reconsideration. The Pacific Historical Review, Vol. 67, No. 4, pp. 508-509. Режим доступу: <https://doi.org/10.2307/3641184>

значне порушення інших норм не виправдовує застосування ядерної зброї проти японських міст у Другій світовій війні.

Далі зробимо короткий огляд самої ядерної зброї. Її застосуванні вивільняє сили великої потужності: сильні ударні хвилі, інтенсивне теплове та потужне іонізуюче випромінювання. Вибух таких боєприпасів також призводить до появи залишкових радіоактивних частинок (так званих опадів), які здатні поширюватися на великі ділянки території материка чи океану³⁴⁴. Ці характеристики наділяють ядерну зброю неймовірною руйнівною силою та здатністю завдати сильний і масштабний вплив на здоров'я людини, цивільні об'єкти та навколишнє середовище.

Дослідження показали, що вибух ядерного боєприпасу призвів би до великої кількості загиблих і поранених та масштабних руйнувань, особливо якби він стався в населеному пункті або його околицях³⁴⁵. У перші моменти після вибуху багато хто отримав би сильні опіки та травми від ударів тупими предметами внаслідок впливу ударної хвилі та вивільнення теплової енергії. Оскільки ці фактори, що вражають, провокують вибух і горіння палива і легкозаймистих речовин, висока ймовірність пожеж і вогненних смерчів, що значно збільшує кількість жертв³⁴⁶.

Повертаючись до принципів МГП, які зазначені на початку роботи, кожен з них можна оскаржити у випадку з Японією. У цьому дослідженні зосереджена увага саме на Хіросімі, оскільки, по суті, проблеми Хіросіми не відрізняються від проблем Нагасакі. Кількість військових та військових об'єктів, що знаходилися в містах, ніяк не йде в порівняння з кількістю жертв внаслідок атаки, їх приблизна кількість 250 тис³⁴⁷. Крім того, вірогідно, головний в МГП принцип розбіжності також було порушено. Мова йде про принцип розрізнення комбатантів та

---

³⁴⁴ Генеральная Ассамблея ООН, Всеобъемлющее исследование, касающееся ядерного оружия (1991). Доклад Генерального секретаря, док. ООН А/45/373, С. 76-78. Режим доступу: <https://digitallibrary.un.org/record/144238?ln=ru>

³⁴⁵ Там само, с. 81-85.

³⁴⁶ Там само, с. 88.

³⁴⁷ Хиросима: поколение, которое помнит бомбу (2015). BBC News Русская служба. Режим доступу: https://www.bbc.com/russian/international/2015/08/150806_japan_hiroshima_anno

цивільних осіб. Це поєднується з принципом невибірковості, адже вибух стер все в радіусі дії, не розбираючи військових і цивільних³⁴⁸.

Бомбардування по площі наявне в цьому випадку. Під цим поняттям розуміються напади шляхом бомбардувань будь-якими методами або засобами, при яких як єдиний військовий об'єкт розглядається ряд явно віддалених один від одного і помітних військових об'єктів, розташованих у місті, селі або іншому районі, де зосереджені цивільні особи або цивільні об'єкти³⁴⁹. Порт, склади, війська та штаб знаходилися не близько один до одного³⁵⁰, але завдяки ЯЗ вдалося знищити все разом.

З документів США видно, що коли обирали цілі для нападу в травні 1945 року, то вони оцінювали важливість військових об'єктів, що знаходяться на території певного японського міста³⁵¹. Проте, через використання зброї масового ураження ядерного типу, вони знехтували принципом вжиття запобіжних заходів, під яким мається на увазі, що потрібно бути впевненим: вашою ціллю для атаки є саме військовий об'єкт, а не цивільна інфраструктура.

Принцип захисту навколишнього середовища і застосування ядерної зброї, в цілому, не можуть бути сумісні між собою, це ми знаємо станом на сьогодні, коли ми вже побачили наслідки Чорнобилю. На той час, люди не знали про радіаційне забруднення місцевості, вони відбудовували житла і продовжували там жити, через певних час помираючи від певних захворювань³⁵². Варто зауважити, що порівнювати кейс з Чорнобилем та Хіросімою не досить доречно, бо кількість радіоактивних матеріалів на Чорнобильській АЕС сягала декількох тонн, в той час,

³⁴⁸ Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооружённых конфликтов (2013). Международный Комитет Красного Креста. Режим доступа: https://www.icrc.org/ru/doc/assets/files/2013/ap_i_rus.pdf

³⁴⁹ Консультативное заключение относительно ядерного оружия [и] вклад Международного суда в развитие международного гуманитарного права. Международный Комитет Красного Креста. Режим доступа: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/reviews-pdf/2020-10/185.pdf>

³⁵⁰ Atomic Bomb: Decision—Target Committee, May 10–11, 1945 (2015). Gene Dannen. Режим доступа: <http://www.dannen.com/decision/targets.html>

³⁵¹ Там само.

³⁵² МККК и Японское общество Красного Креста, «Долгосрочные последствия для здоровья человека, к которым приводит применение ядерного оружия. 70 лет спустя в больницах Красного Креста все еще лечатся тысячи пострадавших от атомных бомбардировок», информационная записка, 5 июля 2015 г. (2015). Международный Комитет Красного Креста. Режим доступа: https://www.icrc.org/ru/download/file/10653/information_note_no_5_long_term_health_consequences_hiroshima_and_nagasaki_bombings_trans_rus.pdf

як у ядерних бомб, скинутих на Японію, мова йшла про декілька десятків кілограм³⁵³.

Останній важливий принцип, про який варто зазначити, стосується надмірних ушкоджень або заподіяння зайвих страждань. Кадри з документальних фільмів про ЧАЕС³⁵⁴, де розповідається показується як у людей просто поступово відпала шкіра через надмірну дозу радіації. Ядерна зброя має цей «прихований» ефект. У багатьох з тих, хто переживе вплив високих температур і ударної хвилі, пізніше почне розвиватися променева хвороба, яка може проявитися через кілька днів або тижнів після вибуху³⁵⁵. Вітер може розносити радіоактивні опади на значні відстані до інших країн та регіонів; в результаті люди за межами району ядерного вибуху піддаються підвищеному ризику захворіти певними видами раку в майбутньому, наприклад лейкемією і раком щитовидної залози, які можуть дати себе знати лише через десятиліття³⁵⁶.

Тепер перейдемо до сьогоденного конфлікту між Росією та Україною з урахуванням японського досвіду. Невелика деталь, яку потрібно зазначити, стосується ядерної доктрини РФ, а саме Указ Президента Російської Федерації від 02.06.2020 року «Про Основи державної політики Російської Федерації в області ядерно стримування»³⁵⁷, де прописані випадки «легітимного» застосування ядерної зброї Росією. Цей документ є ключовим у ракетно-ядерній сфері, адже в ньому зазначаються загрози, основні супротивники та ситуації, коли може бути використана ядерна зброя.

У пункті 17 Указу В. Путіна зазначаються умови, коли Росія застосує ядерну зброю: «Російська Федерація залишає за собою право застосувати ядерну зброю у відповідь на застосування проти неї та (або) її союзників ядерної зброї та інших

³⁵³ Чернобыльская авария: дополнение к INSAG-1. Международное агентство по атомной энергии. Режим доступа: https://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/Pub913r_web.pdf

³⁵⁴ Документальный фильм 34 года трагедии на Чернобыльской АЭС (2020). YouTube. Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=02rWTPMOA4w>

³⁵⁵ Генеральная Ассамблея ООН, Всеобъемлющее исследование, касающееся ядерного оружия (1991). Доклад Генерального секретаря, док. ООН A/45/373, С. 89-90. Режим доступа: <https://digitallibrary.un.org/record/144238?ln=ru>

³⁵⁶ МККК и Японское общество Красного Креста, «Долгосрочные последствия для здоровья человека, к которым приводит применение ядерного оружия. 70 лет спустя в больницах Красного Креста все еще лечатся тысячи пострадавших от атомных бомбардировок», информационная записка, 5 июля 2015 г. (2015). Международный Комитет Красного Креста. Режим доступа: https://www.icrc.org/ru/download/file/10653/information_note_no_5_long_term_health_consequences_hiroshima_and_nagasaki_bombings_trans_rus.pdf

³⁵⁷ Основы государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания (2020). Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355. Президент России. Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45562>

видів зброї масового ураження, а також у разі агресії проти Російської Федерації із застосуванням звичайної зброї, коли під загрозу поставлено саме існування держави»³⁵⁸. З однієї сторони, прописана норма свідчить про оборонний характер російської ядерної доктрини, адже йдеться тільки про вторгнення на територію РФ. З іншого боку, якщо навіть в РФ конституція (найвищий закон) фасадного типу, то навряд чи можна орієнтуватися на військову доктрину, оскільки, як було зазначено раніше, російський політичний режим орієнтується на волю Президента Росії.

Зіставляючи випадок Японії та України, можна з впевненістю сказати, що застосування ядерної зброї на території України порушить всі принципи міжнародного гуманітарного права, як і у випадку з Японією. На час застосування ЯЗ проти Японії, ще не існувало ООН³⁵⁹ та Міжнародного Суду³⁶⁰, який би міг постановити про факт порушення МГП. Сьогодні є міжнародні інституції та відомі наслідки використання ЯЗ.

Навіть, використання ядерної зброї Росією поза населеними пунктами також дає привід для занепокоєння, незважаючи на те, що втрати серед цивільного населення можуть бути меншими. З точки зору МГП, ситуації, які найчастіше розглядають у зв'язку з цим, включають застосування ядерної зброї проти суден у морі або проти комбатантів противника, що знаходяться в пустелі або в іншій ізольованій місцевості. На території України неможливо застосувати ЯЗ таким чином, щоб її застосування підпадало під 2 останні приклади.

Як впливає з наведеного вище, при застосуванні відповідних норм МГП, необхідно враховувати безпосередні та довгострокові наслідки радіоактивного опромінення для здоров'я комбатантів, можливий вплив на навколишнє середовище в районі нападу та небезпеку для цивільних осіб поза цим районом з урахуванням ризику та ймовірності того, що радіоактивні частки поширяться його межі.

---

³⁵⁸ Основы государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания (2020). Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355. Президент России. Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45562>

³⁵⁹ Алиев Ш. (2010). К вопросу о взаимодействии Совета Безопасности ООН и Международного суда ООН. Вестник Московского университета. Серия 11. Право, (5), с. 107-115. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-vzaimodeystvii-soveta-bezopasnosti-oon-i-mezhdunarodnogo-suda-oon>

³⁶⁰ Там само, с. 110.

Крім того, аргументи на користь законності застосування ядерної зброї в таких ситуаціях часто передбачають використання однієї боєголовки малої потужності та не розглядають сумарний ефект застосування кількох боєприпасів. Якщо під час нападу планується використати більше однієї одиниці ядерної зброї, то варто розглядати їх сумарний вплив.

Таким чином, враховуючи принципи міжнародного гуманітарного права та ефект ядерної зброї, виходить, що, за будь-яких обставин, Росії буде складно узгодити між собою використання ядерної зброї та норми міжнародного гуманітарного права, які покликані захищати цивільних осіб та цивільні об'єкти від впливу військових операцій. Відтак, виправдати акт ядерного тероризму під час повномасштабної війни на території України неможливо. Цей висновок справедливий для ядерних боєприпасів як малої, так і більшої потужності, оскільки і ті, й інші призведуть до тяжких наслідків для цивільних осіб безпосередньо в момент нападу та у більш віддаленій перспективі через вплив радіації та радіоактивних опадів на здоров'я людини.

Тепер перейдемо до детальнішого розгляду можливості використання ядерної зброї Російською Федерацією під час повномасштабної війни проти України. Відразу варто зазначити, що оцінити точно наскільки вірогідним є застосування ядерної зброї в певний період війни майже неможливо. Проте потрібно розуміти тенденцію, що поразки Росії на полі бою підвищують рівень загрози використання ядерної зброї, а спусковими крючком можуть слугувати декілька подій, які розглянемо далі.

Під час свого Звернення напередодні повномасштабного вторгнення, Володимир Путін застерігав від втручання у війну будь-яку сторону, натякаючи на застосування ядерної зброї³⁶¹. Разом з тим, станом на 2023 рік, ми бачимо, що Захід готовий передати Україні винищувачі F-16³⁶². Крім того, Україна не побоялася завдати удари по російській території³⁶³, що не призвело до ядерної ескалації.

---

³⁶¹ Обращение Президента Российской Федерации (2022). Президент России. Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>

³⁶² В ОП назвали склад європейської «коаліції винищувачів» для України, йдеться вже не лише про F-16. (2023). Європейська Правда. Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/06/2/7162902/>

³⁶³ Higgins A., Specia M., Nechepurenko I. (2022). Strikes Hit Staging Ground for Troops in Russia's Border Region. The New York Times. Режим доступу: <https://www.nytimes.com/2022/10/16/world/europe/ukraine-russia-belgorod-donetsk.html>

Іншими словами, «червоні лінії» Росії поступово розмиваються, не дивлячись на попередні заяви про те, що будь-яке їх порушення буде мати досить негативні наслідки для України.

Ядерна зброя сама по собі має вагу в якості інструменту стримування, а не нападу чи примусу³⁶⁴. Так, завдяки ядерній зброї, держави, які нею володіють, можуть бути впевненими в непорушності власних кордонів. Для цього Росія провела нелегітимні референдуми на окупованих територіях у вересні 2022 року щодо включення ЛНР, ДНР, окупованих частин Запорізької та Херсонської областей до складу Російської Федерації³⁶⁵, остання могла скористатися положенням щодо застосування ядерної зброї, що закріплене в Основах про застосування ядерної зброї³⁶⁶.

Враховуючи попередні ядерні погрози, які закінчувалися нічим, навіть, внесення окупованих територій до Конституції Російської Федерації³⁶⁷ не мало того ефекту, на який розраховувала РФ. Її тактика ядерного стримування на нових територіях повністю провалилася. Україна далі продовжила контрнаступ³⁶⁸, звільняючи власні території та змогла повернути Херсон під свій контроль³⁶⁹. Міжнародна спільнота наголошувала на тому, що всі окуповані Росією українські землі належать Україні. Можемо зробити висновок: повернення Україною власних територій до стану перед 24 лютого 2022 року не викличе з боку Російської Федерації бажання застосувати ядерну зброю для їх втримання.

Зовсім інша ситуація з Кримом, який був анексований РФ ще в 2014 році та куди Росія виділила з Федерального Бюджету більше 1,37 трлн рублів³⁷⁰. З одного

³⁶⁴ Калганов В, Рьжов Г., Соловьєв И. (2022). Стратегическое сдерживание как фактор обеспечения национальной безопасности Российской Федерации. Военная мысль, (8), с.11. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskoe-sderzhivanie-kak-faktor-obespecheniya-natsionalnoy-bezopasnosti-rossiyskoj-federatsii>

³⁶⁵ В самопровозглашенных ДНР и ЛНР и на оккупированных территориях Украины объявлены результаты «референдумов» (2022). Медуза. Режим доступа: <https://meduza.io/feature/2022/09/27/v-samoprovozglashennyh-dnr-i-lnr-i-na-okkupirovannyh-territoriyah-ukrainy-ob-yavleniy-predvaritelnye-rezultaty-referendumov>

³⁶⁶ Основы государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания (2020). Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355. Президент России. Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45562>

³⁶⁷ Конституция РФ с изменениями 2022 года (2022). Государственная Дума Российской Федерации. Режим доступа: <http://duma.gov.ru/news/55446/>

³⁶⁸ Ukraine has made stunning gains on the battlefield (2022). The Economist. Режим доступа: <https://www.economist.com/graphic-detail/2022/10/06/ukraine-has-made-stunning-gains-on-the-battlefield>

³⁶⁹ Янковський О. (2022). Херсон без Росії. Як живе місто після окупації? Радіо свобода. Режим доступа: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-kherson-bez-rosiyi/32131219.html>

³⁷⁰ Россия вложила в Крым и Севастополь 1,37 триллиона рублей за 8 лет (2022). РИА Новости. Режим доступа: <https://crimea.ria.ru/20220315/rossiya-vlozhila-v-krym-i-sevastopol-137-trilliona-rublej-za-8-let-1122673513.html>

боку вже бачили погрози щодо Криму, коли Дмитро Медведєв, який є Заступником голови Ради безпеки Російської Федерації, говорив про настання Судного дня для України, якщо та вдарить по Криму чи Керченському мосту³⁷¹. Після запуску українських безпілотників по авіабазам та складам з боєприпасами в Криму³⁷² і диверсію на Кримському мосту³⁷³, ми не побачили реальної відповіді від Росії.

З іншого боку, питання полягає в тому, наскільки Росії дійсно вважає своїм і яку цінність в ньому бачить. Після анексії Криму, рейтинг Володимира Путіна значно зріс до рекордних 83% підтримки, про свідчать дані «Левада-центра»³⁷⁴. Маленький шматок території України (в масштабах Росії), який Росія відібрала, дав великий політичний ефект та віру у непереможність неопатримоніального диктатора як для нього самого, його селекторату, так і для світової спільноти.

Кримський півострів має стратегічне значення для Російської Федерації, ніж окуповані території Донбасу, Херсонської та Запорізької областей. Ще до подій 2014 року, в Севастополі базувався Чорноморський флот Росії, що дало змогу РФ успішно провести анексію³⁷⁵. Крім того, наявність російського флоту в частині України завжди створювала тиск на українську владу і давало можливість Росії забезпечити військовий вплив на регіон Чорного та Середземного морів для власної безпеки.

Можемо припустити, що успішна спроба повернення Криму ЗСУ призведе до ситуації, коли В. Путін буде затиснутий обставинами, які ведуть до ядерної ескалації. Мова йде тиск зсередини селекторату щодо на збереження Криму, якому Президент РФ повинен демонструвати власну силу, щоб далі залишатися при владі. Врата Криму призведе до сигналу для політичної еліти, що Путін став слабким і веде державу до неминучого краху. Зауважимо, що під час війни генералітет має

---

³⁷¹ Медведєв: Если Крымский мост атакуют - наступит Судный День (2022). Комсомольская правда. Режим доступу: <https://www.sevastopol.kp.ru/online/news/4835554/>

³⁷² Graham-Harrison E. (2022). Crimea's civilians sound alarm after Ukrainian drone hits Russian fleet HQ. The Guardian. Режим доступу: <https://www.theguardian.com/world/2022/aug/20/crimeas-civilians-sound-alarm-after-ukrainian-drone-hits-russian-fleet-hq>

³⁷³ На Крымском мосту произошел подрыв грузового автомобиля (2022). РИА Новости. Режим доступу: <https://ria.ru/20221008/most-1822415086.html>

³⁷⁴ "Левада": рейтинг Путина взлетел из-за крымской кампании (2014). BBC News Русская служба. Режим доступу: https://www.bbc.com/russian/russia/2014/06/140626_putin_rating_crimea

³⁷⁵ Майборода Д. (2018). Проблема Черноморского флота в российско-украинских отношениях (1998-2014 гг.). Современная научная мысль, (4), 134-143. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-chernomorskogo-flota-v-rossiysko-ukrainskih-otnosheniyah-1998-2014-gg>

набагато більше влади, ніж в мирний час, тому це стає додатковою загрозою для В. Путіна, коли він «здасть» Крим Україні. Щоб не допустити втрати влади і остаточної поразки у війні та розпаду РФ, вище політичне і військове керівництво Росії з підвищеною ймовірністю можуть прийняти рішення про застосування ядерної зброї.

В одному з інтерв'ю Володимира Путіна, коли обговорювалася можливість початку ядерного протистояння між Росією і Заходом, Президент Росії сказав: «А навіщо нам такий світ, якщо там не буде Росії?»³⁷⁶. Ці слова підтверджують позицію Путіна щодо застосування ядерної зброї, якщо в інакшому випадку Росія зазнає поразки, що поставить під питання її існування в цілому.

Звісно, запобігти такому сценарію можливо, знизивши його імовірність шляхом надання безпекових гарантій для України від декількох ядерних держав (Франція, Великобританія, США і Китай), що в разі використання ядерної зброї Росією, остання отримає дзеркальну відповідь по власним територіям від зазначених країн. Відсутність подібних гарантій для України створює умови, коли застосування ЯЗ в наступальних цілях призведе до зруйнування системи міжнародної безпеки, створивши прецедент, коли ядерна держава змогла дозволити собі використати ЯЗ без тяжких наслідків для себе, щоб досягти власних геополітичних цілей.

Тепер варто подумати над тим, чого б досягла Росія, якщо використала б використає ядерну зброю на початку війни. По-перше, вона могла б знищити позиції ЗСУ, завдавши великих втрат. По-друге, відбулося б падіння бойового духу українською армії, що допомогло б росіянам ліквідувати різницю в мотивації бійців. По-третє, задоволення внутрішнього споживача в самій Росії, який уже дуже «розігрітий» виступами передових пропагандистів країни щодо демонізації України та українців³⁷⁷. По-четверте, Захід міг відмовитися від підтримки України, поставивши національні інтереси вище, оскільки починати ядерну війну не надавши безпекових гарантій Україні, вірогідніше, ніхто не буде. Останнє, але

³⁷⁶ Соловьев В. (2018). Миропорядок 2018. YouTube. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=MHvRsrxFhAY>

³⁷⁷ Кремлевский пропагандист в эфире RT предложил «топить» и «сжигать» украинских детей (2022). Голос Америки. Режим доступу: <https://www.golosameriki.com/a/polygraph-krasovsky-ukraine/6806373.html>

найважливіше – викликати хвилю страху, відчаю та паніки серед простого населення України, яке почало б тиснути на українську владу для підписання будь-якого миру, щоб тільки війна закінчилася.

Враховуючи той факт, що вже більше року Україна не просто протистоїть натиску Російської Федерації, а й проводить успішні контранаступальні операції³⁷⁸ та готується до нового глобального контранаступу³⁷⁹. За таких умов, більшість пунктів, описаних в попередньому абзаці, неможливо досягти. Консолідація українців попри триваючу війну знаходиться на достатньо високому рівні, застосування ядерної зброї тільки більше кристалізує ідентичність українців та їх жагу до перемоги. Єдиний варіант, на який РФ може спиратися при прийнятті рішення про локальне застосування ядерної зброї – це показати Західному світу, що Росія готова поставити на карту все, досягнувши максимальної ескалації для отримання бажаного.

З останнім аргументом є певні труднощі. Згадаємо, що на початку війни Володимир Путін погрожував світу ядерною зброєю³⁸⁰, але Україна отримала надійних союзників, які постачають все більше і новіше озброєння та фінансово допомагають покривати гуманітарні видатки українського бюджету³⁸¹. Будь-яка держава НАТО не має юридичного, політичного чи іншого примусу, щоб допомагати Україні, ризикуючи власною безпекою, але союзники допомагають попри ядерний шантаж Росії.

Усвідомлюючи, що застосування ядерної зброї для Росії має політичне значення, а не військове, залишається не менш важливим питання того, куди можуть бути нанесені потенційні ядерні удари тактичною ядерною зброєю. Скоріше за все, подібна зброя може бути застосована на території Вінницької, Черкаської, Кіровоградської. Вони порівняно далеко від кордонів Росії, Криму, Білорусі та держав-членів НАТО. Через невелику потужність, радіаційне

---

³⁷⁸ Ukraine has made stunning gains on the battlefield (2022). The Economist. Режим доступу: <https://www.economist.com/graphic-detail/2022/10/06/ukraine-has-made-stunning-gains-on-the-battlefield>

³⁷⁹ Кузнецова К. (2023) Зеленський анонсував контранаступ ЗСУ. ТСН. Режим доступу: <https://tsn.ua/ato/zelenskiy-anonsuvav-kontrnastup-zsu-2342515.html>

³⁸⁰ Обращение Президента Российской Федерации (2022). Президент России. Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>

³⁸¹ Державний веб-портал бюджету для громадян (2023). Open budget. Режим доступу: <https://openbudget.gov.ua>

забруднення буде незначним і матиме локальний характер. Крім того, Росія у такий спосіб може прагнути залякати пересічних громадян, знищивши кілька десятків тисяч або сотень тисяч людей одночасно, оскільки моральний аспект ведення війни не турбує Росію, що ми бачимо на прикладі Маріуполя³⁸² та Бахмута³⁸³.

Таким чином, можемо дійти висновку, що попри гучні погрози Росії щодо застосування ядерної зброї після переходу «червоних ліній», які РФ сама для себе окреслила, та прийняття окупованих після 24 лютого 2022 року територій до складу Російської Федерації, вона не готова заради них застосувати ядерну зброю. Інакша ситуація з Кримом, який Росія анексувала в 2014 році, адже для неопатримоніального режиму В. Путіна Крим є політичним надбанням і має стратегічне значення для РФ, що створює підвищену імовірність застосування ядерної зброї для його утримання.

Враховуючи специфіку функціонування неопатримоніальної системи та бачення міжнародних відносин політичним керівництвом РФ у дусі політичного реалізму, за умови повної поразки Росії у війні проти України, коли остання вийде на кордони 1991 року, застосування ядерної зброї досить важко спрогнозувати, адже цей процес залежить від багатьох змінних. Проте можемо виявити тенденцію, що чим гірша ситуація для Росії, тим вища ймовірність використання ядерної зброї в кінцевому рахунку.

---

³⁸² Прем'єр-міністр Денис Шмигаль заявив, що у Маріуполі внаслідок російської агресії знищено понад 95% всіх споруд (2022). Укрінформ. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3476719-u-mariupoli-zniseni-ponad-95-budivel-smigal.html>

³⁸³ Кириленко: 80% Бахмута зруйновано, в місті залишаються менше від 5 тисяч людей (2023). Радіо Свобода. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-bakhmut-viyana-ruynuvannya/32296426.html>

ВИСНОВКИ

Викладене вище дозволяє твердити:

1) Ключовим поняттям для цього дослідження є *політика ядерного стримування Російської Федерації*, під яким розуміється загальнодержавний курс, який включає в себе набір цілей, ключових завдань, базових принципів, стратегічних програм, що розробляються та реалізуються органами державної влади і направлений на забезпечення національних інтересів та ядерної безпеки, шляхом забезпечення стратегічної стабільності та врегулювання ядерних конфліктів, запобігання розповсюдженню ядерної зброї та участі у міжнародних договорах і угодах, спрямованих на скорочення ядерних арсеналів і контроль за ядерним озброєнням.

2) Для розуміння механізму поведінки Росії в системі міжнародних відносин, краще всього з поставленим завданням справляється теорія наступального реалізму Дж. Міршаймера з його розумінням поняття «безпеки», але це не виключає використання інших теорій політичних науковців неореалізму в цьому дослідженні. Крім того, Росія діяла на міжнародній арені як раціональний актор міжнародного процесу до початку повномасштабного вторгнення в Україну 24.02.2022. Її дії цілковито відповідали національним інтересам, які, в першу чергу, були націлені на забезпечення власної безпеки та розширення власної сфери впливу на пострадянському просторі, що перетворить Росію на регіонального гегемона.

3) Прийняття рішень в самій Росії в значній мірі обумовлюється внутрішньою неопатримоніальною системою, яка сприяла прийняттю рішення про напад на Україну у 2022 році. Враховуючи неопатримоніальну логіку процесу прийняття рішень в Російській Федерації, вірогідніше за все, за умови росту екзистенційної загрози авторитарному режиму В. Путіна по мірі продовження війни в Україні, політична еліта РФ все більше буде схилитися до захисту режиму будь-якими засобами.

4) Для вивчення предмету дослідження використано кейс-стаді, оскільки цей метод враховує контекст як внутрішніх, так і зовнішніх умов розвитку політики

ядерного стримування. Завдяки вивченню російського кейсу, вдалося зрозуміти її поведінку на міжнародній арені та спрогнозувати політику Росії щодо використання ядерної зброї. Контент-аналіз виступав в якості методу первинного аналізу офіційних текстів, виступів і т.д., щоб потім розглянути їх в більш широкій системі дискурсу керівництва Росії щодо ядерного стримування. Дискурс-аналіз дав змогу розкрити дискурс навколо ядерної зброї РФ в площині офіційного дискурсу, який створюється на всіх щаблях ієрархії влади і постає у вигляді погроз застосування ядерної зброї проти України.

5) Період з 1945 по 1954 заклав фундамент ядерного стримування між США та СРСР, коли останній намагався наздогнати свого конкурента. Далі та під час Карибської кризи 1962 року СРСР все ще програвав в ядерній гонці США, але сама криза продемонструвала обом державам необхідність пошуку компромісу та недопущення ядерної війни. Після досягнення ядерного паритету зі США в кінці, обидві країни почали період «розрядки». Не дивлячись на погіршення відносин через війну в Афганістані, ядерне стримування між державами працювало більш-менше злагоджено до самого розпаду Радянського Союзу.

6) Умовно період після розпаду СРСР можна охарактеризувати як слабке врахування власних національних інтересів та націленість на максимальне зближення із Заходом, що дозволяло врегульовувати питання ядерного стримування максимально ефективно. Прихід до влади В. Путіна сприяв тому, що близько двадцяти років поспіль Росія здійснює широкомасштабну програму модернізації застарілих стратегічних ядерних систем, які становлять пряму загрозу не тільки для України, а й для НАТО та сусідніх країн. Тим не менше, до повномасштабної війни проти України, В. Путін неодноразово зазначав, що ядерна зброя є засобом захисту суверенітету та інтересів Росії, а не засобом поводитися агресивно.

7) Ядерна доктрина Росії відрізняється від радянської більш обережним підходом до використання ядерної зброї та великою увагою до стримування та превентивних заходів без застосування ядерної зброї, заснованих на

конвенційних силах. Зазначений підхід відображає зміни у світовій політичній та військовій обстановці, а також у технологічному та стратегічному розвитку.

8) Російська ядерна доктрина після початку повномасштабної війни проти України, не дивлячись на її декларативний оборонний характер, передбачає застосування або погрозу застосування ядерної зброї за сценарієм «ескалація для деескалації» з метою досягнення вигідних для себе умов в регіональному конфлікті. Крім того, РФ продемонструвала використання оборонного стримування Заходу як парасольку для захисту своєї території та ведення війни за її межами на території сусіда.

9) За будь-яких обставин, Росії буде неможливо узгодити між собою використання ядерної зброї та норми міжнародного гуманітарного права, які покликані захищати цивільних осіб та цивільні об'єкти від впливу військових операцій. Відтак, виправдати акт ядерного тероризму під час повномасштабної війни на території України неможливо перед світовою спільнотою.

10) Заради окупованих після 24 лютого 2022 року територій України, які Росія приєднала, встановлено, що вона не готова заради них застосувати ядерну зброю. З Кримом інша ситуація, оскільки він анексований в 2014 році, має велике значення для селекторату та особисто В. Путіна й представляє стратегічну цінність для РФ, що підвищує імовірність застосування ЯЗ для його утримання. Крім того, що тотальна поразка для Росії у війні проти України, створить загрозу режиму В. Путіна та привід для використання ядерної зброї в кінцевому рахунку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- 1) Военна доктрина Российской Федерации (2014). Указ Президента РФ от 25.12.2014 № 2976. КонсультантПлюс. Режим доступу: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_172989/
- 2) Военная доктрина Российской Федерации (2000). Указ Президента РФ №706. КонсультантПлюс. Режим доступу: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=EXP&n=217483#inCl6fTiCaGDgJ0E1>
- 3) Военная доктрина Российской Федерации (2010). Президент России. Указ Президента РФ №146. Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/supplement/461>
- 4) Военная доктрина Союзного государства (2021). Союзное государство. Режим доступу: <https://xn--c1anggbdpdf.xn--p1ai/documentation/theme/379/>
- 5) Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности 10 февраля 2007 года (2007). Президент России. Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>
- 6) Выступление Президента Российской Федерации В.В.Путина с Посланием Федеральному Собранию Российской Федерации от 21.02.2023 (2023). Президент России. Режим доступу: <http://kremlin.ru/acts/bank/49010>
- 7) Генеральная Ассамблея ООН, Всеобъемлющее исследование, касающееся ядерного оружия (1991). Доклад Генерального секретаря, док. ООН А/45/373, С. 76-78. Режим доступу: <https://digitallibrary.un.org/record/144238?ln=ru>
- 8) Директива РНБ-68 (1950). История Холодной войны. Режим доступу: <http://www.coldwar.ru/bases/nsc-68.php>
- 9) Договор между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки о дальнейшем сокращении и ограничении стратегических наступательных вооружений (1993). Центр по изучению проблем контроля над вооружением, энергетики и экологии. Режим доступу: <https://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/dogovor.htm>

- 10) Договор между Российской Федерацией и Соединёнными Штатами Америки о мерах по дальнейшему сокращению и ограничению стратегических наступательных вооружений (2010). U.S. Department of State. Режим доступа: <https://www.state.gov/translations/russian/%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80-%D1%81%D0%BD%D0%B2-iii/>
- 11) Договор о ликвидации ракет средней и меньшей дальности (1987). Организация Объединенных Наций. Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/treaty.pdf
- 12) Договор о нераспространении ядерного оружия (1968). Организация Объединенных Наций. Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/npt.shtml
- 13) Договор о сокращении стратегических и наступательных вооружений (1991). Организация Объединенных Наций. Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/russia_usa.shtml
- 14) Договор об ограничении систем противоракетной обороны (1972). Организация Объединенных Наций. Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/abm.pdf
- 15) Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооружённых конфликтов (2013). Международный Комитет Красного Креста. Режим доступа: https://www.icrc.org/ru/doc/assets/files/2013/ap_i_rus.pdf
- 16) Заявление Посольства в связи с передачей Лондоном киевскому режиму вооружений с обедненным ураном (2023). Посольство РФ в Великобритании. Режим доступа: https://london.mid.ru/ru/press-centre/zayavlenie_posolstva_v_svyazi_s_peredachey_londonom_kievskomu_rezhimu_vooruzheniy_s_obednennym_uranom/
- 17) Конституция РФ с изменениями 2022 года (2022). Государственная Дума Российской Федерации. Режим доступа: <http://duma.gov.ru/news/55446/>
- 18) Консультативное заключение относительно ядерного оружия^[SEP] и вклад Международного суда в развитие международного гуманитарного права.

Международный Комитет Красного Креста. Режим доступа: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/reviews-pdf/2020-10/185.pdf>

19) Концепция внешней политики Российской Федерации (2008). Указ Президента Российской Федерации от 12 июля 2008 г. № 1440. Режим доступа: <https://normativ.kontur.ru/document?moduleId=1&documentId=131926>

20) Концепция внешней политики Российской Федерации (2023). Указ Президента Российской Федерации от 31.03.2023 № 229. КонсультантПлюс. Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_443540/

21) Концепция национальной безопасности Российской Федерации (1997). Указ Президента РФ от 17.12.1997 №1300. КонсультантПлюс. Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_17186/defb41ab8ba4fdacc0715ce94f552abb03f39aaf/

22) Концепция национальной безопасности Российской Федерации (2000). Указ Президента РФ №24. КонсультантПлюс. Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_25677/defb41ab8ba4fdacc0715ce94f552abb03f39aaf/

23) Кэмп-Дэвидская декларация президентов России и США (2022). Режим доступа: <https://ria.ru/20220201/deklaratsiya-1770299266.html>

24) Об утверждении Военной доктрины Российской Федерации (2000). Указ Президента РФ №706.

25) Обращение Президента Российской Федерации (2022). Президент России. Режим доступа: <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>

26) Основы государственной политики в области обеспечения ядерной и радиационной безопасности Российской Федерации на период до 2025 года (2012). Указ Президента РФ 1 марта 2012 г. № Пр-539. Совет Безопасности Российской Федерации. Режим доступа: <http://www.scrf.gov.ru/security/military/document128/>

27) Основы государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания (2020). Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355. Президент России. Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45562>

- 28) Постановление Государственного Комитета Обороны № 2872сс (1943). «О мерах по успешному развитию работ по урану». Электронная библиотека истории Росатома. Режим доступа: http://elib.biblioatom.ru/text/atomny-proekt-sssr_t1_kn1_1998/go,306/
- 29) Постановление Государственного Комитета Обороны № 9887сс (1945). «О Специальном комитете при ГОКО». Электронная библиотека истории Росатома. Режим доступа: http://www.teatrskazka.com/Raznoe/PostanovGKO/194508/gko_9887.html
- 30) Продовження припинення ядерних та термоядерних випробувань та зобов'язання держав утримуватися від поновлення випробувань (1961). Резолюція генеральної асамблеї ООН. Режим доступа: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/166/76/PDF/NR016676.pdf?OpenElement>
- 31) Совещание с постоянными членами Совета Безопасности (2023). Президент в режиме видеоконференции провёл оперативное совещание с постоянными членами Совета Безопасности. Обсуждалась обновлённая Концепция внешней политики Российской Федерации и другие актуальные вопросы. Президент России. Режим доступа: <http://kremlin.ru/events/president/news/70810>
- 32) Совместное заявление о принципах стратегической стабильности (2000). Центр по изучению проблем контроля над вооружением, энергетики и экологии. Режим доступа: <https://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/0604summit-js.htm>
- 33) Стратегия национальной безопасности Российской Федерации (2021). Указ Президента РФ від 02.07.2021 №400. Президент России. Режим доступа: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/QZw6hSk5z9gWq0pID1ZzmR5cER0g5tZC.pdf>
- 34) National Defense Strategy of The United States of America (2018), p.8. U.S. Department of Defense. Режим доступа: <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>
- 35) National Security Act of 1947 (1947). Office of the Director of National Intelligence. Режим доступа: <https://www.dni.gov/index.php/ic-legal-reference->

[book/national-security-act-of-](#)

[1947#:~:text=An%20Act%20To%20promote%20the,Establishment%20with%20other%20departments%20and](#)

36) National Security of United States of America (2022). U.S. Department of State. Режим доступа: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>

37) National Security Strategy (2015). The White House. Режим доступа: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf

38) Nuclear Posture Review (2001) Nuclear Strategy, December 31. Nautilus Institute. Режим доступа: <https://nautilus.org/projects/nuclear-strategy/1994-nuclear-posture-review/>

39) Nuclear Posture Review (2018). U.S. Department of Defense. Режим доступа: <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>

40) Nuclear Posture Review (2022). U.S. Department of Defense. Режим доступа: <https://s3.amazonaws.com/uploads.fas.org/2022/10/27113658/2022-Nuclear-Posture-Review.pdf>

41) Treaty between the United States of America and the Russian Federation on measures for the further reduction and limitation of strategic offensive arms (2021). U.S. Department of State. Режим доступа: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/140035.pdf>

42) «Левада»: рейтинг Путина взлетел из-за крымской кампании (2014). BBC News Русская служба. Режим доступа: https://www.bbc.com/russian/russia/2014/06/140626_putin_rating_crimea

43) «Создание Большой ядерной пятерки»: Что значит заявление ядерных держав и почему в Украине увидели в нем ЗРАДУ (2022). Президент України. Режим доступа:

<https://petition.president.gov.ua/petition/131274#:~:text=Китай%2С%20Россия%2С%>

[20Великобритания%2С%20США,оружием%2С%20и%20снижение%20стратегических%20рисков.](#)

- 44) Аксёнов О., Третьяков Ю.(2020). Россия и США: концептуальные подходы к ядерному сдерживанию. Военная мысль, (9), 18-27. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiya-i-ssha-kontseptualnye-podhody-k-yadernomu-sderzhivaniyu>
- 45) Алиев Ш. (2010). К вопросу о взаимодействии Совета Безопасности ООН и Международного суда ООН. Вестник Московского университета. Серия 11. Право, (5), с. 107-115. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-vzaimodeystvii-soveta-bezopasnosti-oon-i-mezhdunarodnogo-suda-oon>
- 46) Антонюк, О. В. (2005). Політологічний словник : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: МАУП., 792 с.
- 47) Арбатов А. (2005) Ядерное сдерживание и распространение : диалектика "оружия судного дня". Всемирная экономика и международные отношения, No 1, с. 3-15. Режим доступа: http://biblio.umsf.dp.ua/cgi-bin/irbis64r_11/cgiirbis_64.exe?LNG=uk&C21COM=S&I21DBN=PERIOD&P21DBN=PERIOD&S21FMT=infow_wh&S21ALL=%28%3C.%3ЕК%3Dформирование%3C.%3E%29&FT_REQUEST=&FT_PREFIX=&Z21ID=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=10
- 48) Арбатов, А. Г. (2015). Контроль над ядерным оружием: конец истории? Мировая экономика и международные отношения, (5), с.5-18.
- 49) Арістотель (2000) Політика. Ізборник, 239 с. Режим доступа: <http://litopys.org.ua/aristotle/arist.htm>
- 50) Беззуб'як, М. (2009). Принципи реалізму і теорії націоналізму. Дослідження світової політики. Вип. 48, с. 53-63. Режим доступа: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/15998>
- 51) Безопасность российских АЭС (2023). Росатом. Режим доступа: <https://www.rosatom.ru/about-nuclear-industry/safety-russian-npp/>
- 52) Белозерцев С. (2023). Ядерное разоружение: некоторые аспекты международно-правового регулирования. Международное право, (1), с.61-69.

Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/yadernoe-razoruzhenie-nekotorye-aspekty-mezhdunarodno-pravovogo-regulirovaniya>

53) Боррель Ж. (2023). Особистий твіт від 26.03.2023. Twitter. Режим доступа: <https://twitter.com/JosepBorrellF/status/1639982108612370432?s=20>

54) Бровінська М. (2023). Ядерные угрозы путина раздаются регулярно. Сработает ли ядерное оружие, которое не использовали с 1945 года? DevUa. Режим доступа: <https://dev.ua/ru/news/wired-1677666715>

55) Бэ Бумки (2017). Внешнеполитические курсы ведущих стран с позиций реализма и имперской политики. Интерактивная наука, (13), С.18. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/vneshnepoliticheskie-kursy-veduschih-stran-s-pozitsiy-realizma-i-imperskoj-politiki>

56) В ОП назвали склад європейської «коаліції винищувачів» для України, йдеться вже не лише про F-16. (2023). Європейська Правда. Режим доступа: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/06/2/7162902/>

57) В самопровозглашенных ДНР и ЛНР и на оккупированных территориях Украины объявлены результаты «референдумов» (2022). Медуза. Режим доступа: <https://meduza.io/feature/2022/09/27/v-samoprovozglashennyh-dnr-i-lnr-i-na-okkupirovannyh-territoriyah-ukrainy-ob-yavleny-predvaritelnye-rezultaty-referendumov>

58) Василенко В. (2006). В интересах создания и развития ракетных войск стратегического назначения и космических войск. Военно-исторический журнал, (6), 10-14. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/v-interesah-sozdaniya-i-razvitiya-raketnyh-voysk-strategicheskogo-naznacheniya-i-kosmicheskikh-voysk>

59) Владимир Путин презентовал ракету «Сармат» и новинки вооружения (2018). Волга-Каспий. Режим доступа: <https://volga-kaspiy.ru/politics/vladimir-putin-prezentoval-raketu-sarmat-i-novinki-vooruzheniya.html>

60) Геловани, В. А., Пионтковский, А. А. (2008). Эволюция концепций стратегической стабильности: Ядерное оружие в XX и XXI веке. М.: ЛКИ, 110 с.

- 61) Герасимов, В., Ильин, М. (2002). Политический дискурс-анализ. Политическая наука, (3), 68-75. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/politicheskii-diskurs-analiz>
- 62) Герасимова, О. (2009). Дискурс власти в современном обществе. Вестник Челябинского государственного университета, (42), 60-64. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/diskurs-vlasti-v-sovremennom-obschestve>
- 63) Глущенко О. (2023). Британія передала Україні боєприпаси зі збідненим ураном. Режим доступа: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/26/7399432/>
- 64) Год назад США вышли из Договора по ПРО-1972 (2002). РИА Новости. Режим доступа: <https://ria.ru/20021213/281443.html>
- 65) Гомза, І. (2014). Мультисекторальна класифікація авторитарних режимів. С. 10-17. Режим доступа: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9e7db471-7423-4032-a861-d086baa3877e/content>
- 66) Готин М. (2019). Геополитические последствия войны в персидском заливе (1990-1991 гг.). Вестник науки, 2 (11 (20)), 30-32. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskoe-sderzhivanie-kak-faktor-obespecheniya-natsionalnoy-bezopasnosti-rossiyskoj-federatsii>
- 67) Дворкин В. (2020). О балансе и сценариях ядерного сдерживания. Анализ и прогноз. Журнал ИМЭМО РАН, (2), с. 57. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-balanse-i-stsenariyah-yadernogo-sderzhivaniya>
- 68) Державний веб-портал бюджету для громадян (2023). Open budget. Режим доступа: <https://openbudget.gov.ua>
- 69) Документальный фильм 34 года трагедии на Чернобыльской АЭС (2020). YouTube. Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=02rWTPMOA4w>
- 70) Дьяков, Ю. Л., Бушуева, Т. С. (1992). Фашистский меч ковался в СССР. Советская Россия. 386 с. Режим доступа: https://imwerden.de/pdf/dyakov_bushueva_fashistsky_mech_kovalsya_v_sssr_1992_o_cr.pdf

- 71) Жеребцов М. В. (2004). Метод «Case-study» в прикладных политологических исследованиях. Вестник Московского университета. Серия 21. Управление (государство и общество), (1), с.1-16. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/metod-case-study-v-prikladnyh-politologicheskikh-issledovaniyah>
- 72) Жерновська Л. (2023). Розміщення ядерної зброї в Білорусі: як готова відреагувати Польща. Уніан. Режим доступа: <https://www.unian.ua/world/rozmishchennya-yadernoji-zbroji-v-bilorusi-yak-gotovi-vidpovisti-v-polshchi-12203343.html>
- 73) Жуковский И. (2023) Лукашенко допустил поставку из России боеприпасов с «настоящим ураном». ГазетаРУ. Режим доступа: <https://www.gazeta.ru/army/2023/03/22/16439851.shtml>
- 74) Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми (2023). Международный Комитет Красного Креста. С.7-16. Режим доступа: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/ukr-irrc_857_henckaerts.pdf
- 75) Зимин В., Марковский М. (2019). Направление - ядерная безопасность роль тренажерной подготовки курсантов в подготовке специалистов по обслуживанию ядерных энергетических установок. Вестник военного образования, (6 (21)), 27-29. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/napravlenie-yadernaya-bezopasnost-rol-trenazhernoj-podgotovki-kursantov-v-podgotovke-spetsialistov-po-obsluzhivaniyu-yadernyh>
- 76) Золотарев, В. А. (2000). История военной стратегии России. М.: Полиграфресурсы. Кучково поле. 592 с.. Режим доступа: http://militera.lib.ru/science/history_russian_strategy/index.html
- 77) Игнаткин О. Б. (2013). Идеи политического реализма в современных международных отношениях. Вестник РГГУ. Серия: Политология. История. Международные отношения, (21 (122)), с. 74-82. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/idei-politicheskogo-realizma-v-sovremennyh-mezhdunarodnyh-otnosheniyah-1>

- 78) Калганов В., Рыжов Г, Соловьёв И. (2022). Стратегическое сдерживание как фактор обеспечения национальной безопасности Российской Федерации. Военная мысль, (8), 6-14. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskoe-sderzhivanie-kak-faktor-obespecheniya-natsionalnoy-bezopasnosti-rossiyskoy-federatsii>
- 79) Калиев И. А., Нефедова Н. В. (2016). Актуальные вопросы мирового политического процесса: учебное пособие. Павлодар: Кереку, 81 с. Режим доступа: <https://library.tou.edu.kz/fulltext/buuk/b2436.pdf>
- 80) Кембріджський словник онлайн. Режим доступа: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/foreign-policy>
- 81) Кириленко: 80% Бахмута зруйновано, в місті залишаються менше від 5 тисяч людей (2023). Радіо Свобода. Режим доступа: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-bakhmut-viyna-ruynuvannya/32296426.html>
- 82) Киселев, Н. К., Новаковская, Я. Ф. (2013). Радиобиологические и экологические проблемы применения боеприпасов с обедненным ураном. Бюллетень медицинских интернет-конференций, 3 (2), 237. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/radiobiologicheskie-i-ekologicheskie-problemy-primeneniya-boepripasov-s-obednennym-uranom>
- 83) Китай не підтримав рішення РФ про розміщення ядерної зброї в Білорусі (2023). Interfax-Україна. Режим доступа: <https://interfax.com.ua/news/political/900198.html>
- 84) Кокошин А. (2007) «Асимметричный ответ» vs. «Стратегической оборонной инициативы». Международная жизнь, № 7-8, с. 31-37. Режим доступа: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1650>
- 85) Кокошин, А. (2012). Размышления о Карибском кризисе в контексте проблемы стратегической стабильности. URSS. Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=19737818>
- 86) Коновалов, В. (2010). Политология. Словарь. М.: РГУ, 154. Режим доступа: <http://niv.ru/doc/dictionary/politology/articles/240/vneshnyaya-politika.htm>
- 87) Косолапов Н. (2009). Ядерное сдерживание в постбиполярном мире. Режим доступа: <https://rodon.org/polit090407122456>

- 88) Кремлевский пропагандист в эфире RT предложил «топить» и «сжигать» украинских детей (2022). Голос Америки. Режим доступа: <https://www.golosameriki.com/a/polygraph-krasovsky-ukraine/6806373.html>
- 89) Кузнецова К. (2023) Зеленський анонсував контрнаступ ЗСУ. ТСН. Режим доступа: <https://tsn.ua/ato/zelenskiy-anonsuvav-kontrnastup-zsu-2342515.html>
- 90) Кумакшев М., Кравцов А. (2021). Противоракетная оборона как составляющая системы стратегического сдерживания Российской Федерации. Военная мысль, (12), 21-26. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/protivoraketnaya-oborona-kak-sostavlyayuschaya-sistemy-strategicheskogo-sderzhivaniya-rossiyskoy-federatsii>
- 91) Лавров назвал «параноидальными» спекуляции Запада на тему российских военных учений (2022). RT. Режим доступа: <https://russian.rt.com/world/news/962556-lavrov-spekulyacii-rossiiskie-ucheniya>
- 92) Майборода Д. (2018). Проблема Черноморского флота в российско-украинских отношениях (1998-2014 гг.). Современная научная мысль, (4), 134-143. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-chernomorskogo-flota-v-rossiysko-ukrainskih-otnosheniyah-1998-2014-gg>
- 93) Макаров В. (2016). Эволюция концепций ядерного сдерживания. Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология, (2 (179)), 142-151. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-kontseptsiy-yadernogo-sderzhivaniya>
- 94) Макаров В. (2016). Эволюция концепций ядерного сдерживания. Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология, (2 (179)), 142-151. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-kontseptsiy-yadernogo-sderzhivaniya>
- 95) Малиновский, Р. Я. (1962). Бдительно стоять на страже мира. М.: Воениздат, (2), 72 с.

- 96) Мамонтова Е., Арсланов Р. (2018). Предпосылки и характер югославского кризиса (1990-1999 гг.) в отечественной и зарубежной публицистике. *Международные отношения*, (2), 70-82. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/predposylki-i-harakter-yugoslavskogo-krizisa-1990-1999-gg-v-otechestvennoy-i-zarubezhnoy-publitsistike>
- 97) Медведев: Если Крымский мост атакуют - наступит Судный День (2022). *Комсомольская правда*. Режим доступа: <https://www.sevastopol.kp.ru/online/news/4835554/>
- 98) Министр обороны Украины рассказал, сколько ракет осталось в России (2022). *Дзеркало тижня*. Режим доступа: <https://zn.ua/UKRAINE/ministr-oborony-ukrainy-rasskazal-skolko-raket-ostalos-v-rossii.html>
- 99) Мишина, Н. В. (2010). Доктринальные детерминанты государственной политики. *Государственное и муниципальное управление. Ученые записки*, (3), с.97-101. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/doktrinalnye-determinanty-gosudarstvennoy-politiki>
- 100) МККК и Японское общество Красного Креста, «Долгосрочные последствия для здоровья человека, к которым приводит применение ядерного оружия. 70 лет спустя в больницах Красного Креста все еще лечатся тысячи пострадавших от атомных бомбардировок», информационная записка, 5 июля 2015 г. (2015). *Международный Комитет Красного Креста*. Режим доступа: https://www.icrc.org/ru/download/file/10653/information_note_no_5_long_term_health_consequences_hiroshima_and_nagasaki_bombings_trans_rus.pdf
- 101) На Крымском мосту произошел подрыв грузового автомобиля (2022). *РИА Новости*. Режим доступа: <https://ria.ru/20221008/most-1822415086.html>
- 102) Насретдинова, К., Катекина, А. (2020). «Звездные войны»: история программы Стратегической оборонной инициативы Президента США Рональда Рейгана. За аутентичность работ редакционная коллегия ответственности не несет., с.70-75. Режим доступа: http://www.spsl.nsc.ru/FullText/konfe/elibrary_44433264_62070748.pdf#page=70

- 103) Нечаева В. (2010) Пол Нитце. История США: материалы к курсу. Режим доступа: <https://ushistory.ru/populjarnaja-literatura/201-pol-nittse>
- 104) Овчинникова А. В., Матвеев В. В.(2021). Развитие оборонно-промышленного комплекса России и обеспечение конкурентоспособности национальной экономики. Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Экономика и менеджмент, 15 (2), с. 99-105. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-oboronno-promyshlennogo-kompleksa-rossii-i-obespechenie-konkurentosposobnosti-natsionalnoy-ekonomiki>
- 105) Осинцева, Н. (2016). Ближневосточное противостояние СССР и США в 1940–60-е гг. как отражение борьбы двух держав за доминирование в мире. Молодой ученый, (25), с.205-209. Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=27383399>
- 106) Пархалина Т. (2021). Россия- НАТО: от Холодной войны эпохи биполярной конфронтации до холодной войны эпохи глобализации. Европейская безопасность: события, оценки, прогнозы, (63 (79)), 2-16. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiya-nato-ot-holodnoy-voyny-epohi-bipolyarnoy-konfrontatsii-do-holodnoy-voyny-epohi-globalizatsii>
- 107) Пашинян, И. А. (2012). Контент-анализ как метод исследования: достоинства и ограничения. Научная периодика: проблемы и решения, (3), с.13-18. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontent-analiz-kak-metod-issledovaniya-dostoinstva-i-ogranicheniya>
- 108) Печатнов, Ю. (2010). Ретроспективный анализ эволюции концепций сдерживания. Вооружение и экономика, (1), с.11-18. Режим доступа: <http://www.viek.ru/9/11-18.pdf>
- 109) Повал, Л. М., Рогова, Н. П. (2007). О некоторых аспектах участия России в международной системе стандартов обеспечения ядерной безопасности. Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки, (3), с.79-85. Режиму доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-nekotoryh-aspektah-uchastiya-rossii-v-mezhdunarodnoy-sisteme-standartov-obespecheniya-yadernoy-bezopasnosti>
- 110) Постников А. Г. (2015). Причины и тенденции развития ядерного оружия артиллерии сухопутных войск в СССР и США. iPolytech Journal, (5 (100)), с.447-

452. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-i-tendentsii-razvitiya-yadernogo-oruzhiya-artillerii-suhoputnyh-voysk-v-sssr-i-ssha>
- 111) Прем'єр-міністр Денис Шмигаль заявив, що у Маріуполі внаслідок російської агресії знищено понад 95% всіх споруд (2022). Укрінформ. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3476719-u-mariupoli-zniseni-ponad-95-budivel-smigal.html>
- 112) Путин назвал расширение НАТО потенциальной угрозой (2019). РИА Новости. Режим доступу: <https://ria.ru/20191203/1561916284.html>
- 113) Путин приказал привести силы сдерживания в особый режим боевого дежурства. Это в том числе ядерное оружие (2022). Медуза. Режим доступу: [https://meduza.io/news/2022/02/27/putin-prikazal-privesti-sily-sderzhivaniya-v-osobyi-rezhim-boevogo-dezhurstva-eto-yadernoe-oruzhie](https://meduza.io/news/2022/02/27/putin-prikazal-privesti-sily-sderzhivaniya-v-osobyi-rezhim-boevogo-dezhurstva-eto-v-tom-chisle-yadernoe-oruzhie)
- 114) Путин: «мы были готовы» применить ядерное оружие из-за Крыма (2015). BBC News. Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2015/03/150315_ru_s_putin_documentary_crimea
- 115) Путин: Ядерное оружие - сумасшествие. РФ будет его совершенствовать (2015). Европейська правда. Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2015/12/20/7042517/>
- 116) Родачин В. (2021). Феномен государственной политики: сущность и виды. Гуманитарные науки. Вестник Финансового университета, 11 (6), с. 46-53. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-gosudarstvennoy-politiki-suschnost-i-vidy>
- 117) Рожановская, Н. (2010). Ядерная политика США и СССР в 1945-1954 гг. Вестник Томского государственного университета, (333), С.78-81. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/yadernaya-politika-ssha-i-sssr-v-1945-1954-gg>
- 118) Росія стягує війська до кордону з Україною і це не навчання – The Washington Post (2021). Українська правда. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/10/31/7312284/>

- 119) Россия вложила в Крым и Севастополь 1,37 триллиона рублей за 8 лет. (2022) РИА Новости. Режим доступа: <https://crimea.ria.ru/20220315/rossiya-vlozhila-v-krym-i-sevastopol-137-trilliona-rublej-za-8-let-1122673513.html>
- 120) Россия опережает США в модернизации ядерных сил (2012). РИА Новости. Режим доступа: <https://ria.ru/20230520/artemovsk-1873151844.html>
- 121) Россия разместит в Беларуси тактическое ядерное оружие, заявил Путин (2023). BBC News. Режим доступа: <https://www.bbc.com/russian/news-65077823>
- 122) Рубанов, В. В. (2014). Политический анализ как наука и искусство. *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*, 1 (1-2), С. 263-269. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/politicheskiy-analiz-kak-nauka-i-iskusstvo/viewer>
- 123) Савельев А. (2015). Стратегическая стабильность и ядерное сдерживание: уроки истории. *Вестник Московского университета. Серия 25. Международные отношения и мировая политика*, 7 (3), 57-84. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskaya-stabilnost-i-yadernoe-sderzhivanie-uroki-istorii>
- 124) Санкції ЄС проти Росії внаслідок вторгнення в Україну (2023). Європейська комісія. Режим доступа: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine_ru
- 125) Сахаб Ахмед Али Нур (2011). Ирако-кувейтский вооруженный конфликт 1990-1991 гг. И его международные последствия. *Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева*, (8), 139-144. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/irako-kuveytskiy-vooruzhennyi-konflikt-1990-1991-gg-i-ego-mezhdunarodnye-posledstviya>
- 126) Селезнева Л.В. (2010). Дискурс-анализ. *Дискурс-Пи*, 9 (1-2), с.351-352. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/diskurs-analiz>
- 127) Селезнёва, А. (2018). Образ Президента России В. В. Путина в сознании российских граждан. *Русская политология*, (2 (7)), с.4-11. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-prezidenta-rossii-v-v-putina-v-soznanii-rossiyskih-grazhdan>

- 128) Семёнова, А. В. (2011). Контент-анализ в социологии: методологические новации. Вестник Вятского государственного университета, (3-1), с.11-15. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontent-analiz-v-sotsiologii-metodologicheskie-novatsii>
- 129) Сказочкин А. (2019). «Атомный проект» СССР: некоторые управленческие аспекты. Управление наукой: теория и практика, 1 (1), 149-185. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/atomnyy-proekt-sssr-nekotorye-upravlencheskie-aspekty>
- 130) Согрин, В. «Динамика соперничества СССР и США в период «Холодной войны». 1945-1991.» Новая и новейшая история 6 (2015): 36-52. Режим доступа: https://modern-current-history.igh.ru/upload/iblock/b83/36_52_Sogrin1.pdf
- 131) Соколовский, В. Д. (1963). Военная стратегия. Воен. изд-во. 506 с. Режим доступа: http://militera.lib.ru/science/0/pdf/sb_voennaya-strategiya.pdf
- 132) Соловьев В. (2018). Миропорядок 2018. YouTube. Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=MHvRsrxFhAY>
- 133) Субботин С. (2016). Противоракетная оборона США и национальная безопасность России. Национальные интересы: приоритеты и безопасность, (5 (338)), с. 192-196. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/protivoraketnaya-oborona-ssha-i-natsionalnaya-bezopasnost-rossii>
- 134) Сухорутченко В., Крейдин С. (2022). Ядерное сдерживание в условиях развития глобальной системы противоракетной обороны США. Военная мысль, (5), с. 112-117. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/yadernoe-sderzhivanie-v-usloviyah-razvitiya-globalnoy-sistemy-protivoraketnoy-oborony-ssha>
- 135) США вышли из договора по ракетам. Чем важен ДРСМД и какие риски создаст его развал (2019). РБК. Режим доступа: <https://www.rbc.ru/politics/02/08/2019/5d42b0929a794772e68c66ec>
- 136) Тертеров Г. (2016). «Цветные революции». 21-й век, (3 (40)), с.16-26. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsvetnye-revolyuitsii>
- 137) Фененко А. (2018). Долгий мир и ядерное оружие. Россия в глобальной политике, № 6, сс. 99-123.

- 138) Фененко А. (2020). Эволюция теории ядерного сдерживания в США в годы холодной войны. Вестник Санкт-Петербургского университета. Международные отношения, 13 (1), 111-135. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-teorii-yadernogo-sderzhivaniya-v-ssha-v-gody-holodnoy-voyny>
- 139) Фененко А. (2021). Асимметричная модель ядерного сдерживания. Анализ и прогноз. Журнал ИМЭМО РАН, (3), с.13-29. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/asimmetrichnaya-model-yadernogo-sderzhivaniya>
- 140) Фененко, А. В. (2013). Современная международная безопасность. Ядерный фактор. 573 с. Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=21557985>
- 141) Фисун, А. (2000). Постсоветские политические режимы: «новые демократии» или неопатримониальные системы?. Вісник Харківського національного університету ім. ВН Каразіна, (456), с. 15-18.
- 142) Фисун, А. (2007). Постсоветские неопатримониальные режимы: генезис, особенности, типология. Отечественные записки, 39(6), с. 8-28.
- 143) Фисун, А. (2004). Постсоветские политические режимы: неопатримониальная интерпретация. Ойкумена: Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций, (2), с.130-140.
- 144) Функції Федеральної служби з екологічного, технологічного та атомного нагляду (2023). Федеральна служба з екологічного, технологічного та атомного нагляду. Режим доступа: https://www.gosnadzor.ru/about_gosnadzor/functions/
- 145) Хиросима: поколение, которое помнит бомбу (2015). BBC News Русская служба. Режим доступа: https://www.bbc.com/russian/international/2015/08/150806_japan_hiroshima_anno
- 146) Хлопов О. (2018). Рецензия на монографию: Prifti V. us Foreign Policy in the Middle East: the Case for Continuity. Palgrave Macmillan, 2017. 232 p. Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения, 18 (4), 984-987. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/retsenziya-na>

[monografiyu-prifiti-b-us-foreign-policy-in-the-middle-east-the-case-for-continuity-palgrave-macmillan-2017-232-p](#)

147) Хлопов О.(2021). Приоритеты и реализация внешней политики США администрацией Д. Трампа. Бюллетень науки и практики, 7 (5), 509-520. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/priority-i-realizatsiya-vneshney-politiki-ssha-administratsiey-d-trampa>

148) Чаевич А. (2021). Роль ядерного оружия в мировой политике: история и современность. Власть, (6), с.60-65. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-yadernogo-oruzhiya-v-mirovoy-politike-istoriya-i-sovremennost>

149) Чернобыльская авария: дополнение к INSAG-1. Международное агентство по атомной энергии. 148 с. Режим доступа: https://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/Pub913r_web.pdf

150) Черновол К. (2023). У США відреагували на розміщення російської ядерної зброї в Білорусі. Уніан. Режим доступа: <https://www.unian.ua/world/u-ssha-vidreaguvali-na-rozmishchennya-rosiyskoji-yadernoji-zbroji-v-bilorusi-12270588.html>

151) Что мы знаем о сбитом на турецко-сирийской границе Су-24 (2015). BBC News. Режим доступа: https://www.bbc.com/russian/russia/2015/11/151124_russia_turkey_jet

152) Шенгелия, М. М. (2002). Боеприпасы из обедненного урана. Московский журнал международного права, (1), с.144-147. Режим доступа: <https://www.mjil.ru/jour/article/viewFile/972/872>

153) Шойгу о поставках Украине снарядов с обедненным ураном: пройдена еще одна ступенька (2023). Коммерсант. Режим доступа: <https://www.kommersant.ru/doc/5888162>

154) Щёкин А. (2021). Формирование национальных систем ядерного сдерживания СССР и США в 1940-50-е годы. Скиф. Вопросы студенческой науки, (3 (55)), с.218-229. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-natsionalnyh-sistem-yadernogo-sderzhivaniya-sssr-i-ssha-v-1940-50-e-gody>

- 155) Эйзенштадт Ш. (1999) Революция и преобразование обществ. М.: Аспект-пресс, 416 с.
- 156) Ядерное разоружение, нераспространение оружия массового уничтожения и экспортный контроль (2023). Министерство иностранных дел Беларуси. Режим доступа:
https://mfa.gov.by/multilateral/global_issues/global_security/nuclear_disarmament/
- 157) Яковлев М. В. (2011) Застосування кейс-стаді як методу політичних досліджень: спроба типологізації. Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. (121), с. 13-16.
- 158) Янковський О. (2022). Херсон без Росії. Як живе місто після окупації? Радіо свобода. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-kherson-bez-rosiyi/32131219.html>
- 159) Altman, D. (2018). Advancing without attacking: The strategic game around the use of force. Security Studies, 27(1), pp.58-88. Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/09636412.2017.1360074>
- 160) Anderson J.E. (2003). Public Policymaking: An Introduction. Boston-New York. Режим доступу: <http://www.kropfpolisci.com/public.policy.anderson.pdf>
- 161) Atomic Bomb: Decision—Target Committee, May 10–11, 1945 (2015). Gene Dannen. Режим доступу: <http://www.dannen.com/decision/targets.html>
- 162) Barnes, T. J., Sheppard, E. (1992). Is there a place for the rational actor? A geographical critique of the rational choice paradigm. Economic Geography, 68(1), pp. 1-21. Режим доступу: <https://www.tandfonline.com/doi/ref/10.2307/144038?scroll=top&role=tab&aria-labelledby=refs>
- 163) Baylis, J., Garnett J. (1991): Makers of nuclear strategy, London: Pinter Publ. 206 p.
- 164) Bendix R. (1966). Max Weber. An Intellectual Portrait. London: Methuen, 522 p.
- 165) Choi, J. Y. (2015). Rationality, norms and identity in international relations. International Politics, 52, pp. 110-117.

- 166) Cournoyer, J. (2021). Negotiating the New START Treaty. 244 p. Режим доступа: <https://doi.org/10.1093/ia/iiab176>
- 167) Davidson, J. (2016). The origins of revisionist and status-quo states. Springer. 229 p. Режим доступа: https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=tbgYDAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR7&dq=revisionist+states&ots=2NA1R2SBVA&sig=2U5ZuA15690Uk-Tbk5Ai09mQNGM&redir_esc=y#v=onepage&q=revisionist%20states&f=false
- 168) De Mesquita, B. B., Smith, A., Siverson, R. M., Morrow, J. D. (2005). The logic of political survival. MIT press., 519 p.
- 169) Eisenstadt S. and L. Roniger. (1984). Patrons, Clients and Friends. Cambridge: Cambridge University Press, 118 p.
- 170) Garthoff, R. L. (1988). Cuban missile crisis: The Soviet story. Foreign Policy, (72), pp. 61-80. Режим доступа: <https://doi.org/10.2307/1148820>
- 171) George A., Smoke R. (1974) Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice. New York, Columbia University Press., 666 p.
- 172) George, A. (2004). Case Studies and Theory Development in the Social Sciences. Cambridge : MIT Press, 58 p.
- 173) Gerring, J., (2004). What Is a Case Study and What Is It Good for? American Political Science Review, 98(2), pp. 341-354.
- 174) Graham-Harrison E. (2022). Crimea's civilians sound alarm after Ukrainian drone hits Russian fleet HQ. The Guardian. Режим доступа: <https://www.theguardian.com/world/2022/aug/20/crimeas-civilians-sound-alarm-after-ukrainian-drone-hits-russian-fleet-hq>
- 175) Hans M. Kristensen & Matt Korda (2019) French nuclear forces, 2019, Bulletin of the Atomic Scientists, 75:1, pp. 51-55. Режим доступа: <https://doi.org/10.1080/00963402.2019.1556003>
- 176) Hans M. Kristensen & Matt Korda (2020) Chinese nuclear forces, 2020, Bulletin of the Atomic Scientists, 76:6, pp. 443-457 Режим доступа: <https://doi.org/10.1080/00963402.2020.1846432>

- 177) Hans M. Kristensen & Matt Korda (2021) United Kingdom nuclear weapons, 2021, Bulletin of the Atomic Scientists, 77:3, pp. 153-158. Режим доступа: <https://doi.org/10.1080/00963402.2021.1912309>
- 178) Hans M. Kristensen & Matt Korda (2022) Indian nuclear weapons, 2022, Bulletin of the Atomic Scientists, 78:4, pp. 224-236. Режим доступа: <https://doi.org/10.1080/00963402.2022.2087385>
- 179) Hans M. Kristensen & Matt Korda (2022) North Korean nuclear weapons, 2022, Bulletin of the Atomic Scientists, 78:5, pp. 273-294. Режим доступа: <https://doi.org/10.1080/00963402.2022.2109341>
- 180) Hans M. Kristensen & Matt Korda (2022) Russian nuclear weapons, 2022, Bulletin of the Atomic Scientists, 78:2, pp. 98-121, Режим доступа: <https://doi.org/10.1080/00963402.2022.2038907>
- 181) Hans M. Kristensen & Matt Korda (2022) United States nuclear weapons, 2022, Bulletin of the Atomic Scientists, 78:3, pp. 162-184, Режим доступа: <https://doi.org/10.1080/00963402.2022.2062943>
- 182) Hans M. Kristensen & Robert S. Norris (2014) Israeli nuclear weapons, 2014, Bulletin of the Atomic Scientists, 70:6, pp. 97-115 Режим доступа: <https://doi.org/10.1177/0096340214555409>
- 183) Hans M. Kristensen, Robert S. Norris & Julia Diamond (2018) Pakistani nuclear forces, 2018, Bulletin of the Atomic Scientists, 74:5, pp. 348-358. Режим доступа: <https://doi.org/10.1080/00963402.2018.1507796>
- 184) Higgins A., Specia M. & Nechepurenko I. (2022). Strikes Hit Staging Ground for Troops in Russia's Border Region. The New York Times. Режим доступа: <https://www.nytimes.com/2022/10/16/world/europe/ukraine-russia-belgorod-donetsk.html>
- 185) Higuchi, T. (2006). 'Clean' bombs: Nuclear technology and nuclear strategy in the 1950s. Journal of Strategic Studies, 29(1), pp. 83-116.
- 186) Holloway, D. (1994). Soviet Nuclear History: Sources for Stalin and the Bomb. Cold War International History Project Bulletin, 4., pp. 297-302. Режим доступа:

<https://academic.oup.com/book/12875/chapter-abstract/163206850?redirectedFrom=fulltext>

187) Johnson D. (2018). Russia's Conventional Precision Strike Capabilities, Regional Crises, and Nuclear Thresholds (No. LLNL-TR-745418). Lawrence Livermore National Lab.(LLNL), Livermore, CA (United States). Режим доступа:

<https://www.osti.gov/servlets/purl/1424635>

188) Kelsen H. (1945). General Theory of Law and State., Cambridge: Harvard University Press, 467 p.

189) Levy, J. S. (2003). Political psychology and foreign policy. In D. O. Sears, L. Huddy, & R. Jervis (Eds.), Oxford handbook of political psychology pp. 253-284.

190) Lynch A. (2005). How Russia is Not Ruled: Reflections on Russian Political Development. Cambridge: Cambridge University Press, 269 p.

191) Mearsheimer J. (2001). The Tragedy of Great Power Politics. New York: W.W. Norton, 160 p. Режим доступа:

<https://samuelbhfauredotcom.files.wordpress.com/2015/10/s2-mearsheimer-2001.pdf>

192) Mearsheimer, J. J. (2014). Why the Ukraine crisis is the West's fault: the liberal delusions that provoked Putin. Foreign Aff., 93, pp. 1-12. Режим доступа:

<https://www.mearsheimer.com/wp-content/uploads/2019/06/Why-the-Ukraine-Crisis-Is.pdf>

193) Morgan P. (2003) Deterrence Now. New York, Cambridge University Press. 357 p. Режим доступа: <https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/11/morgan-deterrence-now-compressed.pdf>

194) Morgenthau H. (1964) The Four Paradoxes of Nuclear Strategy. The American Political Science Review, vol. 58, no. 1, pp. 23-35. Режим доступа: <https://doi.org/10.2307/1952752>

195) Morgenthau, H. J. (1955). Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace (New York, 1973), pp. 4-15. Режим доступа:

https://old.tsu.ge/data/file_db/anthim/31.eng.pdf

196) Morgenthau, H. J. (2014). A realist theory of international politics. In Realism reader pp.53-59.

- 197) New START Treaty Inspection Activities (2021). U.S. Department of State. Режим доступа: <https://www.state.gov/new-start-treaty-inspection-activities/>
- 198) Nichols, T. M., Stuart, D. T., & McCausland, J. D. (2012). Tactical nuclear weapons and NATO. Strategic Studies Institute, US Army War College. 540 p. Режим доступа: <https://www.hsdl.org/?view&did=706112>
- 199) Nobuyasu Abe (2021) An Introduction to the Special Feature on the Biden Nuclear Posture Review, *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 4:2, pp. 199-201. Режим доступа: <https://doi.org/10.1080/25751654.2021.2015918>
- 200) Norris, R. S., Kristensen, H. M. (2010). Global nuclear weapons inventories, 1945–2010. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 66(4), pp. 77-83. Режим доступа: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.2968/066004008>
- 201) Oliker, O., Baklitskiy, A. (2018). The Nuclear Posture Review and Russian ‘De-Escalation’: a dangerous solution to a nonexistent problem. *War on the Rocks*. Режим доступа: <https://warontherocks.com/2018/02/nuclear-posture-review-russian-de-escalation-dangerous-solution-nonexistent-problem/>
- 202) Powell, R. (1990). *Nuclear deterrence theory: The search for credibility*. Cambridge University Press. 226 p.
- 203) Putin and Biden confirm extension of New START treaty (2021). *Politico*. Режим доступа: <https://www.politico.eu/article/putin-and-biden-confirm-extension-of-new-start-treaty/>
- 204) Putnam, R. (1988). Diplomacy and domestic politics: The logic of two-level games. *International Organization*, 42(3), pp. 427-460. Режим доступа: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-organization/article/abs/diplomacy-and-domestic-politics-the-logic-of-twolevel-games/B2E11FB757C4465C4097015BD421035F>
- 205) Roth, G. (1968). Personal Rulership, Patrimonialism, and Empire-Building in the New States. *World Politics*, 20(2), pp. 194-206. Режим доступа: <https://doi.org/10.2307/2009795>
- 206) Rublee, M. R. (2009). *Nonproliferation norms: Why states choose nuclear restraint*. University of Georgia Press. 320 p.

- 207) Rynning, S., & Ringsmose, J. (2008). Why are revisionist states revisionist? Reviving classical realism as an approach to understanding international change. *International Politics*, 45, pp. 19-39. Режим доступу: <https://link.springer.com/article/10.1057/palgrave.ip.8800217>
- 208) Sadao A. (1998). The Shock of the Atomic Bomb and Japan's Decision to Surrender: A Reconsideration. *The Pacific Historical Review*, Vol. 67, No. 4, pp. 477-512. Режим доступу: <https://doi.org/10.2307/3641184>
- 209) Sagan S.D. (1985) Nuclear Alerts and Crisis Management. *International Security*, vol. 9, no. 4, p. 99-139. Режим доступу: <https://doi.org/10.2307/2538543>
- 210) State Department. (2019). New START Treaty Aggregate Numbers of Strategic Offensive Arms. Режим доступу: <https://www.state.gov/new-start-treaty-aggregate-numbers-of-strategic-offensive-arms-of-the-united-states-and-the-russian-federation-february-2011-march-2022/>
- 211) Status Of World Nuclear Forces (2023). Federation of American Scientists. Режим доступу: <https://fas.org/initiative/status-world-nuclear-forces/>
- 212) Sullivan, L. R. (1988). Assault on the reforms: conservative criticism of political and economic liberalization in China, 1985–86. *The China Quarterly*, 114, pp. 198-222.
- 213) Toton, E., Scouras, J. (2019). Nuclear Deterrence as a Complex System. Johns Hopkins univ laurel United States. Pp. 128-155. Режим доступу: https://www.jhuapl.edu/sites/default/files/2022-12/Ch5_Toton.pdf
- 214) Ukraine has made stunning gains on the battlefield (2022). *The Economist*. Режим доступу: <https://www.economist.com/graphic-detail/2022/10/06/ukraine-has-made-stunning-gains-on-the-battlefield>
- 215) Ukraine war: UK defends sending depleted uranium shells after Putin warning (2023). BBC News. Режим доступу: <https://www.bbc.com/news/world-europe-65032671>
- 216) Ukraine: Depleted Uranium (2023). Палата громад Великобританії. Режим доступу: <https://questions-statements.parliament.uk/written-questions/detail/2023-04-18/181335>

- 217) Vaddi, P. (2019). The Importance of the New START Treaty. Режим доступа: <https://policycommons.net/artifacts/430251/the-importance-of-the-new-start-treaty/1401329/>
- 218) Von Soest, C. (2010). What neopatrimonialism is—Six questions to the concept. In GIGA-Workshop "Neopatrimonialism in various World Regions". Hamburg: GIGA German Institute of Global and Area Studies, 21 p. Режим доступа: https://www.researchgate.net/publication/242680401_What_Neopatrimonialism_Is_-_Six_Questions_to_the_Concept
- 219) Walt S. M. (1987). The Origins of Alliance. NY.: Cornell University Press, p. 1-49. Режим доступа: <http://web.stanford.edu/class/ips198/docs/Walt.pdf>
- 220) Waltz K. N. (1979). Theory of international Politics. B.: University of California, pp. 78-193. Режим доступа: [http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/03%20Anarchy,%20Hierarchy,%20and%20Sovereignty/Waltz%20-%20Theory%20of%20International%20Politics%20\(Ch%205-8\).pdf](http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/03%20Anarchy,%20Hierarchy,%20and%20Sovereignty/Waltz%20-%20Theory%20of%20International%20Politics%20(Ch%205-8).pdf)
- 221) Williamson Jr, S. R. (2016). The Origins of US Nuclear Strategy, 1945-1953. Springer. 235 p.
- 222) Woolf, A. F. (2017). Russian Compliance with the Intermediate Range Nuclear Forces (INF) Treaty: Background and Issues for Congress. 34 p. Режим доступа: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1026962.pdf>
- 223) Yin, R. K. (1994). Case study research: Design and methods, applied social research. Methods series, 5., 312 p.

АНОТАЦІЯ

Магістерської роботи

Тема: «Ядерна зброя як фактор зовнішньої політики Російської Федерації в умовах повномасштабної війни проти України»

Студент: Ковальчук Дмитро Ігорович

Рік навчання, факультет: Факультет соціальних наук і соціальних технологій, МП-2, Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

Науковий керівник: кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин НаУКМА, Яковлев М. В.

Рецензент:

Захищена “ _____ ” _____ 20_ р.

Короткий зміст роботи

Робота присвячена дослідженню фактору ядерної зброї у зовнішній політиці Росії під час повномасштабної війни проти України. Для вичерпного розуміння як Російська Федерація використовує ядерне стримування задля досягнення власних військових цілей та потенційної можливості використання ядерної зброї у повномасштабній війні проти України, використовувався симбіоз теорій наступального реалізму, авторитарних режимів та розгляд політики ядерного стримування Росії в історичній перспективі. Отримані результати дослідження показують, що Росія не буде використовувати ядерну зброю для захисту окупованих нею територій України, можливо, окрім Криму. Найбільша ймовірність застосування тактичної ядерної зброї проти України можлива за умови загрози існуванню режиму В. Путіна.

Short summary:

The work is devoted to the study of the factor of nuclear weapons in Russia's foreign policy during the full-scale war against Ukraine. For a comprehensive understanding of how the Russian Federation uses nuclear deterrence to achieve its own military goals and the potential possibility of using nuclear weapons in a full-scale war against Ukraine, a symbiosis of the theories of offensive realism, authoritarian regimes and consideration of Russia's nuclear deterrence policy in a historical perspective was used. The obtained results of the study show that Russia will not use nuclear weapons to defend the occupied territories of Ukraine, possibly except for Crimea. The highest probability of using tactical nuclear weapons against Ukraine is possible under the condition of a threat to the existence of V. Putin's regime.